اوهين سڀ ننگا آهيو

ڪهاڻيون

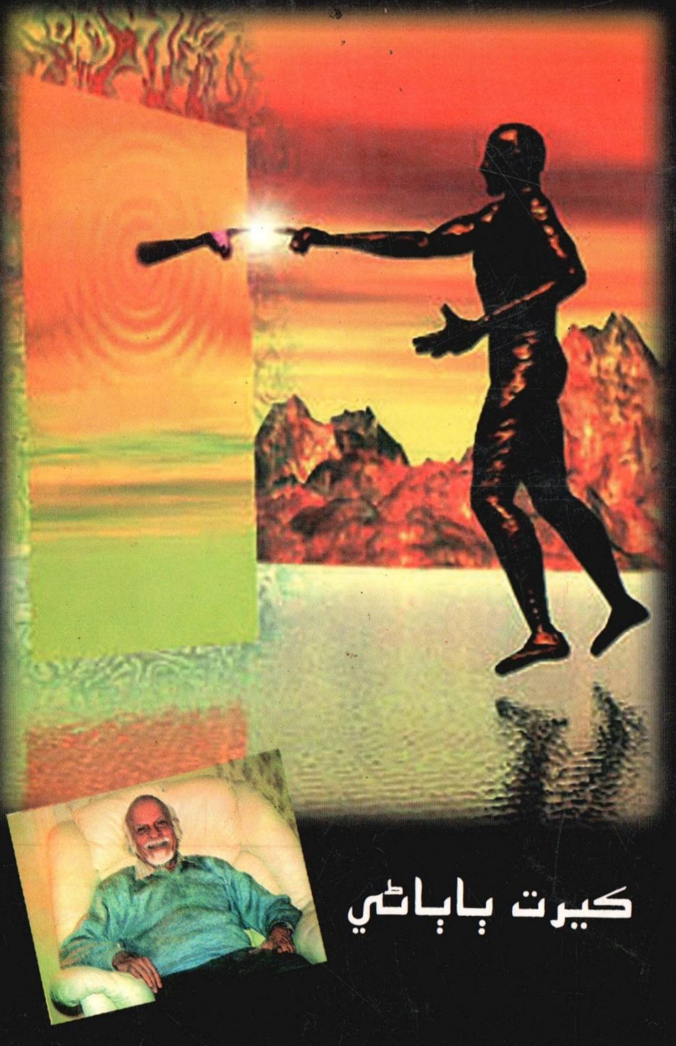

ڪيرت ٻاٻاڻي

SBC

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اوهين سپ ننگا آهيو

(ڪهاڻيون)

ڪيرت ٻاٻاڻي

SBC

سنڌ بڪ ڪلب

حيدرآباد - سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Awheen Sabh Nanga Ahiyo	**اوهين سڀ ننگا آهيو**
(Short Stories)	(ننڍيون ڪهاڻيون)
c **Kirat Babani**	c ڪيرت ٻاٻاڻي
Junary 2002	جنوري 2002ع
Pulished by:	**پبلشر:**
Sindh Book Club	سنڌ بڪ ڪلب
35- Rabia Siquare	35- رابعه اسڪوائر
Haider Chowck	حيدر چوڪ
Gari Khatta	ڳاڏي کاتو
Hyderabad - Sindh	حيدرآباد - سنڌ
Composed by:	**ڪمپوزڊ باءِ:**
Rano Meghwar	راڻو ميگهواڙ
Soorij Computers	سُورج ڪمپيوٽرز
13- Madina Market	13- مدينه مارڪيٽ
Khokhar Muhallah	کوکر محلو
Hyderabad, Sindh	حيدرآباد - سنڌ
Phone: 783498	فون: 783498
Printed by:	**پرنٽر:**
Pakiza Printers	پاڪيزه پرنٽرس
Lijpat Road	لجپت روڊ
Hyderabad, Sindh	حيدرآباد - سنڌ
	قيمت 50 رپيا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجي امڙ
سنڌ ڌرتيءَ
جي نالي.

ڪ . ب

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

فهرست

● تخليقڪار	5
1. منهنجو يار ٿهل	8
2. جيئي سنڌ... سدا جيئي!	18
3. ڄامشوري جي پل	25
4. پيٽ ۾ وڪڙ	32
5. سنت جي سريت	38
6. پاڻ ڏسڻ آيو	45
7. سليم ۽ ڪليم	52
8. نيٽو	58
9. ڀڳوان الائي ڪيس...	63
10. مون واعدو نه پاڙيو	68
11. ... ۽ ڳوٺ ڳم ٿي ويو!	73
12. اڪيون	78
13. لينن گراڊ جي هڪ شام	86
14. اوهين سڀ ننگا آهيو	91

تخليقڪار

اج جي نئين يگ ۾ وگيانڪ ساڌنن جي وسيع ڦهلاءَ ڪارڻ گهٽ ۾ گهٽ به شيون، هڪ هنڌان ٻئي هنڌ ڊوڙنديون پهچي وينديون آهن: هڪڙو آهي ويچار ۽ ٻيو آهي فئشن. ڪلا فئشن نه آهي. فئشن جو واسطو انسان جي روپ ۽ ٻاهرين سينگار ۽ سجاوٽ سان آهي. ڪلا جو واسطو انسان جي ذهني ۽ روحاني آنند سان آهي ۽ ان جو واسطو اعليٰ سماجڪ ڪارج سان پڻ آهي، جيڪا ڳالهه سڌي سنواتي نموني سان نه، پر اڻ سڌي نموني اخلاقي، جمالياتي ۽ انساني بنيادي قدرن جي سطح تي سماج ۾ پرويش ڪري ٿي.

ڪجهه سال اڳ ترقي پسند ويچار رکندڙ ساهتڪارن تي الزام هو ته هو ماسڪو جو نقل ڪري رهيا آهن؛ بعد ۾ وري جديد ويچار ڌارا وارن تي به ساڳئي قسم جي تهمت هئي ته هو پئرس جو نقل ڪري رهيا آهن. نقل ڪٿان به اچي، آخر نقل آهي ۽ بنيادي ويچار جي پدوي يا سمانتا حاصل ڪري نه سگهندو؛ باقي انساني ويچارن جي بنيادي قدرن ۽ سچاين کي جهٽڻ ۽ پاڻ ۾ سمائڻ، نقل جي دائري کان ٻاهر آهي؛ اِهو يونيورسل آهي، انساني ويچار جي اوسر ۽ پرسپر ڦهلاءَ جي پرڪريا آهي. چوڻ جو مطلب آهي ته جيون هڪ شاهي وهڪرو آهي، جنهن ۾ انيڪ اُٿلون ۽ اُڀار اچن ٿا، جن مان ويچار جا انيڪ سر ۽ لهرون وجود پائين ٿيون ۽ ذهن جو وسيع مانداڻ مندجي ٿو.

جيون جي مول فلاسافي ڪٿان به جهٽجي، اِهائي سچ جي کوج آهي. اِهوئي جيون جو مول مت آهي. پر اُن کي پنهنجن نجي حالتن جي ڪسوٽيءَ تي لڳائي، ڪلا جو نرماڻ ڪري سگهجي ٿو. ٻيءَ حالت ۾ اها جبز وقت. مڪان ۽ ذاتي حقيقت کان ڇڳل لڳندي آهي ۽ سرجن جي فرض جي صحيح پورتي نه ٿيندي.

اجوڪو سمو اٽو يگ ٿو سڏجي، جنهن ۾ اٽو- باريڪ ۾ باريڪ ذرو حيرتناڪ شڪتيءَ جو ڀنڊار ٻڌيو آهي. طبعي دنيا ۾ جيتري اهميت اج ائٽم کي آهي. بلڪل اوتري اهميت، اسان جي سماجي دنيا ۾ هڪ فرد کي آهي، جيڪو جڻ سماج جو اٽو آهي. جيئن اٽو شڪتيءَ جو ڀنڊار هوندي به نيستيءَ جو ڪارڻ بڻجي سگهي ٿو. بنهه ساڳيءَ طرح فرد، سماج لاءِ لاڀدائڪ به ٿي سگهي ٿو ته مها

ڪي نڪ ٻه ٻڌجي سگهي ٿو. انهن برابر آهي تہ فرد ۽ سماج جو ٽڪر هر وقت رهيو آهي. سماجڪ ترقيءَ جو اهو اٽل اُصول آهي. ٻن ضدن جي ٽڪر مان ٽئين ڳالهہ پيدا ٿيندي آهي: اهو وگياني رخ ٻڻ آهي. پٿر اُچلڻ سان ٿي بيٺل پاڻيءَ ۾ لهرون اُٿنديون آهن، ڪڪ ٻن پري ٿيندا آهن. فرد ۽ سماج جي ٽڪر جي باوجود اُهي هڪ ٻئي جا ضد نہ آهن. هيڪاري هڪ ٻئي تي اثر وجهندڙ ۽ اثر پائيندڙ آهن. فرد کي سماج بدلائي ٿو ۽ موٽ ۾ ضرورت مطابق هو ٻڻ سماج کي بدلائڻ لاءِ ڪشمڪش ڪري ٿو ۽ ان کي بهتر بنائڻ چاهي ٿو؛ پر ان کي ختم ڪرڻ ڪو نہ ٿو چاهي؛ صرف اُن جي روپ خلاف لڙي ٿو. پر اڄ ٻنهي جي وچ ۾ هڪ ڪاهي ڏيڪارڻ جي ڪوشش ڪئي ٿي وڃي، هڪ ٻئي کي ضد ۾ بيهاريو ٿو وڃي. دراصل ٻئي هڪ ٻئي جي پورائي ڪندڙ آهن. اهڙي بنيادي سماج گيان جي انڪار ڪرڻ سان، نڪو ڪو فرد سمپورڻ آزاد ٿي ٿو وڃي ۽ نڪو ڪو سماج خود بخود ختم ٿِي ٿي وڃي. پرم هڪ ٻي ڳالهہ آهي.

هڪڙو ڪلاڪار اُهو آهي، جيڪو فرد کي پنهنجو سرجڻ مرڪز بڻائي ٿو. انِ جي اندر ۾ لهي ٿو وڃي، جتي ڪيس هڪ دنيا نهيل نظر اچي ٿي. دنيا جيڪا نهي بہ آهي ۽ ناهي بہ ويئي آهي. هو ان کي نجو سچ سمجهي ٿو ۽ اُن وهم ۾ وڪوڙجي ٿو وڃي تہ باقي ٻاهر جي دنيا هن لاءِ ڪجهہ بہ نہ آهي. سڀ خال ئي خال آهي. تخليقڪار، ان اڌوري سچ کي سمپورڻ سچ سمجهي، وهم ۾ ڦاسي ٿو وڃي. سچ جي ڀهومکي درشن کانْ محروم ٿِجي ٿو. سچ جو هڪ اِهو پربل پهلو بہ آهي تہ فرد جي اندر جا دنيا وجود ۾ آئي، تنهن ٻاهرين دنيا جي کهڙن اولڙن ۽ ولوڙن خواه مجبورين ۽ محرومين جو عڪس ٻڻجي وجود حاصل ڪيو. اِهو بہ سچ جو نوس پهلو آهي. ڪو بہ تخليقڪار اگر اهڙي خارجي سچ کان ٻي مکہ ٻڻجي ڪلا جو سرجڻ ڪري ٿو تہ اڌوري سچ جو درشن ڪرائي ٿو.

ٻئي طرف بہ تخليقڪار آهي جو فرد کي سماج جي ٽڪر ۾ بيهاري، ڪلا جو سرجڻ ڪري ٿو. فرد کي ٻاهرين دنيا جي ٽڙ- ڀيڙ ۾ ڇوڪنيو ٻڌل پائي ٿو. ڪيس گهٽيل ۽ ٻوساٽيل ڏسي ٿو. ڪيس سماج سان ٽڪر ۾ آڻي ٿو؛ نظام سان ضد ۾ بيهاري ٿو ۽ اُنهن خارجي (ٻاهرين) ناتن جي ٻنجوڙ کي سمپورڻ سچ ڄاڻي ڪلا- رچنا ڪري ٿو. اهو بہ سچ جو اڌورو درشن آهي. هو وري فرد جي اندرين دنيا کي ناڪاري ٿو ڇڏي. سندس اندر ۾ لهي نٿو اچي ۽ نٿو ڏسي سگهي تہ هن جي اندر ۾ هڪ ٻي دنيا بہ آهي، جيڪا پلي ٻاهرين دنيا جو عڪس هجي، پر ان جون ڪي پيون بہ تمنائون ۽ تقاضائون آهن، سپنا آهن، جن جو پنهنجو نجو رنگ ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بوءِ آهي. اگر ڪو بہ تخليقڪار اُن سچ کان بيخبر رهي ٿو تہ ان کي نظرانداز ڪري ٿو تہ وٽس بہ سمپورڻ سچ جو درشن نہ آهي. اڌوري سچ کي سمپورڻ سچ سمجهڻ جو پرم بنهي حالتن ۾ ڪلا سرجڻ لاءِ گهاتڪ آهي.

تخليق جا ٻيا پهلو بہ آهن. ٽڪر اُتي بہ ساڳيو آهي، ضد اُتي بہ سنگهه آهي. تخليق کي ڪو مطلب آهي ڇا؟ رخ وري بہ ٻہ آهن: هڪڙو اُهو تہ ڪلا کي ڪو بہ مطلب ڪونهي، سواءِ اُنهيءَ جي تہ اُها تخليقڪار جي شخصي ريچڪ جو اظهار آهي ۽ ٻيو رخ بہ ساڳئي نموني جو رکو ۽ ٻي- رنگو آهي تہ سماج جي "ڀلائي" کان سواءِ ڪلا کي ڪو ٻيو مطلب ٿئي ئي نٿو سگهي. پر مسئلو سچ پچ سنگم جو آهي، ٻنهي جي وزنائتي همسازيءَ جو جوڙ آهي. سماجڪ ڀرائيءَ جي ڊر ڪرت برابر شخصي اظهار جي پرڪريا آهي، پر اُها سماج کان ڪٽيل بہ ڪانهي ۽ سڌي يا اڻ سڌي نموني سماج جي چڱائيءَ کان رهت بہ ڪانهي.

تخليقي دنيا جي اِها مڃتا آهي تہ هر قسم جي تخليق مان انساني سماج کي جمالياتي حسن ۽ جمالياتي آنند ملي ٿو. تہ پوءِ ڀهرين اهڙو حسن پرکڻ ۽ آنند پائڻ ۽ ان کي پوءِ ٻين تائين پهچائڻ جو ڪارج. ڇا ڪلا جي اعليٰ مراد ۽ انساني سماج جي اُتم ڀلائي نہ آهي؟

اگر ڪنهن رچنا پڙهڻ سان پاٺڪ ائين محسوس ڪري تہ ذهني طور تي هو متڀرو ٿيو آهي، سندس انساني من توڙي جيون بابت مشاهدو ويڪرو ٿيو آهي. ڪيس اهڙو ڪجهہ پلئہ پيو آهي، جو گهٽ ۾ گهٽ ڪجهہ وقت لاءِ تہ ان کي جيءَ سان سانڍي رکڻ جو موهہ ٿيو اٿس، تہ پوءِ سمجهو تہ تخليقڪار، سچ پچ ڪجهہ تخليق ڪري ورتو آهي.

بمبئي 14، مئي 1993 ڪيرت ٻاٻاڻي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجو يار ٿهل

ڪنهن ٽيليفون تي ٻڌايو، ”تنهنجو دوست ٿهل گذاري ويو.“ مون کي ڌڪو ڪو نه آيو: ڪوئي صدمو ڪو نه پهتو: بلڪ خوشي ٿي! مان هن جي سر تي به ڪو نه ويس. هن جي مرتڪ شرير سان شمشان يوميءَ تائين وڃڻ جو ڪوئي اُتساهه نه رهيو هو. سندس موت تي به لڙڪ وهائڻ بي-سود هو. مري ته هو ڪڏهوڪو اڳ چڪو هو: اڄ صرف رسمي طور سندس موت جي پڌرائي ٿي هئي.

ٿهل سان جڏهن پچاڙي. وارو دفعو مليو هوس ته مون کان دوستاڻو اقرار ورتو هئائين ته مان هفتي ٻن پيو کيس ملڻ ويندس. مون اقرار ڪيو هو: پر چاڻي واڻي نه پاڙيو هو. مون ٿهل کي انهيءَ پيري اهڙي استتيءَ ۾ ڏٺو هو، جو مون کي لڳو هو ته مان هن سان ويهي ڳالهائي نه سگهندس: هو هڪ اهڙي ذهني گهوٽالي ۾ هو، جو سندس بي انتها دک وچان تنڻ ڏسي آءٌ سهي نه سگهندس....

رستي ويندي ئي مون کي پڪڙي ورتو هئائين. هڪ بيئر جي بوتل اخباري پني ۾ ويڙهيل ڪڇ ۾ هئس. مون نه، هن ئي مون کي سڃاتو هو. مون کي اچي ٻانهن کان جهليائين. ”اڙي چڱا مڙس، سڃاڻڻ کان ئي وياسون ڇا؟“ واقعي سڃاڻڻ کان ٻاهر هو. پر مون ٻاهريون ٻنو ٻڌي ڇيو، ”واهه! اِها به ڪا ڳالهه آهي! منهنجو ڌيان ٻئي طرف هو....“ منهنجي ڪيتري انڪار ڪرڻ تي به ٻانهن کان ڇڪي گهر طرف گهليندي، چيائين، ”هل ته گهر هلي گڏجي بيئر پيئون. خبر اٿئي گهڻن ڏينهن کان ٻوءِ هيءَ ڏهه ربيا هٿ لڳا اٿم!“ مان لرزي ويس. مون سندس اکرن جو مطلب ڪو نه سمجهيو. پر پوءِ سوچيم ته هيءَ به شايد سندس خوش مزاجيءَ جو اظهار اٿي. جنهن کان هو چوُڀاريءَ ۾ مشهور هو.

ڪو وقت هو جو پروفيسر ٿهل حشمتراماڻيءَ جي گهر ۾ اڪثر وسڪيءَ جي ننڍن پ... تي محفل مچندي هئي. ميڙاڪو گهٽي ڀاڱي ذهين اديبن جو هوندو هو. مان ٻڻ کي ٿورا دفعا، ڪنهن دوست جي صحبت ۾ سندس محفل جو مزو ماڻي چڪو هوس. هو پاڻ پيئندو ٿورو هو، پر پيارڻ جو مڙس ملنگ هو. مان ... شخصيت جو آهستي آهستي قائل ٿيندو ويس. هو انگريزي ڪوينا. ناٽڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ سنگيت جو ڏاڍو شائق هو. وسڪيءَ جي هلڪي خمار ۾ هو ڏاڍي مستيءَ ۾ اچي ويندو هو. ڪڏهن شيڪسپيئر، شيلي يا ڪيٽس جون ڪوتائون اهڙي محبوبائي ڍنگ ۾ اچاريندو هو، جو لڳي ته ڪوئي سنڌس ڪنن ۾ اچي وينو آهي؛ ته ڪڏهن وري شيڪسپيئر يا اِبسين جي ناٽڪن جيَ ڪردارن جا ڊائلاگ اهڙي پرلطف انداز ۽ صداقت سان دهرائيندو هو؛ جو ويٺل مگڌ ٿي وڃن. ڪڏهن وري اولهه جي ڪنهن ڪلاسيڪل ڌن جو رڪارڊ گراموفون تي هلائيندو هو ۽ بي خوديءَ جي عالم ۾ پهچي ويندو هو. اُن وقت ڪائي سمڪ نه رهندي هئس؛ اکيون آليون ٿي وينديون هئس....

چرچي گهبي جو به ڏاڍو شوقين، مذاق ۾ پنهنجو مٽ پاڻ. اهڙي نازڪ ۽ خوبصورت مذاق ڪندو هو، جو دل پري ٽهڪ ڏيندا هئاسون. پاڻ منهن جو اهڙو پڪو جو حرام آهي، چهري جي هڪ به نس ڪٿي چريس! هڪڙي ڏينهن مون کي ڪٿي نشانو بڻايائين. الائي ڪهڙو ريچڪ آيس جو مون کان سڌو سوال ڪيائين:

"Are you man of one woman?"

(زندگيءَ ۾ تهنجو هڪ ئي عورت سان سنبنڌ رهيو آهي؟)

منهنجي دل جي ڪيفيت ان وقت ڪهڙي ٿي هئي سو نٿو چوان پر اهو ياد اٿم ته ٺهر سان ڪيس جواب ڏنوهوم. "ها، منهنجو ته هڪ ئي عورت سان واسطو پيو آهي."

چيائين، "مون کي ته وشواس نٿو اچي."

هائي سچ پچ منهنجو حال قياس جوڳو هو! لڄائيندي چيم، "ان لاءِ مان اوهان کي ڪهڙي ثابتي ڏيئي ٿو سگهان يا اوهين منهنجي ڪهڙي پريکيا وٺي ٿا سگهو؟" مون شايد اهي اکر ڪجهه اهڙي انداز ۾ چيا جو ويٺل مڙني دوستن کان زوردار ٽهڪ نڪري ويا ۽ آءٌ اجا به وڌيڪ شرمائجي ويس!

مون پنهنجي لڄ تي قابض ٿيندي موٽ ۾ وار ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي: "And what about you. Professor?" (اوهان جي ان باري ۾ ڪهڙيَ حالت آهي، پروفيسر؟)

ڏاڍي ڪڙڪي ڏڙڪي سان چيائين: "يائي مان ان ڳالهه ۾ ويشنو ڪو نه آهيان..." ۽ وري محفل ۾ اجا به زوردار ٽهڪڙو مچي ويو.

اهڙين محفلن مان اُٿڻ مشڪل ٿي پوندو هو. پوءِ ٿورا سال، مان ڪنهن ڪم سانگي ولائت هليو ويو هوس ۽ مون کان اهو سڀ ڪجهه وسري ويو....

ڏنو تہ ٿهل مون کي گهر جي پاتين جي جور نظرن کان بچائيندو. فليٽ جي ... واري هڪڙي ننڍڙي ڪمري ۾ وٺي هليو. جتي بلڪل مختصر فرنيچر پيل هو. ننڍڙو پلنگ، هڪڙي ڪرسي، ڪتابن جو شيلف ۽ ٽپائي. هميشہ وانگر شيلف مان گلاس ڪڍي نئپڪن سان صاف ڪيائين. بيئر جي باٽلي کولي، انهن کي پريائين ۽ ٽپائيءَ تي رکيائين. مون کي ڪرسيءَ تي ويهڻ جو اشارو ڏنائين ۽ پاڻ منهنجي سامهون پلنگ تي ويهي رهيو. "چيئرس" چئي بيئر جو ڍڪ پريائين ۽ پوءِ بلڪل گهري ڳري آواز ۾ چيائين، "فلاڻا، منهنجي جيون ڪهاڻيءَ جي پڇاڙي اچي ويئي آهي..." ايترو چوندي سندس گلو گهٽجي ويو.

اٿو تہ مان بہ محسوس ڪري رهيو هوس تہ ٿهل جي ڪهاڻيءَ جي انتم سين هلي رهي هئي. هو ڳري ڪنڌا تي ويو هو. سندس مکڙي تان شهاڻي جهلڪ غائب هئي. ڳالهائڻ وقت وات جو کابو چيڙو هيٺ جهڪي تي ويس، جنهن مان لڳو تہ کيس اڌرنگ جي هلڪي چوٽ بہ لڳي آهي. ڪمري جي فضا بہ ڏکوئيندڙ پئي لڳي. پلنگ جو بسترو نهايت ئي بري نموني بگڙيل هو. ڪمري ۾ هوا ۽ روشنيءَ جو پربند بہ قياس جوڳو هو. هڪڙو هلڪو بلب، مرٽينگ حالت ۾ بري رهيو هو. دريءَ جو هڪ طاق ڪليل ۽ هڪ بند هو. ڪندن ۾ چارا ڦهليل هئا ۽ پٽ تي هڪ ڪرڙي جيتن کي تڪڙو تڪڙو ڳڙڪائي رهي هئي. مون محسوس ڪيو، موت جو گهيرو آهستي آهستي ٿهل جي چوڌاري سوڙهو ٿيندو ٿو وڃي. اهڙي احساس ايندي ئي، درد جي سوٽ منهنجي جسم کي چيري ويئي...

اوچتو چيائين "پاپ ڇا ٿيندو آهي؟" مون کو بہ جواب ڪو نہ ڏنو. وري بہ پاڻ پٽڪيائين، "مان ضرور ڪنهن پاپ جو ڦل ڀوڳي رهيو آهيان. جڏهن پنهنجا پراوا ٿي وڃن، زال ويجهو اچڻ نہ ڏئي، پٽ جي اڳيان ڏهن روپين لاءِ هٿ ٽنگڻو پوي، تڏهن اُن کي ڪنهن پاپ جو "ڦل" ئي سمجهڻ گهرجي..." ۽ وري اکر ڳلي ۾ اٽڪي ويس.

مون سندس دل کي هلڪو ڪرڻ لاءِ چيو، "پر هيءُ سڀ ڪيئن ۽ ڪڏهن ٿيو؟"

ٿورو وقت منهنجين اکين ۾ سڌو نهاريائين. ڪا ٻڌتر هئي، ڪو حجاب هو يا گهري پيڙا هئي، جنهن تي قبضو پائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو. سندس نهر دلي تي ويئي. چيائين، "قصو بلڪل مختصر آهي. ننڍي، ننڍي ڪهاڻي. جڏهن مون پروفيسري ڇڏي ڌنڌو شروع ڪيو تہ پهرين خوب ڏوڪڙ ڪمايم. پوءِ تہ گهر جو هر ڀاتي بلهار پئي ويو. پر جيئن ڌنڌي ۾ ڌڪ لڳو تہ قرضين اچي ورايم. پوءِ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تہ سيئي منهن ڦيري ويا. پٽ. جنهن جي ناني م ڏار ڏنڊو جمايو هوم ۽ ر ... جي نالي م مڪان جائدادون لکائي ڇڏيون هئم. سي بہ ڦري ويا. پيءُ ... مون ... گاڏي ڦري ورتائون. چي: اجايو خرچ ٿو ڪرين. ٽئڪسيءَ م وڃ ... ڪانهي، جو اتي سخاوت لڳائي وينو آهين. چيم: اي ليڙ پيءُ! آءٌ آهيان ... سخاوتراءِ جو، سو تو وانگر فقير چند تي ڪيئن هلندس...! زال تہ ... منهن موڙي ويئي آهي، جو ماني بہ هٿ ٿي نوڪر جي هٿان موڪليندي آهي ۽ آءٌ اڪيلو پيو ڪائيندو آهيان. ڇهہ مهينا ٿيا جو منهنجي وسڪي بہ بند ڪري ڇڏي اٿائون. مون چيو: مون کي وسڪيءَ جي ضرورت آهي. خبر اٿئي منهنجي پٽ ڇا چيو: "Go to hell, I cannot help you!" (وڃي دوزخ وساءِ، مان ڪجهہ بہ ڪري نٿو سگهان)...

هن جو هنياءُ ڦاٽي پيو. سڏڪا پري روئڻ لڳو. بلڪل ائين جيئن ڪو بالڪ روئندو آهي، جڏهن سندس ماءُ کيس اڪيلو ڇڏي ويندي آهي. اکين مان زارون زار لڙڪ وهندا رهيس. مان منجهي پيس. اُٺي مون کيس ڀاڪر م جهليو ۽ پيشانيءَ کي چميو. همٿ رکڻ لاءِ تلها وعظ ڪيم ۽ سندس پٺيءَ تي هٿ ڦيريندو رهيس. هو ڪافي دير تائين سڏڪندو رهيو. تڏهنُ منهنجين نادان اکين مان پڻ آنسون ٽپڪي وڃي سندس جهول م پيا. هن مٿي نهاريو ۽ جهڪي مون کي ڇاتيءَ سان لڳايائين ۽ شفقت پريون چميون ڏنائين. "مون کي معاف ڪجانءِ، مون توکي اجايو دک پهچايو." هن گويا پنهنجي دل تي وري وڏو پٿر رکي ڇڏيو!

وري اسان جڏهن بيئر جا گلاس کنيا. تڏهن مون چيو، "پروفيسر صاحب، هن م پاپ ۽ پيج جو تہ ڪو دخل ڪونهي. ڏسو، جڏهن اوهين مالدار هئا تہ سڀ ڪو اوهان جي عزت ڪندو هو ۽ هاڻي جڏهن ناڻو نہ رهيو تہ پنهنجا بہ هٽي پري ٿيا. سو پئسو هئڻ ۽ نہ هئڻ سان پاپ . پيج کي ڳنڍڻ تہ ڪنهن بہ ڌرمي شاستر م لکيل نہ آهي."

"تہ پوءِ هي سڀ ڇا آهي؟" هن درد مان رڙ ڪئي.

مون چيو، "ياد آهي اوهان کي، هڪ دفعي اوهان شيڪسپيئر جي هڪ ناٽڪ "ڪنگ ليئر" مان دڪدائڪ ڊائلاگ پڙهائيندي، ليئر جي قسمت جي ڪاڻ جو ذڪر ڪيو هو، جو هن پن خود غرض ڌيئرن کي پنهنجي ملڪيت ورهائي ڏني هئي ۽ انت م دک پرايو هو. اوهين پاڻ سان اها ٽريجڊي ڇو ڪين ٿا لڳايو؟"

هو ڪلي وينو، "تون آهين تہ هڪ ناستڪ، بي دين! ڪنهن کي بہ نہ مڃيندڙ. پوءِ اڄ قسمت جي چڪر جون ڳالهيون ڪيئن پيو ڪرين! لڳي پيو تو م

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دادو ستارو اڃي ويو آهي....".

مون به موت ۾ هلڪو ٽهڪ ڏنو. مون چيو، "ڏسو، مون ۾ ڪڏهن ڪڏهن ستارو واڌارو ڪو نه آيو آهي. مون اها ڳالهه اوهان جي نسبت ۾ چئي اهي. وٽان ڪي ان مان سنتوش ملي سگهي ٿو. اوهين ان ئي ٻوليءَ ۾ پنهنجي حالتَ کي سمجهڻ ۾ ڪامياب ٿي سگهو ٿا. اگر مان پنهنجي ٻوليءَ ۾ چوندس ته اها انسان جي قسمت جي ڪاڻ نه پر اسان جي سرشتي جي ڊينپائي آهي، جو اسان کي ايترو ڊيٺ ۽ خود غرض ٿو بڻائي، ته پوءِ وري اوهين مون تي ڪميونسٽ هئڻ جو ٺپو هڻي، مون کي عربي سمنڊ ۾ ٻوڙائڻ جو وصيعت نامو ڪري ويندا...."

مون اڃا جملو پورو ئي ڪو نه ڪيو ته هو اچي ٽهڪ ۾ ڇٽڪيو... زور سان ٽهڪ... اڃا به زور سان... مون کي ائين محسوس ٿيو ته پيڙا جيڪا وڏي عرصي کان سندس من اندر پٿر ٿي ويئي هئي، سا هنن ٽهڪن جي گرمائش ۾ رجي رهي هئي. مون سندس دک مٿائڻ ۾ ساٿ ڏنو. مون به هن سان گڏ ٽهڪ ڏيڻ شروع ڪيا. ڪوٺيءَ ۾ گويا ٽهڪن جون ٽٽنڪون هلي رهيون هيون. مون کي لڳو اهڙي خوفناڪ آواز تي ڪٿي ڪوٺيءَ جي ڇت نه اُڏامي وڃي. گهٽي ڪلڻ ڪري اسان جون اکيون آنسن سان پرجي ويئون هيون ۽ ڪمري جي هر شيءِ ڏنڌلي پئي لڳي. اسان کي ان ڳالهه جي به سمڪ نه رهي ته ڪيڏي مهل سندس پٽ ۽ زال دروازي جو طاق کولي اندر گهڙي آيا هئا. جڏهن سندن نفرت ڀريو آواز ڪنن تي پيو، تڏهن اسان جون اکيون پٽجي ويئون. سندس پٽ چئي رهيو هو، "نشي پتي کان هن عمر ۾ به باز نه ايندين؟ توکي شايد پاڳل خاني ۾ ڀرتي ٿيڻو آهي." ڀري ڪان بچان جو وچون مٿان اُڇلائي طاق کي زور سان ٺڪائي هو ڪمري کان ٻاهر نڪري ويا.

مان سراپجي ويس. منهنجو سر چڪرائجي ويو. اکين اڳيان ڏنڌ جون لهرون اُٿنديون نظر آيون. آءُ ڪرسيءَ تي جڻ ڄمي ويو هوس. وات ۾ زهر جو ذائقو پرجي ويو. بدن مان سٽ اُڏامي وڃي رهيو هو... اهڙي پوائتي احساس کان مون کي ٿهل آزاد ڪيو. چيائين، "فلاڻا، مون ڪين توکي چيو ته مان گناهه جي سزا پوڳي رهيو آهيان... ۽ پوءِ جڻ پاڻ سان ڳالهائيندي چيائين، "ياد اٿئي هڪ دفعي مون توکي چيو هو ته منهنجو واسطو صرف هڪ عورت سان نه رهيو آهي. ٻيون به عورتون منهنجي جيون ۾ آيون آهن...."

مون کي لڳو سندس آتما تي ڪو وڏو بوجهه آهي؛ ڪجهه آهي جو هن کي پيڙا ڏئي رهيو آهي. سندس چهرو گنڀير ٿي ويو. سندس اکيون ٿوري ساعت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون تي بدن ٻرندي رهيون. گويا منهنجي "وشواس- پريکيا" ٿيندو هجي. پوءِ ٻه چار دفعا ڪمري ۾ سندس اکيون چوڌاري ڦرنديون رهيون ۽ آخر ڪتابن واري شيلف جي مٿان رکيل ڪجهه وڏن لفافن تي ڄميون رهيون. من جي آنڌمانڌ ڪارڻ سندس چهرو ساهه کڻندو ٿي. پر پوءِ هو جهٽڪي سان اٿيو. لفافن کي کوليائين. انهن مان هڪڙو ٻاهر ڪڍيائين. پوءِ ان مان کولهي هڪ فوٽو ڪڍيائين ۽ منهنجي اڳيان اٿي چيائين، "هي ... مان ان وقت ڀرپور جوانيءَ ۾ هوس. پيءُ جي ڪيمرا ... نگلنڊ پڙهڻ ويو هوس. ان دور ۾، هڪڙي وئڪيشن پيري مان اٽلي ۽ گهمڻ ويس ... روم ۾ وڃي سمنڊ ڪناري، هڪڙي هوٽل ۾ رهيس. منهنجي ڪمري جي لڳولڳ هڪ نوجوان انگريز جوڙو ... چي رهيو هو. ٻن ٽن ڏينهن ۾ ئي "هيلو، هيلو" ڪندي هنن سان ڏيٺ ويٺ ٿي ويئي. گهرائيءَ جي حد تائين. ٻنهي جي وچ ۾ اٿاهه محبت هئي، جنهن کي نيڻن سان پيئندي، آءٌ ادبت آنند محسوس ڪندو هوس....

هڪڙي شام، جڏهن اهو نوجوان، ڪنهن ڪم ۾ مگن هو. ته سندس ... جنهن جو نالو لئلا هو، مون سان سمنڊ ڪناري گهمڻ نڪري پيئي. اسين ڳالهيون ڪندي گهڻو دور نڪري وياسين. مون تي جوانيءَ جي مستي سوار هئي. مٿان جو وري هي، بيحد حسين نينگر منهنجي پرسان هلي رهي هئي، ته ڄڻ چقمقي لهرون سندس بدن مان نڪري، منهنجي روح ۾ داخل ٿي رهيون هيون ۽ مون ۾ هڪ عجيب ترڳ پيدا ڪري رهيون هيون. مان پنهنجن اُمنگن کي دٻائڻ ۾ ڪامياب ته ٿي رهيو هوس پر پوءِ به هڪڙي تمنا کي گهٽي نه سگهيس. حجاب جا بندڻ ٽوڙي لئلا جي طرف پرپور سڪ مان نهاري چيم، "مون کي خبر نه آهي ته مريادا جا ٽو ليڪا لنگهان يا فضيلت کي ٿو الوداع ڪريان؛ پر لئلا اگر توکي اعتراض نه هجي ته مان توکي هڪڙي چمي ڏيان...."

لئلا کلي ڏنو، بلڪل ائين، جيئن ڪڏهن ڪو ٻار ڪيٽو ڪري ته ماءُ کلي ڏيندي آهي. جيسين جواب ڏئي، تيسين منهنجو ساهه ڄڻ روڪجي ويو هو. چيائين، "اگر تنهنجي اهڙي مرضي آهي ته مون کي اعتراض ڪونهي." ... سرڳ منهنجي لاءِ ڌرتيءَ تي لهي آيو. منهنجي دل اُپامڻ لڳي. سڄي بدن ۾ ٻنسرمون وڃڻ لڳيون. بيخوديءَ جي اُها حالت هئي، جو هوش حواس ويندا رهيا. لئلا کي ٻاٿڙ ۾ ڀري، ٻنهنجا چپ سندس چپن تي رکيم ۽ ڪيس هڪ اهڙي زوردار چمي ڏنم جا هڪ يگ جيتري وڏي هئي. جڏهن آءٌ ڪانئس ڌار ٿيس ته لئلا جا هوش حواس غائب هئا. هوءَ مون سان ٻانهن ۾ ٻانهن وجهي هوٽل تائين واپس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٿي. پريتم کي سامهون ڏسي ٻہ ٻانهن مان ٻانهن ڪٺيءَ ڇوڙيائين. مان سمندر تي وِيس ۽ ٻنهنجي ٻانهن جدائي ڪمري ۾ هليو ويس....

تن ڏينهن اندر هن ٻنهي جي وچ ۾ اُٿبُٺت ان حد تائين پهچي وئي. جو اهو نوجوان پنهنجي بئگ کڻي هوٽل ڇڏي هليو ويو. لئلا پنهنجي بئگ کڻي منهنجي ڪمري ۾ رکي. منهنجون تہ وايون ئي بتال ٿي ويئون. اصل گهبرائجي ويس. مون چيو. ”لئلا تو هي؛ ڇا ڪيو؟“ مان تہ پرديسي، هت پڙهڻ آيو آهيان. تہ پنهنجي پريتم کي ڇو رسائي ڇڏيو؟“ هوءَ بلڪل خاموش هئي. چيائين، ”مان شام جو واپس ٿي وڃان. تنهنجو ڪهڙو پروگرام آهي؟“ مون چيو: ”مان بہ توسان گڏ واپس ٿو موٽان....“

لنڊن ۾ لهڻ کان پوءِ هوءَ ڏاڍو زور پري مون کي پنهنجي گهر وٺي هلي. رات گهر ۾ رهڻ لاءِ بہ ضد ڪيائين. مون کي الڳ ڪمرو ڏنو ويو. ڪاڏي بيتي کان فارغ ٿي مان ڪمري جو دروازو بند ڪري وڃي سمهيس. اڌي رات جو اچي منهنجو در کڙڪايائين. مون دروازو کوليو. هوءَ اندر هلي آئي ۽ اچي بستري تي ويهي رهي. منهنجون تہ هوايون ڇٽڻ لڳيون، لوندڙين وٽ نسون اُڀري آيون. جڻ دل جو دؤرو ٿي پيم! همت ٻڌي ڪيس چيم، ”لئلا. تنهنجا مائٽ ڇا چوندا! وڃي پنهنجي ڪمري ۾ سمهہ.“ منهنجا چپ لرزي رهيا هئا ۽ اکر ٽڪرا ٽڪرا ٿي رهيا هئا. هن چيو. ”منهنجا مائٽ اهڙا تنگدل نہ آهن. تون اجايو پريشان نہ ٿيءُ. مان توکي ڇڙڪائي ڪانہ وينديس...“ تڏهن مون کان ٽڪي ڪل نڪري ويئي. سڄي رات لئلا مون سان سڪ پريون منڙيون ڳالهيون ڪندي رهي. نيٺ منهنجي تمام گهڻي زور ڀرڻ تي، اَسرويلي هوءَ پنهنجي ڪمري ۾ وڃڻ لاءِ تيار ٿي ويئي. پر وڃڻ کان اڳ ۾ منهنجن چپن کي چمي ورتائين. منهنجي بدن ۾ زلزلو پيدا ٿي ويو. منهنجن ويچارن جو محلات طوفان جي ڪُن ۾ ڦاسي ويو. جاڳ ۾ بہ سپنن جو سنسار ڏسي رهيو هوس....

صبوح ٿيندي ئي، مون بئگ تيار ڪري، وڃڻ جو ارادو ڏيکاريو؛ مون کي روڪيائين ڪو نہ، صرف هڪ انجام ورتائين تہ مان وٽس جلدي جلدي ٻيهو ايندس. اقرار ڪري. تمام ڳريل دل کڻي مان پنهنجي آستان تي آيس. لڳم لئلا دل ۾ گهڻو گهري پيهي وئي آهي. هاڻي ڳالهہ منهنجي وس کان ٻاهر نڪري ويئي. سک آرام کسجي ويو. هر آرتوار ۽ موڪل جي ڏينهن وٽس ويندو هوس. اگر ڪنهن [illegible] هو نہ ٿي ويندو هو تہ هوءَ بيقرار ٿي پوندي هئي ۽ مون وٽ هلي ايندي هئي [illegible] اسان کي ڪنهن ورتو هو...!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ سمو اهڙو بہ آيو جو مون محسوس ڪيو تہ محبت مون کي اڻانگي واٽ تان؛ ڪنهن نامعلوم ڏسا طرف گهليندي، وٺي وڃي رهي آهي. مان اڻڄاڻ اتسياتل راهن تي. بنهہ ڪنهن بہ ڳڻ ڳوت کان سواءِ. هڪ عجيب نشي جي خمار ۾ ڊوڙندو ٿو وڃان. ان منزل طرف جنهن جي ڪا بہ خاطري ڪانهي... هڪ اهڙي خود- ڄاڻ جي ڪڻ ۾ ڀرين مون پاڻ کي سمجهايو ۽ پوءِ لئلا کي اُن بيحد خطري واري، پوائتي انجام کان آگاهہ ڪرڻ جا ڏاڍا يتن ڪيم. ڪيس خمار مان جاڳائڻ جي ڪوشش ڪيم. پر نہ، اهو ڪو امر آديش هو. مرد جي دل جو لاجڪ، عورت جي دل جي صداقت اڳيان ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو. پورن ريت ارپڻ واري اتلتا استريءَ وٽ آهي، پوءِ پل اها ڪيس ناس ڇو نہ ڪري ڇڏي. اها ڪا افسانوي يا ڊرامائي حقيقت نہ آهي. اهو جيون جو امٽ سچ آهي ۽ مون کي ان اڳيان هار مڃڻي پيئي. جيتوڻيڪ ان ۾ لئلا جي آئيندي جو اونو منهنجي ذهن کي ڏڪائي رهيو هو....

پڙهائي پوري ڪري مان وطن ورڻ جا سانباها ڪرڻ لڳس. هوءَ پريشان ٿي ويئي. پاڻ سان گڏ هندستان وٺي هلڻ جو ضد ڪيائين. مون ڪيس سمجهايو تہ اسان جو سماج تمام تنگدل آهي؛ منهنجا مائٽ اهڙي حقيقت کي برداشت ڪري ڪين سگهندا ۽ اسان جي گهر ۾ جبل ڦاٽي پوندو. پر ڪيس پنهنجي پريم جي سچائيءَ ۾ اپترو وشواس هو جو چوڻ لڳي، "پوءِ مون کي وٺي هل؛ مان تنهنجي مائٽن جي پيرن تي ڪري پونديس ۽ ڪين مڃائينديس. اگر چاهيندا تہ مان هندو ڌرم بہ اختيار ڪنديس." مان سندس اهڙي صداقت تي ڇيهون ڇيهون ٿي ويس ۽ پنهنجو پاڻ تي گهڻي لعنت وڌم. پر پوءِ بہ اپتري جرئت گڏ ڪري نہ سگهيس جو لئلا کي پاڻ سان گڏ هندستان وٺي اچان. مان اڻجاتل آئيندي کان ڊڄي ويس... ڪيس اهو وشواس ڏياري تہ مان پنهنجن مائٽن کي مڃائي. جلد وٺي ٿو اچان ۽ پوءِ ڪيس پاڻ سان گڏ وٺي ويندس، آءٌ وطن موٽي آيس....

مان مائٽن کي مڃائي نہ سگهيس. بلڪ هنن فورن منهنجي شادي ڪرائي ڇڏي ۽ واپس موٽڻ جون واهون بند ڪري ڇڏيون. لئلا اتي تڙڦندي رهي. گهڻا ئي خط لکيائين. مون وٽان ڪو بہ جواب نہ پائي. ڪيس دماغي شاڪ اچي ويو ۽ هوءَ هسٽيريا ۾ مبتلا ٿي ويئي. [illegible] سن ڏاڍين سالن کان بيمار ٿي ڪنهن اسپتال ۾ پيئي آهي. پنهنجي يادداشت [illegible] وڃائي ويٺي آهي. اهو احوال بہ، ٿورا سال اڳ، ڪنهن دوست جي معرفت ڪوشش ڪندي مليو اٿم، جنهن سندس ني. موٽو بہ ڪڍي موڪليو آهي. باقي سندس اهڙي يادگيري مون وٽ رهي آهي ۽ سي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بادگيريءَ جي نشاني اها آهي جو مون پنهنجي پهرين ڏيءُ جو نالو بہ لئلا رکيو هو. پر اها بہ شادي ڪري گهوٽ سميت وڃي آمريڪا رهي آهي....

مان ٿهل جي ڪهاڻي ٻڌڻ ۾ ايترو تہ محو ٿي ويو هوس، جو منهنجي چوڌاري گويا دنيا جو آڪار الوپ ٿي ويو هو ۽ مان بي سرت بڻجي ٿهل جي آواز جو پڙاڏو ٻڌي رهيو هوس. ڪيڏي مهل هن پنهنجو داستان پورو ڪيو، سا مون کي سمڪ ڪا نہ رهي. جڏهن چيائين، ”هاڻي گلاس خالي ڪر تہ پريون“، تڏهن سچيت ٿي اکيون کوليم. پر پوءِ بہ عجيب وارتا جي اثر هيٺ ڪافي وقت تائين بي جان رهيس، زبان بہ ڪانہ ٿي چري پري. مان گناهہ ۽ ان جي پوڄنا واري ٿيئري کي قبول ڪرڻ لاءِ تيار نہ هوس. اهو بہ هڪڙو اهڙو ئي وهم آهي، جهڙو اڳين جنمن جي ڪرمن جي ٿيئري وارو، جنهن جي بنياد تي وري لئلا جي پوڄنا جو سهارو ونئو پوندو. مون دل ۾ چيو، ”نہ!“ ۽ ڪنڌ ڌوڻي، وهم تي ٻڌل ان ٿيئري جو بار هٽائي ڇڏيم....

”هاڻي ٻڌاءِ تہ ... ي عقل پرستي ڪٿي ٿي ڪم اچي؟!“ ٿهل جي آواز ۾ اهڙي بيوسي هئي، جنهن مان لڳم، زندگيءَ پر حاصل ڪيل علم ۽ ڏاهپ سندس ناڪاميءَ اڳيان شڪست کائي پٽ ۾ ليٽيا پيا هئا ۽ هو هارايل شخص جيان بيوسيءَ ۾ هٿ ڦهلايو بيٺو آهي. ”ائين ڇو ٿو ٿئي؟ زندگيءَ جي سندرتا کي ڪوڙهہ سان ڇو ٿو بدزيبو ڪيو وڃي؟ امرت ۾ زهر ڇو ٿو اوتيو وڃي؟ پريت کي صليب تي ڇو ٿو چاڙهيو وڃي...؟“ اها دل جي ڌڪڙي اهڙي دانهن هئي جيڪا ديوارين سان ٽڪرائجي، فضائن ۾ ڦهلجي ويئي.

مون وٽ سڀني سوالن جا جواب ڪو ... هئا. اهڙي دعويٰ ڪرڻ بہ احمقپڻو هو. مون چيو، ”پروفيسر صاحب، پاپ ڇا آهي؟ ان گورک ڌنڌي ۾ ڦاٿوڙا هڻڻ جي آءٌ قابل نہ آهيان ۽ ضروري بہ نہ آهي. مان صرف هڪڙي ڳالهہ ڄاڻان ٿو تہ ان سوال تي ڳوٺيون ساريون پستڪ لکيا ويا آهن، پر اهو سوال جتي اهي، اتي ئي بيٺو آهي. منهنجي لاءِ تہ پاپ ۽ پنج جو سوال ڏاڍو ساڌارڻ آهي، سولو آهي. مان هڪ ئي نتيجي تي پهتو آهيان تہ انساني وهنوار ۾ ڪنهن کي بہ ڇاتي واٽي ڏک پهچائڻ ئي ”پاپ“ آهي. بس ان کان سواءِ ٻي ڪا بہ ڳالهہ ... جي دائري ۾ ڪانهي... بيو ڪجهہ بہ پاپ نہ آهي.“

هن پنهنجو ڪنڌ مٿي ڪيو ۽ منهنجين ... ... ڏن وڏيون ... جي آنسن سان پريل هيون. حن ۾ روشنيءَ جا ترورا چلڪي رهيا هئا. مان تہ ٿو ڇ... بہ انهن ۾ منهنجي سادي سمجهاڻيءَ جي ڪا جهلڪ هئي. پر ائين ضرور لڳو تہ سندس آتما

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جو بوجھ ڪنهن حد تائين هلڪو ٿيو هو. اهو شايد ان ڪري به هجي جو پنهنجي پيڙا ڪي مون تائين پهچائي. پاڻ ڪي هلڪو محسوس ڪيو هئائين....

"مان لئلا کي هڪ دفعو ڏسڻ ٿو چاهيان. معلوم اٿم ته هوءَ سڌ بڌ وڃائي ويٺي آهي ۽ شايد مون کي سڃاڻي به نه سگهي. پر منهنجو من پيو چوي، ته متان مون کي ڏسي، ڪٿي ڪا ازغيبي سوجهه نه ڪيس سنتوش بخشي ۽ سندس آتما جي ڳنڍ. جيڪا پيچجي ويئي آهي، سا کلي پوي..." ۽ هو وري سڏڪا ڀرڻ لڳو. جاتم سندس حالت منهنجي سهڻ کان ٻاهر آهي ان ڪري مون ڪيس ڪٿي جلدي پهچڻ جو بهانو ڏنو ۽ وري وري وتس اچڻ جو اقرار ڏيئي، مان ٽڪرو ڪمري کان ٻاهر نڪري، دالان ٽپي مکيه دروازو کولي، ٻاهر نڪري آيس ۽ پٺيان نهارڻ جي به جرئت ڪا نه ٿيم!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيئي سنڌ ... سدا جيئي!

پاڻ کي گهليندو گهليندو جيئن ئي اسان جي ويجهو پهتو تہ پٽڪندي چيائين، "جيئي سنڌ!". مون وڏي ڪيس پاڪر ۾ جهيندي چيو، "سدا جيئي...!". هو منهنجي ڪلهي تي ڍرڪي پيو ۽ سندس اکيون بند ٿي ويئون. مون ائين محسوس ڪيو تہ هڪ پجرنڌڙ بند منهنجي ڇاتيءَ سان ليپٽجي ويو آهي. 105 ڊگرين کان بہ وڌيڪ بخار هن جي سرير ۾ گهمي رهيو هو. منهنجو بدن، جو هن کان اڳ ۾ ڪليل ريگستاني هوا ۾ سيات محسوس ڪري رهيو هو، سو گويا برندڙ ٽانڊن جي حرارت محسوس ڪرڻ لڳو. هو بيهوش ٿي ويو هو، ڇاڪاڻ تہ جيئن ئي ڪنڌ منهنجي ڪلهي تي رکيائين تہ وري چريو ئي ڪين. مون همراهن کي هڪل ڪئي تہ جلدي ڪريو. مڙس تپ جي ٻنيءَ ۾ پيو ٻري. هڪڙي سگهاري مڙس ڪيس ٻڪ وجهي ڪٽي ڪلهي تي رکيو ۽ ٻئي سندس ٻرسان پيل ٿيلهو ۽ هيٺ ڪريل ٽارچ کڻي ورتي. اسين تڪڙا تڪڙا ڪجهہ فرلانگ پري ڇڏيل جيپ طرف وڌياسين، جيڪا هڪ ڪچي پيچري لڳ ڇڏي آيا هئاسون.

اسان کي ·هت ٻيٺي ٿي ڪلاڪ واهہ جا ٿي چڪا هئا. رات ڪافي لڙي چڪي هئي. ڪٿان ڪٿان مورن جا آواز پئي آيا. اسين ٻن ملڪن جي سرحد وٽ اٽڪل اڌ ميل کن اندر پيهي، هن يار جي انتظار ۾ ويٺا هئاسون. اسان کي ڳاڙهي شيشي وارو لالٽين هٿ ۾ هو. مقرر ٿيل جڳهہ تي، لالٽين جي ڳاڙهيءَ روشنيءَ جي شعاع کي ڏسي هن همراهہ کي مقرر وقت تي پهچڻو هو. ٽي ڪلاڪ هڪ هنڌ انتص [illegible] ڪرڻ ڪري اسان جا پير سڪي ويا هئا. ۽ هن وارياسي ڪليل پٽ ۾ لڳندڙ [illegible] حي ڪارڻ، اسان جي بدن ۾ رکي رکي سيات ٿي اُڀريو. خيتوٽيڪ اُهو [illegible] جو [illegible] هو. هڪ گهڙيءَ تہ اسان کي اِهو اچي انديشو ٿيو تہ شايد همراهہ [illegible] تہ سرحد [illegible] ڪرڻ کان اڳ ۾ ئي پڪڙجي پيو آهي يا تہ وري ٻاٽ اونداهيءَ ۾ رستو ڀلجي، ڪنهن ٻئي طرف هليو ويو آهي ۽ خوف اِهو هو تہ اگر رستو ڀلجي ويو تہ الائي ڪهڙي اوجهڙ ۾ وڃي پهچندو ۽ پوءِ تہ... خدا خير ڪري!

اهڙي ٻڏتر ۾ هئاسون تہ پريان هلڪي روشنيءَ جو ڊبو نظر آيو. اسان جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيٽ ۾ ساهہ پيو ۽ چهرا ڪجهہ سرها ٿيا تہ سڄڻ سلامت منزل ڏانهن وڌي رهيو آهي. هاڻي وڃي ڪل پيئي تہ همراهہ ميل- ٻن جي فاصلي ٽڪ ڪرڻ ۾ اٽڪل وقت جو لڳايو هو. مڙس کي ٻنهي تپن جا چڙهيل هئا، سو اُٺين پاڻ کي گهليندو، پير پير ۾ پائيندو اچي اسان پيڙو ٿيو هو. اگر هيڏي تپ ڪارڻ جي پنواتي ڪائي ڪٿي ڪري پوي ها ۽ هوش سالم نہ رکي سگهي ها تہ جانورن جو شڪار بہ ٿي سگهيو ٿي يا تہ ساري رات ريتيءَ ۾ لتجي قبر داخل بہ ٿي وڃي ها...!

جيپ هوا سان ڳالهيون ڪندي ڊوڙندي پئي هلي. همراهہ کي هڪ طرف ڪوچ تي ليٽائي مٿان هلڪي چادر وجهي ڇڏي هئي سين، جنهن مان پير ٻاهر ڏسڻ ۾ پئي آيا. پيرن ۾ نيري رنگ جو ڪئنواس جو بوٽ پيل هوس، جنهن جي مٿان ڪافي گپ چڪ چڙهيل هئي. مون سندس بوٽ لاهي پاسيرو ڪري رکيو ۽ پنهنجن پيرن مان جوراب لاهي ڪيس پاتا ۽ ٽوال سان سندس پير ويڙهي ڇڏيا. تپ جي اثر هيٺ مڙس ڪنجهي رهيو هو....

ان وقت اسان وٽ ڪا دوا يا ٻيو واهر وسيلو ڪو نہ هو جو مٿس آزمايون. اهڙي ويل جو تہ اسان تصور بہ ڪو نہ ڪيو هو. اسان لاءِ اِهو ئي رستو هو تہ جيپ کي ڊوڙايون ۽ سيگهہ ۾ ڪئمپ پيڙا ٿيون. مون کي تار ڏيئي گهرايو ويو هو تہ ڪو همراه سرحد پار ڪان فلاڻي ڪي فلاڻي ڏينهن تي، فلاڻي هنڌ تي داخل ٿي رهيو آهي ۽ سندس خواهش موجب مان اُتي حاضر هجان. ۽ اسان مقرر هنڌ تي پهچي انتظار جون گهڙيون گذاريون. پر افسوس جو حالتن اسان جي اُميدن کان هٽي هڪ اُلٽو چڪر کائي ورتو ۽ اسين همراه سان رهاڻيون ڪرڻ بدران ڪيس بيهوشيءَ جي حالت ۾ جيپ ۾ اُڏائيندا، ڪئمپ طرف ڊوڙي رهيا هئاسين.

اِن سوچيل، اڻ چاتل حالتن جي اثر هيٺ مان گهڙي پلڪ لاءِ سن ۾ اچي ويو هوس ۽ جيپ ۾ ڪجهہ اندر طرف سرڪي وينو هوس. جيپ اندر مون کي هڪ سناٽو محسوس ٿيو. هڪ اجنبي فضا! موتي پاڻ ۾ اچڻ جي ڪوشش ڪيم. پرسان رکيل همراهہ جي ٿيلهي مون کي سرت ۾ آندو، جنهن مان سنهي چادر ۽ ٽوال ڪڍي اسان ڪيس ڍڪڻ جي ڪوشش ڪئي هئي. مون ان ۾ هٿ گهمائي چڪاس ڪئي. هڪ ڪپڙن جي وڳي کان سواءِ اُن ۾ هيون ٻيون روزمره جي استعمال جون چيزون ۽ هڪ ڪتاب ۽ هڪڙي ڊائري. ڪتاب جي مٿان وڏن اکرن ۾ چپيل هو: "لطيف جو چونڊ شعر." مون ان کي چپن جي ويجهو آڻي چميو ۽ اکيون پرجي آيون. ڪتاب جيئن ئي کولڻ جي ڪوشش ڪيم تہ هڪ تصوير هيٺ ڪري پيئي. ڪٽي ڏٺم تہ ڪنهن دوشيزه جو مسڪرائيندڙ فوٽو هو. پروڙي ورتم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تہ ڏکيءَ راهہ ۾ همراهہ پنھنجي محبوبا کي همسفر بڻايو ٿو ڏسجي. فوٽو ڪتاب ۾ وجهي پاسيرو ڪري رکيم . جو ڊائريءَ منھنجي اڳ تہ وڌائي هئي. ڊائريءَ جي پهرين ٿي ورق تي لکيل هو:

قيامت جو ڏينهن: تنهن جاڻان تہ اُهو ڏينهن مومن لاءِ ايندو بہ يا نہ، پر سنڌ ڌرتيءَ تي جن گهرا زخم ڪيا آهن، اُنهن لاءِ اِهو فتويٰ جو ڏينهن ايندو ۽ ستمگرن کي سنڌي عوام جي سامهون هينين گناهن جو حساب ڏيڻو پوندو. هيءَ ڊائري اهڙي ليکي چوکي جو سنڌي دستاويز ٿي پيش ايندي.

مان ٽڪڙا ٽڪڙا صفحا ورائيندو وچ وچ مان پڙهندو ٿي ويس:

– اڄ مقدس ڦليليءَ جي پلپرسان سنڌ يونيورسٽيءَ جا بي- هٿيار جوڌا ننگي تشدد اڳيان لڙيا آهن. گوليون، لٺيون ۽ ٽيئر گئس اڳيان پنھنجا سينا سهايا اٿن. بربريت سندن ريتو رت وهايو آهي. سنڌ ڌرتيءَ کي رت جو ربج مليو آهي. رت ٻڌل جوان سنڌ ماءُ کي لپٽيا آهن. اُپ سڄي کي لاک لڳي آهي. سنڌ صدين جي ننڊ مان سجاڳ ٿي آهي...

– اڄ اختر بلوچ ۽ ٻين سنڌ جي نماڻين نينگرين، پائرن جي رتسان رگيل دوپٽا هوا ۾ لهرائي آمريت جو مقابلو ڪيو آهي. سندن گلن جهڙي بدن تي ڏنڊن جو وسڪارو ٿيو آهي. ڪين ٻڪرين وانگر سٽي شاهي جيل جي ديوارين اندر بند ڪيو ويو آهي. سنڌي ماءُ ڪوٽ ۾ بند آهي...

– اڄ ڌارين سنڌي ٻوليءَ تي حملو ڪيو آهي. سنڌ جي فرزندن کي چونڊي چونڊي ماريو آهي. سنڌيءَ جي پرچم کي لتن هيٺان لتاڙيو آهي. شهرن ۾ راڪاس ڦهليل آهي. نادرشاهہ سنڌ جي گهٽين ۾ ڦري رهيو آهي...

–اڄ تاريخن ۾ هي ورنن پڙهندي منھنجو ساهہ اُڀامي رهيو هو. وڌيڪ پڙهي نہ سگهيس. غصي ۽ نفرت جي آگ اندر ۾ هڪ ولولو پيدا ڪري رهي هئي. سنڌ جو نئون نڪورو اِتهاس لکجي رهيو هو ۽ منھنجي هڪ بيوسي، هڪ پشيماني... ڊائريءَ کي بند ڪري ڇڏيم. سمجهہ ۾ نہ پيو اچيم تہ مان ڇا ڪريان. شاهہ جي ڪلام واري ڪتاب مان نج سنڌي .. شاڪ پهريل سنڌ جي سباجهي نينگر جو فوٽو ڪڍيم. فوٽي کي هٿ ۾ جهلي سندن گهرين اکين ۾ پريل محبت جي سيلاب ۾ ڪي معنائون ڳولهڻ لڳس. پايان سوهن جي بيباڪ مشڪ منھنجي رنج- عالم کي ڪجهہ تسڪين پريون منزلون ڏيئي رهي آهي. فوٽو ڊائريءَ ۾ وجهي، ڊائري ٽيلهي جي حوالي ڪيم. "لطيف جو چونڊ شعر" ٻنهي هٿن ۾ جهلي، بي اختيار اُن ۾ وچ مان ڪٿي ڪوليم جيتن .. کي شرڌالو گرو گرنٿ کي وچ مان ڪولي وجن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وندا آهن. مون شاهه جو "وچن" پڙهيو:

سوريءَ سڏ ڪري اُپي عاشقن کي،
جي اٿني سڏ سڪڻ جي، ته ڪر م پير پري،
سسي ڏار ڌري، پڇج پوءِ پريتن.

وري ٻئي صفحي تي نظر وڌم:

گهوڙن ۽ گهوٽن جيئڻ ٿورا ڏينهڙا،
ڪڏهن منجهه ڪوٽن، ڪڏهن راهي رڻ جا.

مون کي وقت جي سمجهه ئي نه رهي. جيپ ڪئمپ جو وڏو ڦاٽڪ پار ڪري هڪ بئرڪ جي سامهون پهچي چڪي هئي ۽ جڏهن ڊرائيور بريڪ لڳائي، تهين ڏوڏي تي پروڙ پيم ۽ اکيون مٿي ڪيم. سامهون همراهه مون کي حيرت وچان ڏسي رهيا هئا. گويا مان ڪنهن ڪامڻ جي اثر هيٺ هوس. همراهن هن جوان کي لاهي هڪڙي ڪمري ۾ کٽي بستري تي ليٽايو. ڪن ۾ هڪ ڊاڪٽر وارد ٿيو. جنهن پوري چڪاس ڪري هن کي سٺي هنئين ۽ اسان کي دلداري ڏني ته صبح تائين سڀ ڪجهه ٺيڪ ٿي ويندو.

گهٽي ٽڪ ۽ دير سان بستري داخل ٿيڻ ڪري اهڙو ننڊ جو خمار چڙهيو جو سج مٿي چڙهي اچڻ جي سمجهه نه پيئي. جڏهن راتوڪن همراهن مان هڪ اچي ڏونڌاريو ته مهمان سجاڳ ٿيو آهي، تڏهن وڃي اک پٽي. ٻه چار پاڻيءَ جا چندا اکين تي هڻي تيار ٿي تکڙن قدمن سان سندس ڪوٺيءَ طرف ويس. همراهه جون اکيون دروازي ۾ ڪتل هيون. مون کي ڏسي اُٿڻ جي ڪوشش ڪيائين پر ڪيس روڪي، بستري تي ئي گلي لڳي چيم، "جيئي سنڌ!". جهٽ آواز ۾ چيائين، "سدا جيئي... اسان جي امڙ!"

سندس ڪمزوريءَ جو خيال ڪندي، مان سندس احوال ڄاڻڻ لاءِ اُتاولو نه هوس. پر هو اُتاولو هو. مون کي پنهنجي سموري واقفيت ڏنائين ۽ پنهنجي مشن جي نازڪ ارادي کا، واقف ڪيائين.

مون چيو، "اسير (منهنجي طرفان ڏنل نالو) سنڌ جو ڪهڙو آهي؟"

"سنڌ کي ٻگهڙن جي حوالي ڪري ويا آهيو ۽ هاڻي ٿا حال پڇو؟" هن جو اهڙو بيباڪ ڏوراپو ٻڌي، منهنجو اندر ئي چيرجي ويو. مان اڃا اهڙي "شاڪ" مان سلامت بچي ٻاهر ٿيان، تنهن کان اڳ ۾ هن هڪ ٻيو فائل گهاءُ ڪري ڇڏيو، "اهين ته ساري سنڌ تان دستبردار ٿي آيا. اسين ٿوروئي دست بردار ٿيندا آهيون. اسين ته سندس لوئي جي لڄ رکنداسون. سر جي سٽ ڏينداسون...."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون چيو، "پر..."

هن مون کي هڪدم ڪٽي ڇڏيو. "منهنجا ذهين دوست!" هو اُٿي ويٺو. "محبت جي ميدان ۾ سند وارن پر... پر کي پنهنجي زبان تان ميساري ڇڏيو آهي اهڙن کي اسان استدا ڪئي آهي ته هو وڏيرن جي حرم خانن ۾ جڳهه حاصل ڪرڻ لاءِ درخواستون پيش ڪري ڇڏين...". سنهڙو سيپڪڙو سنڌ ماءُ جو ڄائو! سندس من ۾ محبت جا گويا مچ پئي ٻريا. سندس ارادي جي قوت ۾ اُها للڪار هئي، جيڪا اڪثر اُنهن ۾ هوندي آهي، جيڪي قومن جون قسمتون بدلائڻ جو عزم ڪندا آهن ۽ جن جي هٿن ۾ اتهاس کي موڙڻ جون واڳون هونديون آهن. مون دل ئي دل ۾ اهڙي سروچيءَ کي سلام پري ڇڏيو. مون سنڌ جي بغاوت، سنڌ جي عظمت ۽ سنڌ جي روشن مستقبل جا چٽا عڪس سندس اکين ۾ ڏسي ورتا. مون چيو، "اوهين لڙندا. سر ڪٽار تي رکندا... هيءَ گهٽ، هيءَ بوساٽ، جڻ رڻ ۾ واڪو!"

ها، موت جهڙو سناٽو آهي، پر رکي رکي جا رنپ نڪري ٿي، سا ويرين جا هانوَ ڏاري ٿي ڇڏي. رک هينان ٿانڊا آهن. ڦوڪون ڏيون وينا. پنهنجن جو وويڪ جو سودو، وهه برابر آهي. انشاءَالله! ڏاڪڙا مڙسن لاءِ سيجون آهن."

مون رات واري سندس حالت جو ذڪر ڪيو ته چيائين، "ها، موت جي چنبي مان نڪري آيو آهيان. اوني جڏهن مون کي سرحد کان ٿي ميل پري لاهي ويو ته مون هن طرف رخ رکيو. ٿوريءَ دير ۾ ڪجهه آواز منهنجي ڪن پيو. سمجهيم ته پٽرول کي ڪو پڙلاءُ پيو آهي. سو جيڏانهن آيو هوس اوڏانهن وٺي ڊوڙيس ۽ وڃي هڪ ڏبڻ ۾ پيس. هڪدم گوڏن تائين اندر هليو ويس. رب جو نالو وٺي، اُٿي ئي جهڪي ويهي رهيس. ڪلاڪ کن کان پوءِ ٻاهر نڪري، وري ڪڙي ڪنيم. پاڻيءَ ۾ ويهڻ ڪري بدن سجو ڳؤرو ٿي ويو هو ۽ ڏنم ته تپ به آهستي آهستي چڙهندو پيو وڃي. مون کي خود هوش ڪونهي ته ڪيئن سلامت اوهان تائين پهتس. شايد پير زور تا ڏسجن..."

مون چيو، "پيرن- ميرن، وڏيرن- ولين جي زور تي اوهين اجا تڳو پيا...!"

همراهه کان وڏو ٽهڪ نڪري ويو. جڻ هو پڪڙجي پيو هجي. منهنجي ننوليءَ جو مزو مائيندي چيائين، "ڏس يار هڪ آهي ماحول جي مجبوري ۽ ٻيو آهي زبان سگهوريءَ جو دوکو... نه ته پاڻ بس اُتي دهريين (ناستڪن) جي لسٽ ۾ آهيون. ... جي ... لسٽ تي اولن ۾ تنگيو پيو آهيان."

[illegible] لاءِ آيو. سڀ ڪجهه [illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

نسخو تيار ڪري ڏنائين: جيڪو اردلي کڻي هليو ويو. پوءِ چيائين، ”سڀ ٺيڪ آهي. پر هن کي گهٽ ۾ گهٽ ٻن ڏينهن لاءِ مڪمل آرام جي ضرورت آهي.“ مان اشارو سمجهي ويس. مون آسير کي چيو، ”تنهنجي هٿ پوري خاطرداري ٿيندي. تون ڪنهن به قسم جو اُلڪو نه ڪجانءِ. ڊاڪٽر جي چوڻ موجب پورو آرام ڪر. باقي سڀ ڪجهه ٺيڪ ٿي ويندو...“

ٻئي ڏينهن مون کي پنهنجي رٽا پٽاندڙ واپس موٽڻو هو. ان وچ ۾ مون واسطيدار شخصن سان آسير جي مشن بابت تفصيل ۾ ڳالهيون ڪري ورتيون. ڪين ضروري خاطريون ڏنم ۽ سيپيئي شڪ دور ڪري ڇڏيم. هڪ عملي خاڪو تيار ٿي ويو. وڃڻ کان اڳ ۾ وري مان آسير وٽ آيس. ڪيس ڏاڍو سرهو ڏٺم. هو ڊائريءَ جو ورق لکي رهيو هو. مون ڪيس ذري پرزي ڳالهه سمجهائي ڇڏي ۽ رٿيل پروگرام پڻ ذهن نشين ڪرايم. ڪڏهن، ڪيئن ۽ ڪٿي اسين پنهنجو ڳنڍ قائم رکندا سون، سو به طئه ٿي ويو. پوءِ ڊائريءَ طرف اشارو ڪندي چيم، ”تيون ڏينهن رات مون هڪ غير مهذب حرڪت ڪري ورتي.“

هن يڪدم ڳالهه کي سمجهي ورتو. چيائين، ”ان ۾ ڪا به غير مهذب ڳالهه ڪانهي. هيءَ ڊائري منهنجو خانگي سرمايو ڪانهي. هيءَ ته قوم جي ملڪيت آهي ۽ اسان سڀني جو گڏيل ورثو آهي... اوهان کي ڪيئن لڳو منهنجو دستاويز؟“

مون چيو، ”اوهين ته غضب جي نقاشي ٿا ڪريو. بارود پرزيو پيو آهي اوهان جي هردي ۾. شجاعت اوهان جي ورثي ۾ آهي... اوهان جو هٿ پهچڻ ان جو عظيم ثبوت آهي...“ پوءِ ٿورو مذاقي لهجي ۾ چيم، ”اوهان اهڙي بارود جي وچ ۾ هڪڙو خوبصورت گل ڪيئن سانڍي رکيو آهي؟“

ٿورو هٻڪي، پوءِ ڳالهه جي تند کي پڪڙيندي چيائين، ”اوهين سڪينا جي فوٽي جي ڳالهه ٿا ڪريو نه؟ مان ڪيس سورٺ چوندو آهيان...“ ڪن لاءِ هڪ خوني ڪنار منهنجي ذهن جي پردي اڳيان چلڪات ڪري ويئي. مون ذهن کي ڌوڏو ڏيئي اُن کي هٽائي ڇڏيو. پوءِ هڪڙي گمان جي زير اثر چيم، ”اوهان جي هيڏي جوکم جي خبر اٿس؟“

ڏاڍي فخر جي احساس وچان جواب ڏنائين، ”صرف خبر نه پر ناز به اٿس!“ ۽ سندس چهرو چمڪي پيو.

مون چيو، ”ڪير آهي اوهان جي نور نظر؟“

چيائين، ”ڳنوارڻ آهي. چيلا- چيليون سنڀاليندي آهي.“

مون چيو، ”مان اهڙو ڳنوار نه آهيان جو اهڙي ڳالهه کي ڳنڍ ٻڌي سگهان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آخر چهرو بہ تہ ڪردار جو آئينو آهي؟"

ڏاڏي مذاقي ڍنگ ۾ چيائين. "ادا. پرائمري اسڪول ۾ ماستريائي آهي تہ چيلڙا ۽ چيلڙيون نہ سنڀاليندي هوندي تہ پيو ڇا ڪندي هوندي؟"

"۽ اوهان جي تحريڪ ۾ اوهان سان ڪيتري حد تائين واهرو آهي؟"

"زير- زمين ڪارروائين ۾ هوءَ اسان سان پوري آهي. هڪ اهڙي ڪارگر ڳنڍ جيان، جنهن کان سواءِ انقلابي هار پٽجڻ محال آهي..."

"جئبو سنڌ ترتيءَ تي شهيد مائي بختاور جون پوٽيون ۽ ڏوهٽيون مڇي ميدان ۾ آيون آهن..." مون پنهنجي واچ ۾ نهاريو. وڃڻ جو وقت پرجي آيو هو. مون اُتي ڪيس پاڪر ۾ جهليو ۽ جڏهن جدا ٿياسون تہ پنهي جون اکيون آليون هيون.

پوءِ ٽي چار هفتا اسير جو ڪو بہ احوال ڪو نہ آيو. آخر هڪ ڏينهن دهليءَ مان نڪيل هڪ مختصر خط مليم:

ادا....،

منهنجي مشن ۽ ارادي جا ڦيٿا گهڻو اڳتي ڇري نہ سگهيا آهن. حال في الحال تہ واپس ٿو وران، اگر سلامت هوندس تہ وري ملاقاتون ڪنداسون. جيئي سنڌ!

اوهان جو پنهنجو

.... (اسير)

۽ ٿورن ڏينهن کان پوءِ احوال آيم تہ اسير صحيح سلامت سرحد پار پهچي ويو آهي... ۽ .... ۽ پوءِ هڪ ڏينهن آيو تہ اسير کي فوجين شوٽ ڪري ڇڏيو آهي....

ٻڌندي ئي مون من ئي من ۾ پڪيو. "سدا جيئي...!"

ڄامشوري جي پل

انور جو اندازو صحيح نڪتو. ڪار ڄيئن ئي ڄامشوري جي پل کان هيٺ لهي، ٿورو اڳيرو ٿي ته هن ڏٺو سندس پاڻ جا هٿ اسٽيئرنگ تي ضابطو رکڻ کان نٽائڻ لڳا. پاڙس جو هٿ وڃي گيئرن جي مٿاسنا ۾ اُلجهيو، ڇڻ ڪنهن سيڪڙات ڪار جون واڳون ورتيون هجن ۽ ڪار برڙ... برڙ ڪري بيهي ويئي، ائين ڄڻ پيٽرول جي ٽانڪيءَ ڪي ڪو ئي اُن وقت هڪ ئي ڇڪ سان پي ويو هجي.

پاڙس مڙي پٺيان نهاريو. پٺئين شيشي ۾ هن ڪجهه اهڙي گهور سان ڏٺو گويا پٺيان ڪيس ڪنهن جي اچڻ جو انتظار هو. انور جو ڪنڌ به خودبخود پٺيان مڙيو. منهن اونداهي هئي. ڪيس ڪنهن به قسم جو آڪار نظر نه آيو.

انور ڪئين ڀيرا پاڻ سان سفر ڪندي، اڪثر هيءَ روئداد ڏٺي هئي. پهرين ڪيس هيءُ محض اتفاق لڳو هو. پر لڳاتار لنبي عرصي کان هيءَ روبڪار ڏسي، سندس من جي اندرين تهن ۾ شڪ جو هڪ آڪيرو اڏجي ويو هو، جنهن سندس ذهن کي هڪ عجيب ولوڙي ۾ وجهي ڇڏيو هو ته آخر اِهو ڪهڙو اسرار آهي، جو سندس پاڻ ڪمهلي وقت تي هن ساڳئي هنڌ تي پهچندي هڪ اهڙي ڪيفيت ۾ ڇڪڙجي ٿو وڃي، جو اسٽيئرنگ ۽ گيئر سنڀالڻ جي ڪم ۾ نروس ٿي ٿو وڃي ۽ ڪجهه اهڙيءَ حالت ۾ ٿو رهي گويا ڪنهن جي هٿ ملڻ جو ڪيس انتظار آهي. ڪجهه وقت لاءِ ته اِهو گمان به سندس من اندر پيهي ويو هو ته ائين ته نه آهي ته سندس پاڻ کي پي به ڪا خانگي زندگي هئي يا آهي، جنهن سان هن اسرار جو واسطو آهي. گهڻيءَ ڪوشش کان پوءِ ڪيس ان ڳالهه جي به تصديق ٿي ويئي هئي ته اهڙي ڪا به خانگي ڳهڙي نه آهي، جنهن سندس پاڻ جي دامن کي ڇهيو هجي ۽ اسراري وجود پاڻي ڇڪي هجي. ته پوءِ هيءُ ڇا آهي؟

اڄ سندس چهرو ٽاٽجي ويو آهي. ذهن ۾ ڇٽڪ انيڪ ڏينهين جي ”پون پون“ جو پوائنٽو آواز ڪيس پريشان ڪري رهيو آهي. سندس من ۾ هڪڙو فيصلو جنم وٺي رهيو آهي. هيءَ اجنبيپڻي جو وهنوار ڪيس حيران ڪري رهيو آهي. هوُ چوڪاري لاءِ ترقي رهيو آهي... سندس پاڻ گاڏيءَ مان لهي چوڌاري ڦري، هيڏانهن هوڏانهن نظرون اُڇلائي. اڇي گاڏيءَ ۾ ويٺو آهي. پنهنجن هٿن کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسٽيئرنگ ۾ قابو ڪندي، گاڏيءَ کي اسٽارٽ ڪري، رفتار پڪڙي ٿو وٺي.

”ادا، اوهين جڻ پوتڻ کي مڃيندا آهيو؟“ انور کان بي اختيار گفتو نڪري ويو. پرسان ويٺل هاشم ٿورو ڇرڪيو، پر پاءُ طرف سڌي نظر نه وجهندي، تيڏي نظر سان جائزو وٺندي چوي ٿو، ”نه، ڇو؟“ پر حيرانگي سندس آواز جي لهجي مان صاف ظاهر آهي.

”پلا ڇا اوهين غيبي طاقت ۾ اعتبار رکندا آهيو؟“ انور جي سوال جو ڪجهه اهڙو انداز هو، جو هاشم کي اُن مان ڪنهن قسم جي تاڻ جو احساس ٿيو. پر پوءِ به ٿوري خاموشيءَ کان پوءِ نهايت سهج آواز ۾ چيائين، ”نه بابلا، اهڙي ڪا ئي ڳالهه ڪانهي...“

انور جڻ گرجي پيو: ”اهڙي ڳالهه ڪيئن نه آهي! مان لنبي عرصي کان ڏسندو پيو اچان ته اوهين عين هن هنڌ تي پهچڻ کان پوءِ بي خيالا ٿي ٿا وڃو. اوهان جو ڪرتب ائين ٿو لڳي، گويا اوهين بي وسيءَ جي عالم ۾ ٿا هجو... ۽ پوءِ اوهين... اوهين ضرور مون کان ڪجهه لڪائي رهيا آهيو...“ انور جو آواز گلي ۾ اٽڪي پيو. وڌيڪ هو ڇئي نه سگهيو. سندس سينو اُپامي رهيو هو. هو خود حيران ۽ پريشان هو ته ايترو ڪجهه هو، ڪيئن چئي ويو هو، ڇو جو هن پنهنجي وڏي ڀاءُ سان ايتري گستاخيءَ سان ڪڏهن ڪين ڳالهايو هو.

هاشم پنهنجي ننڍي ڀاءُ جو پريشان حال ڏسي ششدر ٿيو ۽ نهايت پابوهه مان چيائين، ”نه بابلا، ڪجهه به نه آهي. پلا اهڙي ڪهڙي ڳالهه آهي، جا مان توکان لڪائيندس. تون ئي ته منهنجو سڀ ڪجهه آهين هن دنيا ۾...“

انور باقي وقت خاموش رهيو. پر شڪ جو هڪ پرندڙ جبل ڄڻ هن جي من ۾ ڦاٽي پيو. هڪ مضبوط وشواس ڄڻ ڇيهون ڇيهون ٿي ويو. ڀائپيءَ جي صدق کي چوٽ لڳي ويئي. سندس ذهن پنهنجي مرڪز کان ٽٽي پولار ۾ ڦيراٽيون پائڻ لڳو. ٻيءَ سمان ڀاءُ تي اُتيل گمان جي وچ سرسبز درخت کي ساڙي، لوساٽي هڪ پيانڪ وجود ڏيئي ڇڏيو هو.

ڀاءُ جي ڪافي زور ڀرڻ کان پوءِ به انور رات جي ماني کائڻ کان انڪار ڪيو. پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ وڃي، ڪمري جون مڙئي بتيون وسائي، وڃي ڌڙام سان بستري تي ڪريو. ذهني جوش کي هو اڪين جي آب سان ٿڌو ڪرڻ لڳو.

هاشم کائڻ جو گهڻو ئي بهانو ڪيو پر به ڳتيون به اندر طرف ڌڪي ڪين سگهيو. پنهنجي توازن کي قابوءَ ۾ رکڻ لاءِ پهرين ڪو ڪتاب ڪٽي پڙهڻ جي [illegible] ڪين سگهي [illegible]

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پسار ڪرڻ لڳو. ٻوءِ بہ بيچئنيءَ سندس دامن کي آجو نہ ڪيو. هُو خجـ... بوسات محسوس ڪرڻ لڳو. پنهنجي ننڍي ياءُ جي پريشاني ديوار جي... محسوس ڪري پئي سگهيو. انور جي ڪمري جو نظارو سندس دل جي اسڪرين تي ائين ٿي پيو جڻ ايڪس-ري جي مشين فوٽو ڪينچي سندس طرف ٿي موڪليو. سندس حالت هئمليت جي اُن گهڙيءَ واري هئي، "ٿيان، يا نہ ٿيان!؟"

رات پوري عالم کي پنهنجي ڀيانڪ آڪار سان ڍڪي ڇڏيو هو. ڪٿان ڪٿان ڪتي جي اوناءَ جي پڙلاءُ، خاموشيءَ ۾ جڻ ماتم جي ڪيفيت پري ٿي ڇڏي. اُٿ ويهہ... سندس سرير کي نستو ڪري ڇڏيو هو. هن رڙيون ڪرڻ ٿي چاهيون پر ان مان چا ٿيڻو هو... دريءَ جي پرسان ٻيهي هاشم ٻاٺ اونده ۾ تمام دور تائين نظر اُچلڻ جي ڪوشش ڪئي، پر اُها تہ اونده جي پردي سان ٽڪرجي، شڪست کائي، دريءَ جي ٻنهہ سامهون ٽنگجي ٻيهي رهي، اڳتي وڌي نہ سگهي...

۽ اونده ۾ اوچتو هڪ شعاءُ ٿيو. ٻريان، ٻريان،ڪنهن ڪنڌ مان هڪڙو هلڪو تارو هاشم جي ماڻڪين مان لنگهي، اندر ۾ پيهي ويو. هاشم اُٿيو. پنهنجي ڪمري جو دروازو کولي هو انور جي ڪوٺيءَ پرسان اچي بيٺو. اندڪار ڪوٺيءَ کي جڻ ڳيهي ڇڏيو هو. دروازو کليو ئي پيو هو. هاشم بجلي بٽڻ کي دٻايو. اندڪار رجي ويو. هاشم سمجهيو هو تہ انور پلنگ تي سڌي ڪنڌي ليٽي اکيون ڇت ۾ کيو ويٺو هوندو، پر انور جو تہ هت پاڇو بہ ڪو نہ هو. ڏپ جي هڪ لهر سندس بدن ۾ ڊوڙي ويئي. انور ڪيڏانهن ويو؟ اڪيلو... اونداهي رات... ڪٿي! پر نہ، جيئن ئي هاشم ڪنهن اڻجاتل خوف جي انديشي ڪان تکي وک سان ٻاهر نڪتو تہ کيس اڱڻ جي پٽ پرسان هڪ آڪار ڏسڻ ۾ آيو. سندس دل جي ڌڪ ڌڪ جي رفتار گهٽجڻ لڳي.

انور ڪنهن جي پيرن جي آهٽ ٻڌي پنيان نهاريو. چا هيءَ سندس ياءُ جي صورت هئي يا ڪا ڏکدائڪ پينٽنگ! غم هاشم جي فرشتوي چهري کي ڪلاڪن جي اندر ضربي ڇڏيو هو. هاشم اچي سندس ڪرائيءَ م هٿ وڌو ۽ چيو. "اچ پٽ!"

"ادا، اوهين مون کي هت رهڻ ڏيو. اوهين هلي اندر آرام ڪريو. مان اجهو اچان ٿو..."

"نہ بابلا، آرام اج نہ تون ڪري سگهندين ۽ نہ مان ئي ڪري سگهندس. جنهن درد کي ... تائين راز ڪري رکڻ ٿي چاهيو ... اُهو ... هي ...

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سڌمند... هل! توکي غئب جو ڳجهہ ڪيي نہ؟ هل تہ توکي اُهہ ڳجهارت سلي ... ڪيس هٿ ڪان ڇڪي گلي لڳايائين. انور حيرانيءَ سان ياءَ جي نوراني چهري کي ڏسي رهيو هو، جنهن مٿان غم جي تصوير هئي رهي هئي ۽ ان جي بجاءِ هڪ پرسڪون چهرو ڀڪي رهيو هو.

۽ هيڏانهن انور جي دل اندر هڪ ٻي وير زور سان مٿي اُڀري آئي، جنهن وري ٻئي اُلٽي شڪ جي ڳڙکي کولي ڇڏي. هو جنهن راز کي ڄاڻڻ لاءِ ايترو اُتاولو آهي، ڪٿي ائين تہ نہ ٿيندو، جو اِهو راز کلندي ڪلندي، ڪنهن اهڙيءَ غفا جو دروازو سندس لاءِ کلي پوندو جو هو باقي عمر اُن اندر واڪا ڪندو رهندو يا سندس ياءَ جي ڪنهن خانگي گهڙيءَ تانُ پردو فاش ٿي وڃڻ ڪري هو. ڪنهن اڻڄاتل غم ۽ حيرانيءَ جي عالم ۾ غوطا کائيندو رهندو... يا... يا... انور خيالن جي اهڙي ڪن ۾ وڪوڙجي ويو، جتي صرف ڦيراٽيون کائڻ کان سواءِ ٻي ڪا واهہ ۽ وسيلو نہ ملي.

ڪار سڌن رستن تان اُڏامندي، خمن ۽ وراڪن وٽان چچريل آوازن واريون ڇيخون ڪندي، اچي اُنهيءَ هنڌ تي جهٽڪو کائي بيهي رهي، جنهن اڻسڃاتل اسرار کي جنم ڏنو هو. انور کن لاءِ بي ساختہ لڏي ويو. هو اهڙي وشواس جو وروڏي هو، پر ياءَ کي جو طعنو هنيو هئائين تہ "جنن ڀوتن کي مڃيندا آهيو ڇا؟" تہ ڇا؟ تہ مٿاڻ؟ هڪ سياڻي جي سڌي ليڪ سنڌن ڪرنگهي مان گهڙي، بدن ۾ ڏڪڻي پيدا ڪري ڇڏي. بي موسم سياٽ انور لاءِ بلڪل ڀهريون ۽ غير منطقي آزمودو هو.

ڪار مان لهي هڪ عجيب حالت هيٺ انور پنهنجي ياءَ جي پٺيان هلڻ لڳو. هاشم هيٺ جهڪي ٿوري مٽي کڻي پنهنجي مستڪ تي لڳائي ۽ اُهو ئي هٿ انور جي پيشانيءَ تي ملي ڇڏيائين. "اچ مٽي. جامشوري جي پل تي..." انور محسوس ڪيو تہ ياڻس جو آواز فضا ۾ وڏو ڦهلاءُ پائي ويو. هوُ هڪ عجيب قسم جي بي-سرتيءَ ۾ هو.

"انور توکي ياد آهي، تون ڪهڙي تاريخ ڄائو هئين؟"

"4 مارچ تي شام جو ستين بجي، 1967 سال ۾."

"4 مارچ تي ٻيو بہ ڪجهہ ٿيو هو؟"

"4 مارچ تي مون کي جنم ڏيڻ کان پوءِ، ٿوري دير ۾ اسان جي امڙ بہ گذاري ويئي هئي... اوهان ئي تہ ٻڌايو آهي."

"ٻيو بہ ڪجهہ ٿيو هو، 4 مارچ تي؟"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"ڇو ڇا ٿيو هو ادا، 4 مارچ تي...!؟"

"ڇو ڇو ٿيو هو بابلا. ڇو!" هاشم جو هيانءُ ڦاٽي پيو. هو سڏڪا ڀري روئڻ لڳو. جڻ مدت کان روڪيل بند ٽٽي پيو هجي. اکين مان هڪ سيلاب وهي هليو. سندس روئڻ ۾ هڪ گهڙي ۾ نهايت بي انتها پيڙا جو درد هو. هڪ بيوسيءَ ۽ لاچاريءَ جي دانهن هئي... انور واڻڻ وانگر ٻاڻ ڪي زارون زار روئندو ڏسي، پاڻ جهلي نٿو سگهي ۽ سندس اکين ۾ پڻ اوت جاري آهي. "هوڏانهن ڏسين ٿو جتي ڪار بيني آهي، اُتي قهر ٿي گذريو هو..." هُو ٻارن وانگر سڏڪا ڀريندو رهي ٿو...

۽ پوءِ آهستي آهستي درد مان اُپاميل هردو ٺڏو ٿئي ٿو. سندس آواز ۾ ٺهر آئي آهي. جيتوڻيڪ اِهو آواز اڃا بہ درد ڀڳل آهي، پر اُن ۾ سورهيائي جي سگهہ بہ پرجي ويئي آهي. اکيون ۽ گلو صاف ڪندي هاشم چوي ٿو:

"پٽ، هن پٿر مٿان ويهہ. 4 مارچ تي انهيءَ پٿر مٿان ويهي مان چار ڪلاڪ اِهو ڪربلا جو قهر ڏسي رهيو هوس. سنڌ ماءُ جي لڄ تي حملو ٿيو هو. سنڌ جي غيرت کي للڪاريو ويو هو ۽ سنڌ جي شاگردن ماءُ جي لوئيءَ جي ڄ بچائڻ لاءِ ڪمر ڪشي هئي، ننگي آمريت سامهون سينو سپر ڪري بيٺا هئا....

"مياڻيءَ جي جنگ کان پوءِ مسين مسين ڌرتيءَ ماءُ جا جوڌا ڪفنيون ٻڌي اُٿيا هئا... هو بي- هٿيار، بربريت جي لنين، سنگينن ۽ گهوڙها گئس گولن جو مقابلو ڪري رهيا هئا، پوليس ۽ فوجين، شاگردن جي جلوس تي حملو ڪري، ڪين بسين مان لاهي مٿن وحشاڻو حملو ڪيو هو. ڪاسائڪو سٽڪو مٿن چالو هو. سنڌ جا ڪي شير پوليس ۽ فوجين کي ڪين پئجي ويا هئا ۽ ڪن کي زمين تي دسي، مٿن مڪون ۽ ٺڪون اُڇلائي رهيا هئا... ۽ سندن نعرا "مر ويسين، سنڌ نہ ڏيسين" ائين گونججي اُٿيا هئا، جڻ مياڻي دهرائجي رهي هئي...

"سنڌ ماءُ جي سپوتن جو ريتو رت هن ڌرتيءَ ۾ ملي ويو هو. ڌرتيءَ جي مانگ تي سندور ڇنيو ويو هو...

"مان لاچار، بيوس اِهو نظارو ڏسي رهيو هوس. جلوس ۾ شامل ٿيڻ لاءِ اسان جي بس کي اوير ٿي ويئي. جو اسان کي سچل ڪاليج جي شاگردن کي پاڻ سان کڻڻو هو. اسين جامشوري جي پل تي چڙهياسين تہ سامهون پوليس جو زوردار دستو اسان جو اڳ جهلي بيٺو ۽ اسان جي بس کي زوريءَ واپس ڪيو ويو. ... تہ دبئي بس مان نهي پيس ۽ هن پٿر تي ويهي گونگا گوڙها ڳاڙڻ لڳس ... پنهنجي حال ۽ فضا تي لعنت وجهي رهيو هوس جو مان اُنهن سپاٽن ۾ نہ هوس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هنن جوڏن ۾ نه هوس جن جي ٻسين تي ڊڪٽيٽري راڄ جون سنگينون نشان لڳائي رهيون هيون ۽ جن جي ڪوپڙين، ٻانهن، ٽنگن تي آمريت جون لڙيون ڇاپون ڪري رهيون هيون ۽ جن جون اکيون رت جي ٽيندين ڪري ٻورجي ويئون هيون ۽ فوجي ڪتا، هنن کي ٽنگاٽولي ڪري جانورن وانگر ٿرڪن ۾ اُڇلي رهيا هئا...

"منهنجين ٽنگن مان ست نڪري ويو هو. منهنجو سرير ڪنبي رهيو هو... هوا ۾ راڙو ٿهليل هو؛ پريان اُفق تي ڄڻ رت ٿهلجي ويو هو. اوچتو ڪا ڳالهه ياد ايندي مان فرض جي شناس هيٺ اٿين دٻجي رهيو هوس، گويا زلزلي ڪارڻ منهنجي مٿان ڪا ڇت ڪري پيئي آهي. منهنجو هيانءُ ڦاٽي ڄڻ ٻاهر نڪرڻ تي هو. مون کي اڄ صبوح وارو واقعو ياد اچي ويو. مان امڙ کي ويم گهر ۾ داخل ڪرائي، اَبي کي اُتي ويهاري، شاگردن کي جلوس لاءِ تيار ڪرڻ لاءِ نڪري پيو هوس. پنهنجي پاڙيسري دوست جهامن جي جڏهن گهر ويو هوس ته ڏٺم ته سندس پيڻ هيمي ٿالهي هٿ ۾ کڻي سندس آرتي اُتاري آسيس ڪري رهي هئي ۽ کيس تلڪ ڏيئي، سوپ جو سهرو ٻڌي اڃڻ لاءِ دعائون ڏيئي رهي هئي. هيميءَ منهنجي آرتي ٻه اُتاري ۽ دعا ڪئي، "سائين اوهان کي سوڀارو ڪندو." ۽ پوءِ مون کي تاڪيد ڪندي چيائين، "ادا هاشم، ڀارت اتئي، جيئن ڀاڻ سان وني ٿو وڃينس، تيئن ڀاڻ سان ئي واپس وني اڇجانس. ياءُ پرتو ٿي ڪريانءِ..."

"سوچيم: آلا مون هيءُ ڇا ڪيو! جهامن کي پيءَ بس ۾ ڇو وڃڻ ڏنم؟ پيڻ جي تلڪ سان وشواس گهات ڪري ڇڏيم! هائي جي هنن ڪاساين جي لڙين سان جهامن جي ڪوپري ٻه اڌ ٿي ويئي هجي ته مان هيميءَ وٽ ڪهڙي منهن سان ويندس؟ کيس سندس ياءُ ڪير موٽائي ڏيندو؟ مان نيم بيهوشيءَ جي حالت ۾ هوس، جو امڙ جي اسپتال ۾ هئڻ جو خيال تري آيو. مان چرين وانگر ڊوڙندو، بس پڪڙي اسپتال ۾ پهتس ۽ اُن پيانڪ ڏينهن جو آخرين سياه پردو اسپتال ۾ ڪريل ڏٺم. امڙ توکي زندگيءَ جي نعمت بخشي، پاڻ زندگيءَ کان رخصت وني، اسان کي يتيم ڪري راهه رباني وني، چڪي هئي. ڄيڄل جو موت اوچتي صدمي ۾ ٿيو هئو، جو کيس ڪنهن غلط اُفواهي خبر اچي ٻڌائي هئي ته فوجين طرفان شاگردن تي ٿيل بندوقبازيءَ ۾ سرزمين تي ئي مان فوت ٿي ويو هوس... گهري چوٽ ڪري سندس دل ٽٽي پيئي ۽ اسان کي ڇڏي هلي ويئي...

"۽ پوءِ ٿورن مهينن بعد اَبو ٻه وڏيڪ بار نه سهسائي سگهيو ۽ اسان کان وداع وني ويو. مان اُن وقت پنجويهن سالن جو هوس. نوران پيڻ پندرهن سالن جي هئي. تون ته اڃا ننڍڻ ۾ هئين. منهنجن ڪلهن تي پهاڙ ڪري پيو ۽ منهنجا سپنا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چڪنا چور ٿي ويا... ۽ پوءِ مون پنهنجي راهه ئي ڦيرائي ڇڏي ۽ دنيا ۾ منهن ڦيري ويس. چاهيم ته اوهان بنهي جي سک لاءِ پنهنجين پاونائن جي قرباني ڏيئي ڇڏيان....

"هيءَ پيڙا دل ۾ سانديندو رهيس. اُن کي پنڌرهن سال ته اچي ٿيا. چاهيم پئي ته تون اچا به وڏو ٿين، تنهنجا ڪلها ايترا سگهارا ٿين جو سنڌ ماءُ سان منهنجو رهيل فرض نباهي سگهين. تڏهن مان هيءُ داستان تنهنجي اڳيان کولي رکندس...

"هر 4 مارچ تي هن هنڌ تي مان زيارت ڪرڻ ايندو آهيان ۽ جڏهن جڏهن مان هتان گذريو آهيان، تڏهن تڏهن ڪنهن نامعلوم اثر هيٺ پڌجي ويو آهيان. منهنجا هٿ ضابطي ۾ نه رهندا آهن. منهنجن ڪنن ۾ آواز پرڻ لڳندا آهن. "مر ويسين، سنڌ نه ڏيسين." ائين لڳندو آهي ته ڪار جي ڦيٿن کي ڪو ئي پڪڙي بيٺو آهي ۽ ائين به سمجهندو آهيان ته جهامن اسٽيئرنگ کي جهلي پيو چويم، "هاشم يار، دير ڇو ڪيئه؟ گڏ هجين ته مٽي به گڏجي هلون ها! دوستيءَ جو ننگ ته رکين ها..." چوندي چوندي هاشم ائين شانت ٿي ويو، ڄڻ ڪنهن جادوئي اثر تي پنڊ پهڻ ٿي ويو هجي. سندس چهرو برف جي ڇپ سمان پئي لڳو. جنهن جي وچ ۾ ڄڻ ته نوراني تارا چمڪي رهيا هجن.

انور دل جي پرپور سڪون وچان، پنهنجي پاءُ جي اهڙي پرڪشش چهري جو مشاهدو ماڻيندو رهيو. سندس روح کي هڪ عجيب راحت ملي رهي هئي. اُٿي اچي پاءُ جي ڪلهن تي هٿ رکيائين ۽ پوءِ وڏيءَ عقيدت سان پڇڪيائين، "ادا. اوهان مون کان سڀ ڪجهه لڪائيندي به ڪجهه به نه لڪايو آهي. صرف اوهان جي دل اندر دبيل طوفان جي ڪل ڪا نه هيم. پر پڌو... پڌو... مون اوهان کان سڀ ڪجهه لڪايو آهي. اوهان کي ڄاڻ آهي ته مان ڪافي عرصي کان "مر ويسين، سنڌ نه ڏيسين" فرنٽ جي زير زمين ٽوليءَ جو ميمبر ٿي چڪو آهيان؟..."

هاشم جي گلي مان هڪڙي رنڀ نڪتي، "انور!" ۽ اُها چوڌس ڦهلجي ويئي ۽ پريان دور کان پڙاڏو آيو... انور... انور... انور... انور...!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيٽ ۾ وڪڙ

اسين، زال مڙس اُن وقت ڀوپال ۾ هئاسون. منهنجي شريمتيءَ جي ڀيڻ، يعني منهنجي پياري ساليءَ جي پٽ جي شاديءَ جو موقعو هو. شام جو وقت هو. وايومنڊل ۾ ٺهڪڙو هو، جو لاڏن جو سيشن چالو هئو ۽ ننڍيون ننڍيون توڙي وڏيون زائفائون ڍولڪ جي تال تي نچي رهيون هيون. ڪن جو نچڻ ته خواري هو، پر ڪي ته جڻ ڊيلون هيون! منهنجي شريمتي به "واهه" جو نچي رهي هئي! پلا ڪيئن نه نچندي: ڀيڻ جو . حو ٿيس! اوچتو الائي ڪهڙي جهڪي آيس، جو مون کي به ڇڪي ڪٺي، پريءَ سڀا جي وچ ۾ بيهاريائين. چي: "هت پير هلي سگهي وٺ. جانِ تنهنجي مربي پٽ جي شادي تي، پوءِ توکي نچڻو ئي پوندو...!"

مان پهرين ته سورهن سالن جي نينگر جيان شرمايس، پر پوءِ ساليءَ کي اُٿاري، سندس چيلهه جي چوڌاري ٻانهن ورائي، "گڏ- سڏ" ڊانس اسٽائيل ۾ شروع ٿي ويس. ننڍيون نينگريون ۽ سهيليون ته پيون به هيون، پر حجاب جو نقاب ڪير لاهي؟ ساليءَ جي ڳالهه ٻي آهي!

فضا ۾ هڪ عجيب انگڙائي اچي ويئي. تاڙين ۽ ٽهڪڙن جو فساد هو ڄڻ! ڪاش اوڏي مهل ڪو منهنجي شريمتيءَ جي شڪل ڏسي ها! شوخ اکين سان مون ڏي نهاري ڄڻ ائين چئي رهي هئي "اڇا، ترس: ٿئي رات ته خبر ٿي وٺانءِ!"

بلڪل اوڏي مهل ڪنهن اچي شريمتيءَ کي چيو ته ٻمبئيءَ مان ٽيليفون آيو آهي. شريمتي محفل جي وچ مان نڪري ٽيليفون طرف ويئي. مون ڏٺو ته ڳالهائيندي سندس چهري جا رنگ بدلجندا رهيا. موٽي اچي چيائين: "پٽهين جو ٽيليفون آيئي: چورو الائي ڇا ٿو چوي! تون ڳالهائينس."

مون چيو: "ڇا ٿو چئي تنهجو سڪيلڌو؟"

"چوي ٿو هت ڪجهه ٿي ويو آهي."

مزو ڀنگ ٿيندو ڏسي پوسريس ته گهڻو، پر لاچار ساليءَ کي آزاد ڪري، وڃي ٽيليفون جو ريسور ڪنيم ۽ پڇيم: "پٽ جو ڇا ٿيو آهي؟ ماڻهين ٿي چوي ٿي ڪجهه ٿي ويو آهي. ڳالهه ڇا آهي؟ سڀ سک آهي نه؟"

جواب مليو: "بابا. سڀ ڪجهه ٺيڪ آهي، اهڙي ڪا خاص ڳالهه ڪانهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

توهين ايندا تہ سڀ معلوم ٿي ويندو!."

ٽيليفون جو رسيور رکي جڏهن واپس آيس تہ شريمتي گم هئي. مان سمجهي ويس تہ ڪيڏانهن ويئي هوندي. جڏهن باٿ روم مان واپس آئي تہ آهستي چيم: "وڪڙ؟!"

اکيون ڦوٽاريندي چيائين: "پرديس ۾ تہ چپ رهو، ڏارين اڳيان بہ خواري ڪندا ڇا؟"

موقعي جي نزاڪت ڏسي، آءٌ چپ ٿي ويس. پر هرڪر منهنجي من ۾ رهجي ويئي! مان پنهنجي پاڳن- پٽاريءَ کي چڱيءَ طرح سڃاڻان. ٽيهہ سال ساڻس گڏ گذاريا اٿم. دل جهرڪيءَ جهڙي ڪمزور اٿس. ڪا بہ اوچتي ڳالهہ سهي ڪين سگهي. ننڍي ننڍي واقعي تي بہ دل جي ڌنوڻي تيز ٿيو وڃيس ۽ پيٽ ۾ وڪڙ اچيو پويس، پوءِ تہ سڌو باٿ روم ۾! پٽ ڏاگهو ٿي ويو اٿس، پر جي گهر واپس اچڻ ۾ اڌ ڪلاڪ دير ڪري تہ آترويلا ٿي پونديس، اوسي پاسي وارن کان پڇندي تہ منهنجو "ڪٽو" (پيار جو نالو) دير سان اچڻ لاءِ نياپو تہ ڪين ڇڏي ويو؟ ۽ اوڏي مهل جي "ٽيليفونڪ ايشور" جي گهنٽي وڳي تہ جڻ زلزلو! واکو ڪري چوندي: "هيڏانهن (مون کي "هيڏانهن" ڪري سڏيندي آهي) ٽيليفون تہ کڻو، ڏسو ڪير ٿو ڳالهائي." ۽ چاڻ سڌو باٿ روم ۾! جيستائين ٽيليفون تي ڳالهائي آواز نہ ڏيانس تہ "پٽهين" جو ٽيليفون آهي ۽ سدوري جو چوڻ آهي تہ هو ڪلاڪ دير سان ايندو، تيستائين اندران ٻاهر ڪا نہ ايندي!

پٽ جي امتحان جي نتيجي واري ڏينهن بہ ڪمال ڪندي آهي. سڄو ڏينهن پيئي ٻاسون ٻاسيندي ٽڪاڻي ۾ ڪٽاهہ لاءِ بہ سوا روپيو ڏيئي ايندي. ۽ هيڏانهن چوري کي ڪل پرواهہ ايتري جو رات جو ماءُ کي چئي سمهي: "اما تون مون کي صبوح جو جلد نہ اٿارج. رزلٽ تون ئي ڏسي ڇڏج." ۽ هوءَ پيئي اهڙي عقلمند تي نري! صبوح جو پهرين تہ اخبار لاڏ ڪوڏ سان کڻي. پر پوءِ الاجي ڇا ٿيس جو اُها منهنجي پرسان ٿي ڪري چوندي: "ڏسو، "ڪٽوءَ" جي رزلٽ تہ ڏسي وٺو. مان اندران ٿي ٿي اچان! جڏهن رزلٽ ڏسي واکو ڪري ٻڌايانس تہ سلڇڻو سيڪنڊ ڪلاس ۾ آيو اٿيئي تہ نچندي ٻاهر ايندي ۽ وڃي پٽ کي پاس ٿيڻ جون ڇميون ڏنندي!

سو ننڍي وڏي ڳالهہ تي اها ڪار! پٽ کي ليس زڪام ٿئي تہ پيٽ ۾ اهو وڪڙ. ڪنهن سان زور سان ڳالهائي تہ وڪڙ. اگر آفيس ۾ بہ چوڪريون پاڻ ۾ وڙهن تہ بہ وڪڙ! منهنجي شريمتيءَ سان اهو هڪ عجيب منو وگيانڪ روڳ لڳل

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اهي. ۽ ڪڏهن ڪوڙي غصي جو اظهار ڪري چوانس: "آخر هيءُ ڇا آهي؟ توسان ڪهڙي ويڌن آهي؟ ماڻهن توکي ڪهڙي ويل جنم ڏنو هو؟ ڊاڪٽريائيءَ دوا جو غلط ڊوز ته ڪو نه ڏنو هوس... پوءِ سندس چهري ۾ نهاري مان ئي خود کلي ڏيان!

ائين ته بيزار ۽ بيوس پاڻ به آهي. ڪنهن وقت اهڙي احساس هيٺ منهنجي پرسان ويهي، چوي: "هيڏانهن، توکي جڏهن نه ڪا تڪليف يا ڏڪ ٿئي يا چنتا ورائي ته تون ڇا ڪندو آهين؟ مان ته پڳوان کي ڏاڍو ياڏائيندي آهيان...."

مان چوان، "ڏس، جڏهن تنهنجو سڙو شڪتيوان پڳوان، ڏک پنجن ويٺو آهي ته تون نشچنت ٿي ويهه نه! پوءِ هر ڳالهه تي هي پيٽ ۾ وڪڙ ڇو؟"

چوي: "مٺو من مجي ئي نٿو: الائي ڇا جو ڇا سوچي ٿي ونان. پوءِ ته هڪدم وڪڙ پئجيو ٿو وڃي... پر ٻڌايو ته سهي، اوهان کي ڏک سک ۾ ڪنهن جو سهارو آهي؟ اوهين ڪنهن کي ياد ڪندا آهيو؟ ڪارل مارڪس کي؟"

مون کان وڏو ٽهڪ نڪريو وڃي. چرچو ڪري چوانس: "سچ ته منهنجو "پڳوان" تون آهين: تون ئي ته منهنجي سنڀال ڪرين ٿي ۽ ڏک سک ۾ خيال رکين ٿي..."

وچ ۾ ئي ڪٽي چوي، "هل هل، اِهي ڦولبنديون ٻڌڻ ڪو اوهان کان سکي! منهنجو قسم اٿوَ، سچ پچ ٻڌايو..."

هاڻي ٻڌايو ته ست جڳ ۽ ڪلجڳ جي هزارين پڳوانن مان، مان ڪهڙي پڳوان تي هٿ رکان؟ سو مورڳو ئي ڏندڙ ۾ پيرا چوانس: "ٻڌ، حقيقت اِها اٿئي ته مان پنهنجو "پڳوان" پاڻ آهيان. پرم پولا مون وٽ آهن ڪونه. ڪڏا ڪم مان ڪريان ڪونه. پوءِ ڏپ ڇا جو؟ باقي ڏک سک ته جيون ۾ پيا ايندا ويندا، تنهن لاءِ ٻاڏائڻ نه، همٿ رکڻ جي ضرورت آهي..."

"نه بابا نه. پاڻ کي تنهنجي فلاسافي سمجهه ۾ نٿي اچي. پاڻ ته هڪ ڏينهن به سائينءَ کي ياد ڪرڻ کان سواءِ جيئي نه سگهون."

"۽ پوءِ وڪڙ!" مان آهستي چپن ۾ ئي چوان ته متان مائي ٻڌي نه وٺي ۽ ڳالهه مان ڳالهڙو نه ڪري وجهي!

شادي پوري ٿي. مجلسون ۽ مهمانيون ڪائي واپس ورڻ لاءِ تيار ٿياسون. تيسين مون کان اُها گهر واري ڳالهه صفا وسري ويئي هئي، جيڪا پٽ ماءُ کي جٽي هئي ته "هٿ ڪجهه ٿي ويو آهي..."

گهر پهچي در جي گهنٽي وڄايم. دروازو کليو. گهر اندر گهڙيس. ٻنگ هٿ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

م. شريمتي پنيان هئي. يڪدم منهنجو پٽ ۽ هڪڙي ڇوڪري اچي بيرين پيا. شريمتي اندر گهڙي ته ڪيس به بيرين پيا. مان وائڙو بڻجي، پٽ ڏانهن نهارڻ لڳس. رت ٿورو مٿي دماغ طرف چڙهڻ لڳو. صالح پٽ سمجهي ويو ته بابو شڪ جو شڪار ٿي رهيو آهي. يڪدم چيائين: "بابا، هيءَ اوهان جي نُنهن آهي. اسان ٻنهي شادي ڪئي آهي. اوهان جي اچڻ لاءِ ترسون ها، پر ڳالهه ئي اهڙي ٿي جو جلدي شادي رجسٽر ڪرائڻي پيئي. هن جا مائٽ لڦڙو ڪرڻ وارا هئا..."

منهنجو رت دماغ مان هيٺ لهي آيو ۽ مان چپ بيٺو رهيس. پر مون کي اچي ڳڻتي لڳي ته اِجهو ٿي شريمتي واڪو واڪاڻ ڪري ته: "ماريا، تو هيءَ ڇا ڪيو؟! اسان جي در تي دهل شهنايون ڪو نه وڳيون، لاڏا ڪو نه ڳايا ويا، جهمريون ڪو نه پيئون، پٺيون ماٺيون گڏجي ڪو نه نچيا، سڳڻ سانت ڪو نه ٿيا، ويڙهي ڪا نه پڙهي ويئي، مون گهوٽ ماءُ وارو گلابي رئو ڪو نه پاتو... وغيره وغيره." ۽ سمجهيم ته اڄ ته سچو ڏينهن "باٿ روم پريڊ" ٿيندي! پر اهڙي ڪا ڳالهه ڪا نه ٿي. شريمتي سانت هئي. مان ٽيرس ۾ گهوماٽيون ڪائيندو رهيس. بنگ آئي بيڊروم ۾ رکيم ۽ پوءِ باٿ روم طرف رخ رکيم.

شريمتيءَ آواز ڏنو: "هيڏانهن ڇا ٿيو؟"

مون چيو: "پيٽ ۾ وڪڙ!"

شريمتيءَ ڏاڍو خوش ٿيندي چيو: "مس مس اوهان کي به پيو آهي! هاڻي ته مون کي مهٽو ڪين ڏيندا نه...!"

مان دروازي وٽان ٿي واپس موٽي آيس.

پڇيائين: "ڇو، وري ڇا ٿيو؟"

ورائيم: "مان پنهنجي پاران ٿوروئي وڃي رهيو هوس؛ مان ته تنهنجي پاران پئي ويس..."

شريمتي ڪجهه هڏي ڏني، تنهن کان اڳ پٽ ۽ نُنهن بيڊ روم ۾ گهڙي آيا. پٽ سان منهنجا سٺا رشتا آهن؛ جڻ پاڻ ۾ دل گهريا دوست آهيون. هر ڳالهه ۾ هڪ ٻئي سان ويچار ونديون. هيءَ جو منهنجي منهن تي اوچتو بلڪل سانت جي مهر لڳل ڏٺائين ته قدري آتر ويلا ٿيس. چيائين: "بابا، توهان کي ڳالهه نه وڻي ڇا؟"

مون چيو: "نه پٽ، تمام سٺو ڪم ڪيو اٿئي. تون ته پيءُ کان به به رسيون سرس نڪتين! اسان جڏهن شادي ڪئي ته اُن تي سڄا سارا ٻه سؤ روپيا خرچ ٿي ويا! اها رقم به ٻين کان اوڌاري ورتي هيم. جو مون وٽ اُن وقت پائي به ڪا نه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هئي. نون تہ چورا انفليشن جي زماني نوَن روپين ۾ شادي ڪري آيو آهين! شاباس! زال بہ لڌئہ وني آيو آهين..."

بئي نري پيا ۽ شرمائجي ويا. تنهن سان پريچيہ ڪرڻ جي لحاظ کان پڇيم: "پٽ نالو ڇا اٿئي؟" ڇوڪري جواب ڏيڻ جي بجاءِ پيئي مشڪي. وري پڇيم: "ڇا پڙهي آهين؟" تہ بہ پيئي رڳو مشڪي. مون کي سچ پچ وڪڙ پئجڻ وارو هو. اِهو سوچي تہ ڇورو ڪٿي ڪا گونگي تہ نہ گهلي آيو آهي. پر پٽ واتو کوليو: "بابا. سنڌي ڪانہ ڄاڻندي آهي. ايم. اي پڙهيل اٿوَ. ليڪڪا بہ اٿوَ ۽ سنڌي بہ جلد سکي ويندي." منهنجي ڪمزور رڳ پڪڙي ورتائين...

سڄو ڏينهن ڪل خوشيءَ ۾ گذري ويو. پر اسان زال مڙس کي نويڪلائي ڪا نہ ملي. ماني کائي رات جو جڏهن اسين پنهنجي ڪمري ۾ آياسون تہ مون ڪمري جو دروازو بند ڪري ڇڏيو.

شريمتيءَ چيو: "ڇو، دروازو ٿا بند ڪريو؟"

مون چيو: "توکان حساب وٺندس."

"ڇا جو حساب وٺندا؟"

مون چيو: "ٻڌ سياڳي تو تہ اڄ اصل ڪمال ڪري ڇڏيو! گهر ۾ هيڏو وڏو "حادثو" ٿي ويو، وڪڙ تہ پري رهيو، تنهنجي مٿي جو هڪ وار بہ ڪو نہ لڏيو..."

مون کي وچ ۾ ڪٽي چيائين: "ڀڳوان، ڀڳوان چئو! هيڙي شي ڪارج کي ڀلا حادثو چئبو آهي؟"

مون چيو: "اڙي ٻڌ، تنهنجو پٽ ڪنهن ڇوڪريءَ سان ٽڪرائجي وڃي تہ اِهو حادثو نہ چئبو؟ پوءِ ڪٿي خوشگوار حادثو ئي چئہ! پرتون جو هونئن تر تر تي منجهيو پوين، سو هيڏو "شاڪ" ڪيئن هضم ڪري ويئينءَ؟"

تڏهن مائي چلڪي پيئي. چي: "مون کي تہ اڳواٽ ئي خبر هئي. مون تہ هڪ دفعو پنهنجي ننهن ڏسي بہ ڇڏي هئي. مان تہ ڀوپال ۾ ئي سمجهي ويئي هيس ۽ ٻاڻ کي پڪو ڪري آئي هيس."

"اڇا! تہ ماءُ پٽ گڏجي، اِها "سازش" مون کان لڪائي رٿي هئي! پٽ لاءِ هد ... ۽ نو ڪرڪئي! حق تي ڏاها چئي ويا آهن تہ ماءُ پٽ جي ئي ٿيندي آهي."

اهو طعنو سهي ڪا نہ سگهي. موٽ ۾ جوابي حملو ڪيائين: "جڏهن اوهين ڪيس مٿي تي چاڙهي ويهاريو تہ اُهو روا! هينئر تہ هڪ اکر بہ وات مان نٿو اُڪيلو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مردن جي اهڙ ڪي شل نہ چوٽ لڳي! اسين تہ سڀ ڪجهہ سهيو وجون..."

اتي ڪٿي چيم: "پر ڳالهہ لڪائڻ جي ڪهڙي ضرورت هئي؟"

اکيائين: "چوري چيو هو بابا کي نہ ٻڌائج، مون کي لڄ ٿي اچي."

ڪوڙو رعب رکي چيم: "ٻڌائڻ ۾ لڄ ٿي آيس ۽ هاڻي شادي ڪري آيو آهي تہ لڄ ڪا نہ ٿي اچيس؟"

ماءُ نيٺ ماءُ آهي! چي: "ٻارن جا حساب ٿي پنهنجا آهن! اٿين تہ ڏسان پيئي تون بہ ننهن ڏسي نري پيو آهين؛ باقي ٻاهريون رعب اجايو نٿو ڇڏين."

مون اِتي هار مڃي. چورو برابر سهڻي سڊول نينگر ڳهلي آيو هو. پوءِ بہ پنهنجي مطلب ڪارڻ چيم: "نهٺين برابر سندر آهي، پر تون وڏيڪ سندر آهين" ۽ ڪيس چڪي پنهنجي طرف ڪيم.

ٻاڻ ڇڏائيندي چيائين: "چو، چو؛ چا ٿيو؟"

مون چيو: "پٽهن شادي ڪري آيو آهي، اُها بہ نہ ملهائيبي چا؟"

دل ۾ خوش، پر ٻاهران موڙو ڏيندي چيائين: "شادي ڪري آيو آهي پٽهن ۽ ملهائيندين تون! مردن ڪَي تہ هن لاءِ رڳو ٻهانو کپي...!"

جيسين هوءَ جملو پورو ڪري تيسين بجليءَ جو بٽڻ دٻائي مون اوندهہ ڪري ڇڏي!

سنت جي سريت

ڀائي ٽرمداس جو دل تنگ ڪري جڏهن اوچتو مرتيو ٿيو تہ پوري نگر تي دک جي لهر ڇانئجي ويئي. هو پنهنجن ششن جو پيارو تہ هو ئي، پر نگر جي ساڌارڻ منشن ۾ بہ ڏاڍو پريہ هو. سندس ٽڪاڻي ۾ صبوح- شام ڪيرتن تي ڇا تہ پيڙ ٿيندي هئي! ماڻهو متس جنسي موهت هئا. هڪ طرف هئي ڀائي صاحب جي شاهاڻي شخصيت- خوبصورت ۽ موهيندڙ چهرو، اکين ۾ تيج، چپن تي دلفريب مرڪ، قدآور ۽ رشٽ پشٽ شرير ۽ وري جو مٿان سلڪ جو گيڙو ۽ رتو وستر اوڍيندو هو ۽ وچان سيند ڪڍي، وڏا وار پنيان اُڇلي، ڇاڪڙين جي ڪڙڪ ڪڙڪ سان، شان سان قدم کڻندو هو تہ منجهائنس پراچين زماني جي رشيءَ جي جهلڪ پيئي ايندي هئي ۽ ٻئي طرف ڀائو ٽرمداس واقعي گيانڻ جو پنڊار هو. سندس پروچن ۾ ويد، گيتا، اُپنشدن ۽ ٻين هندو گرنٿن مان حوالا ۽ درشٽانت اهڙي نموني ۾ پوتل هوندا هئا، جو ٻڌندڙ اکيون پوري منتر مگڌ ٿي ويندا هئا. گويا چند گهڙين لاءِ هو ٻئي ڪنهن آنندميہ سنسار ۾ پهچي ويندا هئا. سندس شش ڀائي صاحب جي پيٺ آڳاٽن ٻڪشو پرچارڪن سان ڪندا هئا.

اهڙي ستپرش شخص جو ناماچار ڪيئن نہ وڏي! ايندي ويندي شرڌالو ڪيس گهيري رکندا هئا، خاص طور زنانيون. جيئن ڪرشن کي گوپيون گهيري وٺن، تيئن ڀائي ٽرمداس کي سندس ششٽيون ويڙهي ويندیون هيون. ڪيس ڇهڻ لاءِ ڪلهي گس لڳي پيئي هوندي هئي. ڪيترين سندس چرڻن کي ڇهي مٽي پنهنجي مستڪ تي لڳائينديون هيون. ڀائي صاحب جي پوش پوش پيئي پوندي هئي. هو ڪين ويجهو اچڻ کان روڪيندو هو ۽ اڪيلي درشن لاءِ ڪنهن بہ استريءَ کي اجازت ڪا نہ هوندي هئي.

سياويڪ ههڙي ستپرش ۽ گيانوان شخص جو دل تنگ ڪري اوچتو ديهانت وڏي شوڪ جو ڪارڻ بڻجي ويو. سندس شش تہ گروءَ جي اوچتو پرلوڪ پدارجڻ ڪري انينت دکي هئا، پر جن ساڌارڻ نگرواسين ڀائي صاحب جي گمان پنڊاري مان آنند جي چڪي پيتي هئي، سي پڻ ملول هئا. وڏي ڳالهہ، جنهن تي هر چهري تي تيرس هو، سا ايها، تہ ڀائو ٽرمداس جنهن کي ظاهري طور تہ ڪو بہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شرير ۽ من جو روڳ نٿي نظر آيو ۽ سندس شش جي وشواس موجب هن کي سو سوءُ سالن جي عمر جو وردان مليل هو. سو پنجاهه سالن جي ڦوهه جوانيءَ ۾ ڪيئن راهه رباني وٺي ويو. ايشور جا اپار رنگ. ڪير ڄڃهه ۾ هٿ وجهي! بس چيلن لاءِ اهو ئي سنتوش جو هڪ بهانو هو.

ڀائي ٽرمداس جو مرتڪ شرير، شرڌالن جي انتم درشن لاءِ ٻن ڏينهن لاءِ شدمد سان سجائي تڪائي جي انهيءَ هال ۾ رکيو ويو، جتي ويهي هو شرڌالن جو من پرسن ڪندو هو. پورا اٺيتاليهه ڪلاڪ لڳاتار رام ڌني ۽ اکنڊ ڪيرتن هلندو رهيو. نگر جي ماڻهن لاءِ ٻيئي ڏينهن ڀنڊارو کليل رهيو. هٿ پرساديون ملنديون رهيون، فقير فقري کي دان پڃ ملندو رهيو. واس ڌوپ ٽيندا رهيا. ٽئين ڏينهن تي ويدڪ وڌيءَ موجب ڀائي ٽرمداس جي مرتڪ شرير جو ڪريا ڪرم ڪيو ويو. ڏاڍي شان سان اُن کي سجائي، پوءِ هڪ وڏي ٽرڪ تي ناهيل بلند پليٽفارم تي ڪيس رکيو ويو ۽ مٿس گلن جي ورکا ٿي. گهٽ ۾ گهٽ هڪ ٽن گل تہ واهه جا هوندا. ڀائي صاحب جو شرير رنگبرنگي گلن جو هڪ ٿلهه تي لڳو. ٽرڪ جي اڳيان هڪ قطار شرڌالن جي گلاب دانين مان گلاب جو پاڻي ڇٽڪاريندا هليا ۽ ٻئنڊ باجا توڙي گائڪ سنگيت ورکا پڻ ڪندا هليا. ائين ڀائي ٽرمداس جي، مرتيو لوڪ مان ديو لوڪ روانو ٿيڻ جي سواري شمشان طرف وڌي.

وري بہ وڏي پورو ڪہ شرير کي لاهي اگني سيجا تي رکيو ويو ۽ ڀائي ٽرمداس جو پريم شش ڀائي سنتداس، شرير کي اگني ارپڻ ڪرڻ جي رسم پوري ڪرڻ لاءِ اڳتي وڌيو مس تہ پنيان/ پريان هڪ مائيءَ جو آواز گونجيو: "ترسو!" آواز ۾ هڪ اهڙي درديلي للڪار هئي جو حاضرين چونڪجي ويا. خلق کي ٻن حصن ۾ چيريندي، اُها عورت هڪڙي ٻار کي پاڻ سان گهليندي اڳتي وڌندي رهي ۽ ماڻهو حيرانيءَ ۾ ڏسندا رهيا، گويا هڙي اوچتي ۽ وچتر درشيہ تي شاڪجي ويا هجن.

مائي اُمالڪ اڳيان وڌي، اگني سيجا جي پرسان اچي بيٺي ۽ محڪم آواز ۾ چيائين: اگني سنسڪار جي رسم ڀائي سنتداس نہ، پر ڀائي ٽرمداس جو پٽ ڪندو. ۽ چوڪري کي اڳيان ڇڪي چيائين: مهاراج اِها ٻريل ٻنڌي هن کي ڏيو. مائيءَ اِها ڳالهه ايتري وڏي وات چئي هئي؛ جو حاضر خلق مان گهٽ ئي اُها ڳالهه ٻڌي ورتي ۽ سندن ڪنن ۾ ائين ٻري جيئن اوچتي ڪنوڻ وقت ڪڙڪاٽ ٿيندو آهي. مهراج تہ ڏڏڪجي ويو هو؛ پرم شش ڏانهن هراسيل اکين سان نهاري چڻ پڇندو هجي تہ هو ڇا ڪري. ٻئي طرف ڀائي سنتداس مائيءَ جي هن نموني ڪريا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪرم ۽ وگهن ۽ سندس بدوچن تي ايترو ڪروڌ وس اچي ويو، جو هوش وڃائي ڪجهي گار ڪڍندي مائيءَ کي چيائين: ”ڪميڻي رن! تنهنجي اها مجال! نڪر هتان نہ تہ ڏڪو ڏيئي ٻاهر ڦٽو ڪندوسانءِ“. ڪلبلي مچي ويئي. آس پاس بيٺل چيلن چپاٽن جون زبانون جيڪي هن درشيہ تي ٿوري وقت لاءِ ڏنگجي ويئون هيون، سي کلي پيئون. ڪنهن چيو بدچلن، ڪنهن چيو ڪلڇٽي، ڪنهن چيو حرامزادي، ڪنهن چيو ڪوبلي، ڪنهن ڪجهہ چيو، ڪنهن ڪجهہ. لڳو واس ڏوپ ۽ گلن جي سڳند ۾ گارين جي درگند سمائجي ويئي ۽ شمشان جي فضا دک سان گڏ ڪوڙاڻ ۽ چڪتاڻ جو سواس ڪڻڻ لڳي.

ٻئي طرف مائي اڏول بيٺي هئي. شوخ ارڏي ۽ بيپرواه! وڏي واڪي چيائين: اوهان پنهنجي گروءَ جي مرتڪ شرير سامهون ههڙي گندي ڀاشا ڪم آڻي، سندس اپمان ڪيو آهي. اوهان منهنجو ڪجهہ بہ نہ بگاڙيو آهي، صرف پنهنجو مک گندو ڪيو اٿوَ... اجا مائيءَ ڳالهہ پوري ئي نہ ڪئي جو ڀائي سنتداس ڪيس پرپور طاقت سان اهڙو ڌڪو ڏنو جو هوءَ سنڀالي، تنهن کان اڳ ٻار سوڏي ڌڙام وڃي زمين تي ڪري ۽ پوءِ ڪن ڪيس ٽڏا بہ هنيا ۽ بہ تي شيوڪ ڪين گهليندا، دروازي کان ٻاهر ڦٽي ڪري آيا. ٻار ۽ ماءُ دانهون ڪندا رهيا. چڱو خاصو تماشو ٿي پيو.

ڀائي ڌرمداس جو اگني سنسڪار تہ دکدائي ۽ گهٽيندڙ وايومنڊل ۾ ٿي گذريو، پر وڏيءَ پوروڪ. ڀائي سنتداس ڀائي صاحب جي گديءَ تي ويهي ئي ويهي، تنهن کان اڳ ڀائي سنتداس ۽ ٻين چئن تي فوجداري ڪورٽ جا سمن لڳي ويا، جنهن ۾ مٿن مکيہ طور تي ڏوهہ مڙهيا ويا هئا: (1) تہ هنن جمنا ٻائي ۽ سندس ٻار تي حملو ڪري کين مارڪُٽ ڪئي آهي. (2) تہ هنن ڀائي ڌرمداس جي حقي پٽ کي پنهنجي پيءُ جي اگني سنسڪار جي ڪارمڪ وڌيءَ کان روڪي، سندس بنيادي حق جو اُلنگهن ڪيو آهي. (3) تہ هو ويساهہ گهاتي ڪري ڀائي ڌرمداس جي حقي وارث کي پنهنجي پيءُ جي گدي ۽ پيءَ ملڪيت کان محروم ڪري، پاڻ قبضائڻ ٿا گهرن ۽ وڌيڪ ڪورٽ مٿن منع نامو جاري ڪيو هو تہ جيستائين مٿين تڪراري ڳالهين/ سوالن جو نبيرو نہ ٿيو آهي، تيستائين هو ڀائي صاحب جي گدي ۽ وارثت جي باري ۾ ڪو بہ فيصلو يا قدم کڻي نٿا سگهن، ڇاڪاڻ تہ اهڙو عمل قانوني ڏوهہ ليکيو ويندو، جنهن لاءِ ڪڙي سزا ملي سگهي ٿي.

نڪاڻي جي شيواڌارين ۽ ڪرمچارين تي هن حڪمنامي جاري ٿيڻ تي تہ ڄڻ وڄ ڪري هئي، پر پوري نگر ۾ حيراني ۽ ڇوٻول متل هو. سڀ ڪنهن تي ڏندين آڱريون ڏنيون. پوءِ جڏهن ڪيس هليو تہ پهرين تہ وڪيلن جون وڏيون حجتون ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لنبيون ڊانڊل بازيون هليون. ڪافي شنوايون نڪري ويئون. نيٺ فاضل جج؛ فريادي. يعني جمنا بائيءَ جو بيان رڪارڊ ڪرڻ لاءِ تاريخ مقرر ڪئي.

ڪورٽ ۾ تر ڇڻڻ جي بہ جاءِ نہ هئي. ماڻهو ايترا اچي ڳاهٽ ٿيا هئا ڄڻ ڪنهن وڏي جادوگر جو کيل ٿيڻو هو. بائي ڌرمداس جا شش تہ وڏي تعداد ۾ حاضر هئا. پر حيرت ڪارڻ ٻيا نگرواسي ۽ ڪيترائي قانوني دنيا جا ماهربہ اچي ڪورٽ ۾ وارد ٿيا هئا... پڪار ٿيڻ تي جمنا بائي پٽ کي هٿ کان وٺي اچي ڪورٽ جي ڪٽهڙي ۾ بيني. گيتا تي هٿ رکائي مائيءَ کان قسم کڻايو ويو تہ هوءَ سچ ۽ سچ کان سواءِ ٻيو ڪجهہ بہ نہ چوندي. هڪ پلڪ لاءِ مائي ٿوري هچڪي، پر پوءِ پاڻ تي قابو پائيندي، جج تي نظرون اٽڪائيندي جمنا چوڻ شروع ڪيو:

صاحب، ٻارهن سال اڳ مان هِن شهر ۾ آئي هيس. تڏهن منهنجي عمر ويهہ سال هئي. مان جوان هيس، مان سندر هيس. بائي جن مون کي پنهنجي شيوا لاءِ ٺڪاڻي ۾ نوڪريءَ ۾رکيو هو. مان ڏاڍي شرڌا سان سندن شيوا ڪندي هيس. ڪپڙا ڌوئڻ، اُنهن کي اِستري ڪري رکڻ. شڌ گيهہ ۾ سندن پسنديءَ جا طعام تيار ڪرڻ ۽ وقت سر کين پوڄن ڪرائڻ. برتڻ ڌوئي الڳ ڪري رکڻ. سندن ڪمري جي چندڻ ڦوڪ ڪرڻ ۽ سندن بسترو سهيڙڻ ۽ اچڻ وڃڻ وقت سندن چاکڙيون صاف ڪري رکڻ ۽ وڃڻ وقت آئي سندن اڳيان رکڻ ۽ ٻيا ننڍا وڏا ڪم ڪندي هيس. مان مائي عام پنڊاري مان ڪائيندي هيس ۽ ٺڪاڻي جي پٺيان جيڪي ڪوٺيون شيواڌارين جي رهڻ لاءِ آهن، تن مان هڪڙيءَ ۾ رهندي هيس. بائي جن جا جيڪي پرم شش سامهون ويٺا آهن، انهن کان پڇو تہ اهو سچ آهي يا نہ؟... پوءِ هڪڙي ڏينهن جيئن مان بائي جن جو بسترو سجائي رهي هيس تہ هو ڪمري اندر لنگهي آيا ۽ چيائون: جمنا اڄ مون کي ڏاڍو بخار آهي، تون هٿ ٿي ڪجهہ هيٺ وڃائي، سمهي پئہ. متان مون کي رات جو ڪنهن شيءِ جي ضرورت نہ پوي. مون چيو: جيڪا اوهان جي آگيا ۽ دروازو بند ڪري فرش تي ليٽي پيس. اڌ رات گذري هوندي تہ مون کي سڏي چيائون: جمنا، منهنجو مٿو پيو سور ۾ ڪڙهي. مٿي اچي کٽ تي ويهي، مون کي زور ڏي. مون وري بہ سندن آگيا جو پالن ڪيو ۽ کين زور ڏيڻ لڳيس. ٿوري وقت کان پوءِ هنن پنهنجو مٿو وهاڻي تان کڻي منهنجي گوڏي تي رکيو... ۽ ٿوري ساعت کان پوءِ هنن پنهنجون ٻانهون ڇڪي منهنجي ڳچيءَ جي چوڌاري وڌيون ۽ منهنجو منهن ڇڪي پنهنجي منهن سان لڳايو... مان ڏڪي ويس، منهنجو ساهہ منجهڻ لڳو ۽ زورزور سان سهڪڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لڳيس... جمنا سچ پچ ڪنهڙي ۾ اُن وقت بہ ڏڪي رهي هئي، سهڪي رهي هئي ۽ سندس آواز يڪايڪ گلي ۾ ئي گهٽجي ويو... هوءَ شانت ٿي ويئي ۽ سندس ڪنڌ هيٺ جهڪي ويو.

پلڪ جي خاموشيءَ کان پوءِ جج جو آواز گونجيو: پر تنهنجي زبانيءَ مان اِهو تہ ثابت ڪو . ٿيو تہ ترمداس تنهنجو پتي هو ۽ هن ٻالڪ جو پيءُ.

جمنا جڏهن ڪنڌ مٿي ڪنيو تہ سندس اکين ۾ آنسون هئا. هن وري بہ همٿ جمع ڪري پاڻ کي قابوءَ ۾ آندو ۽ بيان جاري رکيو: صاحب، پوءِ اُهوئي ڪجهہ ٿيو، جيڪو پرش ۽ استريءَ جي وچ ۾ ٿيندو آهي ۽ ائين ڪيترائي ڏينهن مان سندس شيوا لاءِ سندس ڪمري ۾ هيٺ سمهندي هيس ۽ جڏهن بہ هو سڏيندو هو تہ وٽس ويندي هيس. ڪجهہ مهينن کان پوءِ منهنجا پير ڳرا ٿيا تہ مان هراسجي ويس. ساهس ڪري ڪين ٻڌايم، پر هو گهبرايا ڪو نہ.

مون کي جهجها پئسا ڏيئي ڳوٺ روانو ڪيائون ۽ مان ظاهري طور اهو بهانو ٺيئي تہ منهنجي ٻڍڙي ماءُ بيمار آهي، ٺڪاڻي جي شيوائن کان ڇٽي وئي، ڳوٺ هلي ويس. ٻارهن مهينن کان پوءِ، ٻار ماءُ وٽ رکي مان موٽي آيس. منهنجي واپس اچڻ تي ٻائو صاحب ڏاڍو ناراض ٿيو. پر مون کي وري بہ ٺڪاڻي ۽ سندس شيوا لاءِ رکيو ويو... پڇو هنن ششن کان تہ اها حقيقت بہ صحيح آهي يا نہ...

جج جمنا ٻائيءَ کي اِتي ۾ بيهاري سوال ڪيو: تنهنجي واپس اچڻ کان پوءِ بہ ترمداس توسان ساڳيو رشتو قائم رکيو؟

جمنا ٻائي هِهڙي اوچتي سوال تي شڪجي ويئي، لڏي ويئي. ڪن لاءِ سن ٿي ويئي. پوءِ جڻ پاڻ کي پڪو ڪندي چيائين: نہ. هيڪاري ٻائيجن جو مونجهارو وڌڻ لڳو. مون کي هڪڙي ڏينهن سڏي چيائون: جهجها پئسا وٺي تون وڃي ڳوٺ ۾ سکي گذار. مون چيو: سائين هاڻي اوهان کان سواءِ سک مون کي سرڳ ۾ بہ نہ ملندو. مان اوهان کان پري ڪا نہ ٿينديس. اگر اوهين مون کي زوريءَ پاڻ کان پري ڪندا تہ مان پنهنجو بہ انت آڻينديس ۽ ٻار جو بہ. هو گهٽي سوچ ۾ پئجي ويا. نيٺ نگر کان پري غريب بستيءَ ۾ هڪڙي کوٺي خريد ڪري مون کي اُتي رهايائون ۽ مهيني سر مون کي خرچ پکو پهچندو رهندو هو. ڪڏهن ڪڏهن هو مون وٽ ايندا هئا. غريبن جي سارسنڀال لهڻ بهاني مون کي ڏسي ويندا هئا. ٻار کي گود ۾ کڻي گد گد ٿيندا هئا. مون هن سڄي عرصي ۾ ڪين صرف بہ خواهشون پوريون ڪرڻ لاءِ وينتي ڪئي هئي: هڪڙي شاديءَ جي نشاني طور سوني منڊي ۽ ٻيو سهاڳ جي نشاني طور منگل سوتر....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۽ پوءِ جمنا جو آواز وري بہ ٿوري وقت لاءِ ڪنجي ويو، گويا اندر ۾ ڪيس ٿو هلي رهيو هجي... پنهنجي ٻانهن مان منڊي لاهيندي، چيائين: صاحب دسر هن منڊيءَ تي ٻائي جن جو نالو اُڪريل آهي ۽ اُها وٺائي پرسان بيٺل ڪورٽ جي ڪلارڪ کي ڏنائين. جج منڊي وٺي اُن کي چتائي ڏٺو تہ وچ تي انگريزي اکر ڊي (D) ميناڪاريءَ ۾ اُڪريل هو ۽ پوءِ جمنا پنهنجي ڳلي مان منگل سوتر لاهي، ڪلارڪ طرف اڳتي وڌائيندي چيو: صاحب، هن ۾ جيڪو ننڍڙو لاڪيٽ پوتل آهي، تنهن ۾ ٻائي صاحب جو فوٽو بہ پيل آهي. جج صاحب لاڪيٽ وٺي اُن کي ڏاڍي غور سان ڏٺو ۽ هاڪاري انداز ۾ پنهنجو ڪنڌ لوڏيو. تڏهن پڪ ئي پڪ ڪورٽ ۾ ويٺل ڪيترن شخصن جي دل هڪڙي ڌڙڪڻ تہ ضرور گسائي ويئي هوندي.

۽ پوءِ جمنا ٻائيءَ جو آواز تکو ٿي ويو ۽ لرزندو رهيو: جڳ کي ڀلي معلوم نہ هجي پر ٻائي جن مون کي ور مالها پائي پنهنجي پتني سويڪار ڪيو هو ۽ منهنجي گرڀ مان ڄاول ٻالڪ کي پنهنجو سنتان قبول ڪيو هو. ٻيءَ جي جيئري تہ هيءُ ٻالڪ هر شيءِ ۽ هر خوشيءَ کان محروم رهيو: پر سندس وڃڻ کان پوءِ تہ ڪيس اُهي سڀ اڌڪار ملڻ گهرجن، جيڪي اسان جو سماج ۽ اسان جو قانون ڪنهن بہ ٻار کي ڏئي ٿو... مون کي ڄاڻ آهي تہ ٻائي صاحب جا شش مون کي اهڙو انصاف ڪڏاچت ڪو نہ ڏيندا... پر مان پڇڻ ٿي چاهيان تہ هيءُ انصاف جو گهر بہ ڇا منهنجي معصوم لاءِ ۽ منهنجي لاءِ پنهنجا دروازا بند ڪري ڇڏيندو؟...
۽ پوءِ هوءَ ٿڪي پيئي ۽ ٻار وات ڦاڙي ماءُ کي ڏسندو رهيو ۽ ڪيس چنبڙي پيو....

ائين لڳو ڪورٽ ۾ ڪو دستي بم ڪريو آهي. ٻاهران تہ موت جهڙو سناٽو ڇانئجي ويو. ڪورٽ ۾ ويٺل توڙي بيٺل جڻ پنڊ پهڻ ٿي ويا هجن. سندن اکيون بہ هڪ هنڌ اٽڪي بيهي ويئون هيون، جتي جج ڪرسيءَ تي ويٺو هو. جج بہ جڻ سنجي ويو هجي. سندس اکيون وري بہ سامهون پيل قانون جي ڪتاب ۾ کپي ويئون هيون. هن پنهنجي پوري قانوني زندگيءَ ۾ هن قسم جو وچتر ڪيس ڪين هلايو هو. سندس ذهن جڻ هڪ ڪن ۾ ڦرندو هجي. قانون، حقيقت، انصاف، اخلاق مڙئي چيزون ٽڙيون پکڙيون پيئون هيون. ڏنڊلو آڪار! چپن ۾ جڻ ڪجهہ پٽڪندو هجي. "ستيہ ميوَ جيتي." ڇا هو هن اٽل سچ جو پالن ڪري فتويٰ ڏيئي سگهندو؟ ڇا ٿيندو؟ هڪڙو زلزلو! هندو ڌرم جي بنياد ۾ ڏارون پئجي ويندين،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هندو سماج جي مجيل مريادائن جو محل ڪري اچي پٽ پوندو... ٻائي ڌرمداس جا شش پنهنجي گروءَ بابت حقيقت برداشت ڪري سگهندا؟ ڪي تہ هت ئي بيهوش ٿي ويندا، ڪي وري گهر پهچي گلي ۾ ڦاهي وجهي، پاڻ کي ڇت ۾ لٽڪائي ڇڏيندا... ڪيڏي نہ للڪار! گهري اُلجهن....

۽ پوءِ ڪنهن شاڪ مان سجاڳ ٿيندي هڪڙو ڳرو ۽ ڳنڀير آواز ڄڻ پڙاڏي وانگر اُٿيو: ڪورٽ سپاٽي تائين برخواست ڪئي ٿي وڃي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پاڻ ڏسڻ آيو....

ڪمهلي وقت ٽيليفون جي گهنڊٽي ائين وڳي جڻ جنگ جي خطري جو گهگهو چلائي اُٿيو هجي. متان گهر وارن جي ننڊ خراب ٿئي، اِن ڪري مون اُٿي، ٻن ڪمرن جي وچ ۾ دروازي جي ڦاٽل وات جا ٻئي چپ بند ڪيا ۽ پوءِ اچي رسيور کڻي "هيلو" ڪيو. موٽ ۾ ڪنهن جو آواز نه، پر هڪ گهمساني گوڙ ٻڌڻ ۾ آيو، گويا ٽيليفون رڻ پوميءَ سان ڳنڍيو ويو هجي... گهوڙن جون هٽڪارون، تلوارن جون جهٽڪارون، ڀالن جا واڄٽ، نغارن جا ڪڙڪات... مان دهلجي ويس. پاڻ کي وشواس ڏيارڻ لاءِ چوڌاري نظر ورائي ورتم. اوندهه هئي پر مان ڪمري ۾ هوس، خاطري ٿيم. آهستي آهستي ڪن تي هڪ پڙلاءُ پيم جو ڏيمي ڏيمي وڌندو، نيٺ چٽو ٿي ويو:

گهوڙن ۽ گهوٽن جيئڻ ٿورا ڏينهڙا،
ڪڏهن منجهه ڪوٽن ڪڏهن راهي رڻ جا.

(شاهه)

هاڻي هڪ حشمت پريو آواز آيو: "هيلو، هيلو! سنڌ جا فرزند ڪهڙي حال ۾ آهيو؟" مان ڪيس ڇا ٻڌايان ته ڪهڙي حال ۾ هوس! منهنجو اڌ ساهه ئي سڪي ويو هو، جڻ ڪو پوائتو خواب ڏسي رهيو هوس. پر اهڙي لڪ ڪا نه ڏنم. همٿ ٻڌي چيم: "حال ته مڙئي خير آهي، پر اوهين آدم جي ڪهڙي ذات؟ ۽ هيءُ ڪمهلو ڪٿان پيا ڳالهايو؟"

"مان بمبئي ايئرپورٽ تان پيو ڳالهايان. اِجهو هينئر ئي ڪراچيءَ مان ومان رستي هت پهتو آهيان."

"اوهان جي واقفيت؟"

"چو منهنجو آواز به نٿو سڃاڻين؟"

شرمساريءَ کي لڪائيندي چيم: "آواز ته سنڌ ڌرتيءَ جو ٿو لڳي..."

"تو اُن ۾ ڪهڙي سورهيائي ڏيکاري! اها ڳالهه ته مون توکي ٻڌائي. مان هوش محمد شيدي آهيان..."

"هوش محمد! مرحبا. مرحبا! منهنجا دلير دوست. فخر سنڌ! مان اڄ ٿي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۔ريخ جا ورق ورائي رهيو هوس ۽ اوهان جي عظمت کي سوءِ سلام پيري رهيو ...۔۔" جوڻ کي تہ چٽي ويس. پر پوءِ پنهنجي عقل تي حيران ٿي ويس. هوش محمد اتهاس جو هڪڙو سورمو برابر هو. جنهن آخرين دم تائين انگريزي سپاهين جا ڪنڌ ڪپيندي ڪپيندي، وطن خاطر شهادت جو جام پيتو هو؛ پر هو هيئن بمبئي ايئرپورٽ تي ڪيئن پهچي ويو! وڏي عقيدت، پر شڪ گاڏڙ آواز ۾ چيم: "جنرل هوش محمد، مان يقين بہ ڪٿي ڪريان تہ اوهين اتهاس ۾ 140 سال زنده رهيا آهيو. پنهنجي سنڌ ماءُ کي هردم ياد آهيو. دراصل اوهان جهڙي عظيم سپه سالار جي اسان جي ضعيف قوم کي اڄ ازحد درڪار آهي، پر اوهين بمبئي ايئرپورٽ تي پهچي مون سان ٽيليفون رستي هيئن ڳالهائي سگهو ٿا. اهڙو وشواس آءٌ پلا ڪيئن ڪريان؟!..."

هن طرف کان گونج پريو ٽهڪ آيو. هڪ دلفريب آواز، جنهن ۾ تلوارن جي ٽڪرائڻ جو سنگيت هو. گويا رڻ مان اُٿيل آواز سنڌوءَ جي لهرن ۾ ڏوبجي، مٺڙ لئہ ۾ بدلجي ويو هجي. ۽ پوءِ ساڳيو دليرائو آواز: "ماٺهو سرڳ ۽ نرڳ ۾ پهچي وڃن ٿا؛ چند تارن تائين پهچي سگهن ٿا... مان حيدرآباد جي قلعي مان اُٿي، بمبئي نٿو پهچي سگهان! تون ڪهڙيءَ دنيا ۾ تو رهين؟ جنهن شخص جي جنهن يگ ۾ ضرورت آهي، سو پهچي ويندو آهي. سورهيہ جا سؤ جنم، سؤ روپ ٿين ٿا..."

امرتا جو ترنگ هو. عجيب نينهن جو نشو هو. منهنجي من تي پڻ هڪ وچتر ڪيفيت طاري ٿي ويئي هئي. اکرن جو جادو مون کي گهيري ويو. چيم: "سنڌ جا آخرين سپه سالار، اوهين وري هن يگ ۾ پرگهٽ ٿيو تہ سنڌي قوم کي نئون جنم ملي وڃي. سنڌ جي ڌرتي سهاڳ جو ويس اوڍي، سنڌوءَ جو جل چير پائي جهمر هڻي... پر مان سوڳند کائي ٿو چوان تہ مان منجهي پيو آهيان..."

وري ساڳيو ٽهڪ، نادن ۽ نغارن جي مليل ڏنيءَ وارو پڙلاءُ! چيائين، "اگر منجهي پيو آهين تہ مونجهہ دور ڪرڻ لاءِ مان توکي پڌائڻ ٿو چاهيان تہ مان تنهنجو دوست هيمون آهيان..."

"هيمون منهنجا دلبر يار، ڪڏهن آئين؟ ڪٿان پيو ڳالهائين؟" مون کان گويا چيخ نڪري ويئي. جلدي پاڻ سنڀالڻ جي ڪوشش ڪيم تہ ڪٿي ڪو جاڳي نہ پوي ۽ دلبر دوست سان ڳالهائڻ ۾ رخنو نہ پئجي وڃي.

"مان بمبئي ايئرپورٽ تان ڳالهائي رهيو آهيان." هيءُ تہ برابر سڃاتل آواز هو. چاليهہ سال وقت جي وڇوڙي کان پوءِ بلڪل اُهوئي آتما کي ڇهندڙ، ماڪيءَ کان مٺو ۽ گلن کان ڪومل آواز، جوانيءَ جي البيلائيءَ جو ڦوهارو! پر هڪدم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

باخبر ٿيندي مون چيو، ”پر هينئر ٿي تہ ساڳئي فون تان هوش محمد ...
هو ۽ وري تون...“

”چو، مان بہ تہ هوش محمد آهيان. پورن سؤ سالن کان پوءِ ...
چولو پاتو هو. نسل اسان جو ساڳيو شهيدن جو، ذات اسان جي ساڳي سرفروشن جي... توکي ڪهڙو تو فرق نظر اچي؟ ظالمن هن کي گولين سان ماريو ۽ مون کي سوريءَ چاڙهيو. چا اِهو توکي وڏو فرق ٿو لڳي؟“

منهنجي هيانءَ ۾ ڪنهن پالو گهسائي ڇڏيو. دل رتورت ٿي ويئي. گلي ۾ ڄڻ ڪجهہ اٽڪي پيو. اکين ۾ آنسون تري آيا، جن ۾ ڪي ڌنڌليون تصويرون ڦري آيون. سکر جيل ۾ اُهو سجو ڏينهن اسان ماتم ڪيو هو. هيمونءَ کي صبوح جو سويل ڦاسيءَ تي چاڙهيو ويو هو. ٻاهربہ ماتم هو، اندر بہ ماتم هو. سيئي ٻئرڪن ۾ بند هئاسون. هوا ۾ هڪ راڙو هو. ”هيمون زنده آباد“ جا نعرا چوڌس ڦهلجي ويا هئا. اسان مان ڪيترا روئي رهيا هئا، پر اُن وردن ۾ ڪنهن جي عظمت جو هڳاءُ هو. سيني جي نيڻن ۾ لڙڪ هئا، پر اُنهن ۾ شرتا جا گل پوتل هئا. هر تڏي سواس ۾ امرتا جي خوشبوءِ هئي...

ٻئي طرف کان آواز آيو: ”چو، روئين پيو؟ يار، بہ گهڙيون تہ ملاقات لاءِ آيو آهيان. ڪجهہ حال احوال تہ ڏيون- وٺون. سنڌ ۾ تہ توکي گهڻو ڳوليم، پر نہ ملئين. پڇم پڇي هت آيو آهين. خوش تہ آهين نہ؟“

منهنجو سينو چيرجي ويو. اونده هوندي بہ منهنجو ڪنڌ لڄ وچان جهڪي پيو. چا جواب ڏيان؟ چيم: ”مون کي نيڪالي ملي هئي... توکي بہ چا نيڪالي ملي آهي؟“

هن طرف کان هڪڙو منو منو ٽهڪ آيو، جنهن ۾ فاتح جي بلنديءَ جو سر وڄي رهيو هو؛ هڪ للڪاري گونج جو پڙاڏو دور تائين ڦهليل هو. منهنجو سمورو اِيمان ڦڪو ٿي ڦڪو ونڙجي ويو. ڪمزوري منهنجي سرير جي هر سوراخ مان ٽپڪي، منهنجي آڪار کي تڇ جو احساس ڏيئي رهي هئي. وري آواز آيو: ”نيڪالي گيدين جو لباس آهي. زمين کان اُکڙيل اِهو نقاب اوڍيندا آهن. مان تہ پنهنجي زمين ۾ لٽ پٽ آهيان. اچي ڏس تہ هت ڪيترا هيمون پيدا ٿيا آهن. مان توکي وٺڻ آيو آهيان. تنهنجو اِهو نقاب لاهڻ آيو آهيان. ماءُ جي ٿڃ آندي اٿم. سنڌوءَ جو جل آندو اٿم. جيڪو مٿل هردي کي جيئاري سگهي ٿو...“

مون کي لڳو مان واقعي شرمساريءَ جي لائق هوس. هڪ ڪوڙي تسڪين هيٺ ڏينهن ڪاٽي رهيو هوس. لڪل گناهہ ۽ پشيمانيءَ جو احساس جيڪو دبل

هو. ننهن تان فريب جو پردو هٽي رهيو هو. هڪ سرت هئي. جا آتما کي جاڳائي رهي هئي. چيم: ”هيمون تنهنجون سڀ ڳالهيون برابر. تنهنجا ڏورايا پڻ صحيح. زمين کان ڏکيل هر شخص ملامت جي لائق... تون اُهوئي ڄاڻيهه سال اڳ وارو هجائتو دوست پيو لڳين. ميارون جهول پري ڏجانءِ. پر اهو تہ ٻڌاءِ، وقت جي واڳ کي پنتي هٽائي، ماضيءَ کي حال جي صورت ڏيئي، تون هت ڪيئن پهتين؟ منهنجي حيراني تہ دور ڪر...“

ٻئي طرف کان آواز آيو: ”تہ وٺ مان تنهنجي حيراني دور ٿو ڪريان. وٺ پنهنجي ڪامريڊ سان ڳالهاءِ.“

مان ٿتي پيس. فضا ۾ بي اعتباري ٿنگجي بيهي رهي. ڇا منهنجي ذهن جي خرابي آهي؟ واقعي ڪو آهي جو منهنجي جذبات سان ڪيلي رهيو آهي. هيءَ ڇا منهنجو پاڇ آهي، منهنجو ستل روپ آهي؟ رسيوَر جهلي بيٺو آهيان. آواز وري بہ ڪن تي وجي ٿو: ”ڪامريڊ ڪهڙو حال آهي؟ مون کي سڃاڻين ٿو؟“

من کي سمجهايان ٿو تہ شايد هيءُ ٺي صحيح شخص آهي، جيڪو هن طرف کان ٽيليفون تي ڳالهائي رهيو آهي. جواب ٿو: ”نہ ادا، نٿو سڃاڻان. هن کان اڳ ۾ انهيءَ ٽيليفون تي ٻن شخصن سان ڳالهائي چڪو آهيان. هاڻي تہ پروسو ئي وڃائي ويٺو آهيان. هاڻي، خدا ڪارڻ وڌيڪ آزمائش نہ وٺو. پنهنجو سچو نالو ٻڌايو...“

تڏهن آواز آيو: ”مان جتوئي آهيان.“

”ڪهڙو جتوئي؟“

”ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي، جنهن کي پيار وچان سنڌ وارا باباءِ سنڌ ڪوٺيندا آهن.“

مان وري وسميءَ ۾ گهيرجي ويس. هوشو، هيمون، حيدر! لڳم پنڊ پهڻ ٿي ويو آهيان. روحن جي دنيا ۾ پهچي ويو آهيان. روح جيڪي مون کي قريب آهن، جيڪي مون کي پيارا آهن، جن سان آتما جو رشتو آهي... مان چوندو ويس: ”باباءِ سنڌ. پلي ڪري آيا. اوهين منهنجا تہ سچ پچ باباءِ آهيو. سنڌ ۾ جڏهن زلزلو آيو هو تہ منهنجا مائٽ مون کي ڇڏي هليا ويا هئا. پاڪستاني حڪمران جڏهن مون کي ڪراچيءَ مان نيڪالي ڏني، تڏهن مون اوهان جي گهر ۾ ئي اچي پناهہ ورتي هئي. اوهان مون کي پنهنجن پٽن- مصطفيٰ ۽ دادن وانگر پيءُ وارو پيار ڏنو هو. اوهان جهول پري مون کي اُتساهہ ڏنو هو. اوهان ئي مون کي ”جيئي سنڌ. جيئي هند“ جو بيت پڙهايو هو. اوهان مون کي...“ تڏهن ٽيليفون جي ٻئي ڇيڙي تان هڪ سڏڪو آيو... سڏڪو جيڪو هڪ پيءُ جي عالمگير محبت پري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دل جي تنهائيءَ مان اٿندو آهي: اهو آزلي سڏڪو جيڪو پهرين انسان جي دل مان درد جو پڻمانو بڻجي نڪتو هو. جڏهن ڪيس پنهنجن کان ڌار ڪيو ويو هو....

مون چيو: ”بابا اوهين روئي رهيا آهيو؟“

آواز آيو: ”اڙي، مان حيدرآباد کان ڪهي هت روئڻ لاءِ آيو آهيان؟ نه بابلا، روئڻ جو وقت مون وٽ نه آهي. ٻه گهڙيون ٿي ته آيو آهيان. اوهان جو قرب ڇڪي آيو اٿم. اوهين سڀ جو سڀ اٿين هليا ويا. جڻ ترتيءَ سان رشتا کي ڪچا ڌاڳا هئا. سي ٽٽي پيا. ماءُ جي سڪ وَڏِ ڪا نه ٿي وجهيوَ؟ اسين ته آساٿا ويٺا آهيون. اڙي تون ته اهڙو ڪو نه هئين. وڃڻ وقت چيو هوءِ: ”بابا اِجهو ٿو موٽي اچان.“ ڪيترا نه ڪم ڏسياماڻءِ ڪرڻ لاءِ. پر وڃڻ کي وئين ته وري ڪين ڪنڌ ورائي ڏٺئه نه پنيان ٻه ڪي پنهنجا سارينڌا هوندا....“

منهنجي اکين مان جهرجهر پاڻي وهي رهيو هو. درد دل کي ڳوهي رهيو هو. سڏڪن کي روڪڻ لاءِ، ڇپن کي زور سان بند ڪري پاڻ تي قابو پائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس ته ڪٿي گهر جو ڪو پاتي اُٿي نه پوي ۽ اِهو ڄاڻي ته مان جتوئيءَ سان ڳالهائي، روئي رهيو آهيان، مون تي کلي نه وهي ڇو جو هن کي ته ڄاڻ آهي ته موت جيَ بستري تان پريل سندس آواز واري ٽيپ ته اسان جي گهر ۾ ئي موجود هئي، جيڪا مان اڪثر هلائي سندس عالمگير پريم ۽ آبدي ويڙهه جو پيغام ٻڌندو هوس.

مون چيو: ”باباءِ سنڌ واقعي مان ”حيف“ جي لائق آهيان.. دراصل سڄي جاتي جنمن تائين اوهان جو قرض نه لاهي سگهندي. سمي جو کهڙو سراپ مليو جو جتوئيءَ جهڙي انقلابي درويش جا ڏوهيڙا وساري ويناسون؟ گهور ننڊ ۾ سمهي پياسون. مون کي ٻڌايو مان ڪٿي اچان. اوهان جا هٿ چمان، پير چهان، گود جي گرمائش پايان. سيني طرفان بخشايان... ٻڌايو اوهين کهڙي ويو لينٽ تي ويٺا آهيو...“

آواز آيو: ”ته پوءِ اُن لاءِ تون پلي جيَ. ايم. سان ڳالهاءِ.“ تعجب ۾ غوطا کائيندي ٻه هڪوار ته پرولي سلي ورتم ته هيءَ سائين جي. ايم. (سيد) ٿي هو، جو مون سان ڳالهائي رهيو هو. شاندار ماضيءَ جا ڪردار منهنجي اکيان اُجاري ۽ جاڳائي رکيا هئائين. منهنجي هردي جي ڪٽ کي پگهارڻ لاءِ. منهنجي پوري وجود ۾ برق ڦهلجي ويئي. منهنجو من هڪ ڪنب وانگر هلڪو ٿي ويو. مون اُتاولو ٿي چيو: ”سائين منهنجا ڳالهايو! ڪيڏو نه وڏو امتحان مون کان ورتو اٿوَ! منهنجي من جي حالت ته ڏسو! ٻڌايو ته ڪڏهن آيا، ڪٿان پيا ڳالهايو.... جلدي ٻڌايو...“

هڪ جهور درويش پرش جو آواز ائين گونجيو، جيئن سنجها وقت ڪنهن دور مندر جو سنک وڄو هجي يا ڪنهن دور مسجد جي گنبذ مان بانگ جو پڙلاءُ ايندو هجي، جنهن ۾ يڳن جي سچائيءَ جو ناد وڄندو محسوس ڪجي. چيائين:
”پٽ، مان اِجهو هيئنر ئي پهتو آهيان. مون کي ورندڙ فلائيٽ ۾ واپس موٽڻو آهي. مون وٽ صرف چند گهڙيون آهن ۽ ڳالهيون اٿاهه آهن. مان اوهان لاءِ سنڌو ديش جا نياپا کڻي آيو آهيان. منهنجي قاصدن ته ڪم نه ڪيو. اوهان اُنهن کي پڌو اڻ پڌو ڪري ڇڏيو. مون کي تنهن ڪارڻ پاڻ اچڻو پيو آهي...“
”پر سائين اوهان کي پاسپورٽ هوندو؛ ويزا هوندي، پوءِ هيءَ گهڙين جو حساب ڇا جو؟“
”اِهي ڳالهيون تون نه سمجهندين. مون کي نڪو ويزا، نڪو پاسپورٽ جي ضرورت آهي. مون کي ايئرپورٽ جي حدن کان ٻاهر نڪرڻو نه آهي ۽ تنهن کان سواءِ فورن واپس ورڻو آهي. جنهن ترتيءَ سان منهنجي روح جو ناتو آهي، تنهن کان گهڻو وقت پري رهڻ جي به مون کي منع آهي. صرف ڪي گهڙيون آهن. نياپا ڏيڻ- وٺڻ لاءِ. دير نه ڪر هڪدم هليو اَچ....“
”سائين، پر اگر اوهين ائين مخفي طور آيل آهيو ته ضرور نقاب پوشيءَ ۾ هوندا. پوءِ مان اوهان کي ڪيئن سڃاڻان، ڪٿي ڳوليان؟...“
”اِها ڳالهه ڏکي نه آهي. انٽرنئشنل ايئرپورٽ جي لئونج ۾ ڪنڌ پاسيرو، سنڌي اَجرڪ پهريل، ڪرسيءَ تي ويٺو هوندس. تون ازخود ئي سمجهي ويندين ۽ مون وٽ پهچي ويندين...“
منهنجي دل ۾ هڪ فاتح وارو فخر ۽ ”پيرت ملن“ واري خوشي هٺي- ڪمهلي وقت، اڪيلو ايئرپورٽ تي وڃڻ جو سنڪوچ ويندو رهيو؛ بلڪ مان ته هڪ اهڙي اثر هيٺ هوس، جتي منهنجو من مون کي هڪ ٻچڪاريل ٻکيءَ وانگر وٺي وڃي رهيو هو.
مان آهستي، بنا کڙڪ جي گهر مان نڪري دروازو ٺپي، ٽئڪسيءَ ۾ ايئرپورٽ طرف ٻوڙيس. سائين جي. ايم. سان اتهاس جي هڪ لنبي سفر کان پوءِ ملاقات جو نشو طاري هو. اکيون پورجي ويئون ته هن جو آڪار منهنجي سامهون اُڀري بيٺو. سوچيم: ڪهڙا سوال پڇندس؛ ڪهڙا نياپا ڏيندس؛ ڪهڙن، ڪهڙن سنگتين جو احوال ونندس. سوالن جي قطار نهي ويئي. اسان جي منزل اَمرُ ڪيئن آهي؟ اوهين بنديخاني جا ڏينهن ڪيئن ٽا گذاريو؟ ڪوڙ جو ڪوٽ ڪڏهن ڍلا ڍهندو؟ سنڌوءَ جو پاڻي اَڇو آهي يا ميرو؟ ڀٽائي جاڳيو آهي يا نه؟ سنگهارن جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڳالهيون اوچا آهن يا جهڪيل؟ مارو هن پار جي وچڙيل کي سارين ٿا يا نہ؟ ۽ چوندس: سائين. هت ڪوئي نٿو جهونگاري: مياڻي جياس جي وچي مڙهہ ملير ڏي....

مان ڊوڙندو لئونج ۾ پهتس. منهنجي نظر برابر اُن شخص تي پيئي جو منهن مونن ۾ پاڻي، آجرڪ اوڍيو، هڪ ڪنڊ ۾ ڪرسيءَ تي ويٺو هو. دل منهنجي وس کان ٻاهر ٿيندي پئي ويئي. بدن ۾ عجيب نغما اُٿي رهيا هئا. ڏاڍي شرڌا سان وڃي وچي ڪرسيءَ پرسان بيٺس ۽ سر جهڪايم... هن کي تہ ننڊ اچي ويئي هئي. سالن کان جنهن پنهنجو آرام حرام سمجهي، ڌرتيءَ جي عبادت ڪئي هئي، تنهن کي هڪ پرسڪون ننڊ ۾ ڏسي، مان پر واريءَ ڪرسيءَ تي ويهي رهيس.

ڪافي مدت گذري ويئي. درويش منهن مونن مان نہ ڪڍيو. انتظار مون کي بي آرام ڪري رهيو هو. مون پرسان وڃي هن جي ڪلهي کي ڇهي ورتو. جيئن هو سڌو ٿي ويٺو ۽ مون سندس چهري تي نظر ڦهلائي تہ چرڪي ويس. ٿورو هٽي بيٺس. هيءَ ڪرسيءَ تي ويٺل شخص تہ هوبهو منهنجو آڪار هو. مون ڏي نهاري هڪ گنڀير مرڪ مرڪيائين، جنهن مان سچائيءَ اچا بہ تکي ٿي ويئي. پاڻ تي نظر اچلائي، وري ڏٺم. هوبهو "مان" ئي تہ هوس... نج آڪار! مان ڪيس اچرج مان ڏسندو رهيس ۽ هو مشڪندو رهيو. نيٺ چپ چوري چيائين: پنهنجو مشاهدو ڪرڻ آيو آهين؟ نہ تو ۾ ايتري طاقت نہ آهي. تون پنهنجو مشاهدو ماڻڻ کان قاصر آهين....

جڏهن پنيان پير ڪيم ڪنهن جي گنگناهٽ جو آواز آيو: پاڻ ڏسڻ آيو پنهنجو تماشو!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سليم ۽ ڪليم

ريگا هوٽل جي هيٺين طبق ۾ ڪاڌي لاءِ ريسٽارنٽ آهي، جيڪا ٻن پاڳن ۾ ورهايل آهي. هڪڙو حصو هيٺ ۽ ٻيو مٿي. ٻه- ٽيءَ وانگر مٿيرو آهي، جتي ٻه ڪاڌي لاءِ ٽيبل پيا آهن. اسين هڪ شام، رات جي ڪاڌي لاءِ سويل ئي اچي هڪ ڪنڊ پاسيري ٽيبل جي چوڌاري ٿا ويهون. وائين جي خمار ۽ دلفريب ڳالهين ۾ جلدي ئي آسپاس جي دنيا کان بي خبر ٿي ٿا وڃون. وامق منهنجو دوست اُردو شاعريءَ جون نفسياتي نظمون، وائين جي ڍڪ جي لئه ۽ ان جي لطف ڀري ڪوڙاڻ جي ميل ۾ سمائي، پنهنجي پوري جوش و خروش سان ٻڌائي، آڻ ميو آنند ماڻي ۽ ماڻائي رهيو آهي. مان وري اُنهن نظمن جو ٽٽل ڦٽل انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪري، پنهنجي روسي دوست گينا کي ٻڌائي رهيو آهيان، جيڪو ڏاڍي لچاري نموني مشڪي مشڪي لطف ماڻي رهيو آهي.

هال جي هيٺ واري حصي جي پرينءَ ڪنڊ ۾ سنگيت منچ آهي، جتي سازيندڙ وينا آهن ۽ هڪ گائڪ ڇوڪري پڻ مائيڪ سنڀالي بيٺي آهي. سازن تي هٿ ڦرن ٿا ۽ گائڪا هڪ مست ڪنڌڙ اولهه جي تڪڙي ڌن ۾ راڳ ڳائڻ شروع ٿي ڪري. ٽيبلن تان نوجوان ۽ نوجوانڙيون اُٿن ٿا. منچ اڳيان ڪليل گهيري ۾ اچي سنگيت جي ترنم تي جوڙي جوڙي ٿاهي نچڻ لڳن ٿا. پهرين ڌيري ڌيري، پوءِ ٿورو تڪڙو ۽ پوءِ اچا ٻه تڪڙو، سڀ مستيءَ جي عالم ۾ نچي رهيا آهن. سندن پورو جسم مچلجي اُٿيو آهي. انگ انگ انوکي لئه واري لچڪ ۾ اُچلجي رهيو آهي. اسين مٿين طبق مان ٻه سندن بدن جي سنگيت ۽ ادائگيءَ جو مزو ماڻي رهيا آهيون. هڪ ٻي انت مسرت محسوس ٿا ڪريون. لڳي پيو ته وامق جي نفسياتي نظم جا چٽر (Visual Images) هيٺ ظهور پائي رهيا آهن....

اچانڪ سنگيت جي ڌن بند ٿي ٿي وڃي. جواني واپس موٽي ٿي وڃي. خاموشيءَ ۽ خمار جي فضا طاري آهي. ائين هٽ ويٺي اسان کي ٻه ڪلاڪ ٿي ويا آهن. سنگيت ۽ وري سانت، سنگيت ۽ وري سانت! ۽ هڪ اهڙي سانت واري پل ۾ اسان جي پير واري ٽيبل تان آواز ٿو ٿئي نڪري، "ادا، وڌيڪ گهڻو نه پيءُ...!"

هيءَ ڪنهن جو آواز ڪنهن جو ڪنان اُڀريو! منهنجي هيانءَ ۾ چڻ وڃي ويو. جذبي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي هڪ تيز وهڪ، سنڌو درياءَ جي ڇوليءَ وانگر اُٿلجي پيئي. مون ڪان بي شعوري طور نڪري ويو. ”جيئي سنڌ!“

ٽيبل پرسان وينل ٻه جوان اُٿي بيهي رهيا. اکيون مون ۾ اٽڪائي بيٺا. وچ واري فضا هڪ ساعت بيهي ويهي. اسين هڪ ٻئي جي اکين ۾ ڪجهه ڳوليندا رهياسون. مان ڪرسيءَ تان اُٿيس. ويجهو وڃي هڪ ئي ڀاڪر ۾ ٻنهي کي پري ورتم؛ سندن پيشاني ٻه چُمي ورتم. هو خاموش، مان خاموش ۽ پرسان وينل نينگر ٻه خاموش! وري ٻنهي کي الڳ ڪري زوردار ڀاڪر پاتم. هڪڙي ڏاڍي گرم جوشيءَ سان ڀاڪر پاتو پر ٻئي ڪان الاهي رڙ نڪري ويئي.

مون چيو، ”ادا، تون ته اجا جوان آهين، مان ته ست سالن جو پيرسن آهيان.“

جواب هن ڪو نه ڏنو. ننڍي ڀاءُ ئي جواب ڏنو، ”سائين منهنجا، هيءُ منهنجو وڏو ڀاءُ ڪليم آهي ۽ هن خادم کي سليم چوندا آهن. هيءُ منهنجي ڀاڄائي تانيا آهي. چيڪوسلوويڪيا جي ڄائي آهي“... تانيا ٻه اُٿي بيٺي، شايد ٿوري سنڌي ٻه سمجهي ورتي هئائين. سندس هٿ پڪڙي، ”توسان ملي مون کي گهڻي خوشي ٿي،“ مون انگريزيءَ ۾ چيو. هوءَ ٿوريءَ شرمائي، پر اکين سان منهنجي سٽڪار جي خوشنما موٽ ڏيندي چيائين، ”آءِ ٽو (مان پڻ).“

مون چيو، ”مان فلاڻو آهيان....“ سليم ۽ ڪليم ڪان خوشيءَ جي رڙ نڪري ويئي. منهنجين ٻنهي ٻانهن کي پڪڙي منهنجي ڇاتيءَ سان ليپٽجي ويا. تانيا تعجب ۾ پنهنجي اکين جا ٻئي لينس منهنجي چهري تي فوڪس ڪري ڇڏيا. مون چيو، ”دي آر سنس آف د سيم سائل، ٿو وچ آءِ بلانگ (هيءُ ٻئي اُنهيءَ ڌرتيءَ جا ٻالڪ آهن، جنهن مون کي جنم ڏنو آهي...)“ هاڻي هن اسرار سمجهي ورتو. ڏاڍي سڪ مان هٿ پڪڙي چيائين، ”ناٿو آءِ آلسو بلانگ ٿو دئٽ لئنڊ- (هاڻي مان ٻه اُنهيءَ ڌرتيءَ جي آهيان)...“

گويا فلم جي ڪا سين شوٽ ٿي رهي هئي. گينا ۽ وامق جو ٻه نشو ٽٽي چڪو هو. مون ڏٺو، هو تعجب ۾ اسان طرف گهوري رهيا هئا. دراصل ٽيبلن تي وينل نر- ناريون هن آڏ گونگي، اڌ ٻولتي فلم طرف ئي ڏسي رهيا هئا. مون جسم.

”ڪائينڊلي بي سيٽيڊ- (مهرباني ڪري ويهي رهو.)“

”اوهين ٻه اسان سان گڏ ويهو نه.“ سليم چيو.

”هينئر نه. منهنجا دوست پر واري ٽيبل تي ويٺا آهن. اُنهن جو ... نيڪ نه اهي. پر مان ريگا ڇڏڻ کان اڳ ۾ اوهان سان ضرور ملندس.“ ٻئي ڏينهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صبح جو پوري ڏهين بجي سنڌن هوٽل واري ڪمري ۾ ملڻ جو واعدو ڪري، مان اچي گينا ۽ وامق جي صحبت ۾ وينس. پر جيترو وقت هو ويٺا هئا. هنن جون محبتيُ اکيون مون ۾ هيون ۽ منهنجون پياسي اکيون ڪين ڏسي رهيون هيون. جڏهن ُهو اُٿي ويا تہ بہ منهنجون اکيون اُنهن ڪرسين ۾ کتل هيون، َجتي هو ويٺا هئا.

ٻئي ڏينهن صبوح جو پوري ڏهين بجي، مون وچي ڏسيل هوٽل جي مقرر ڪمري جي در جي گهنٽڻي وڃائي. دروازو کليو ۽ سامهون وارو نظارو ڏسي، مان دهشت ۾ پرجي ويس. مون کي شڪ پيو. پاڻ سان ڳالهايم. "شايد غلط ڪمري ۾ گهڙيو آهيان."

"نہ سائين، اوهان بلڪل صحيح ڪمري ۾ آهيو." در جي پٺيان آواز آيو ۽ سليم نڪري ٻاهر ٿيو. دروازو کولي سليم طاق جي پٺيان ٿي لڪي بيٺو هو. "هيءَ ڪليم اٿوَ..." هن چيو.

منهنجو سڄو بدن ڏڪي ويو. ڪليم پنيرو ويٺو هو. سندس اُگهاڙي پٺي دروازي يعني منهنجي طرف هئي. سندس پٺيءَ تي انگريزي اکر ايڪس (X) وانگر لوهہ جي تتل شيخن جا نشان هئا، جْي چمڙيءَ کي ساڙي ماس جي اندر گهڙي ويا هئا ۽ پوائتي صورت ڌاري بيٺا هئا. سڙيل ماس ڳاڙهي- ڪاري رنگ جو. ڪلهن کان چيلهہ تائين... مان سهي نہ سگهيس. سيسراٽ پيدا ڪندڙ لهرون منهنجي ٽنگن کي ڪمزور ڪري رهيون هيون. "ڪليم پٽ، ڪپڙا پائي ڇڏ..." منهنجون اکيون بند ٿي ويون.

اکيون تڏهن کوليم، جڏهن ڪليم اچي مون کي ڀاڪر ۾ جهليو. ڪيس قميص پيل هئي. پر ڪيس ڀاڪر پائڻ کان پوءِ منهنجون ٻانهون ڏڪي رهيون هيون، تنهن ڪري سندس مٿي کي پنهنجن ٻنهي هٿن ۾ جهلي، سندس پيشانيءَ کي چمندو رهيس.

"ڪالهہ اوهان چيو هو نہ تہ مان* جوان آهيان... ها مان جوان آهيان... پر منهنجي جواني لٽي ورتي اٿن. اوهان اجا پٺيان سٽر نہ ڏٺا آهن، جتي ڦٽڪا هنيا ويا آهن ۽ جتان ماس جا ٽڪرا اُڏامي ويا آهن..." سندس اکين جو بند ٽٽي پيو. هو اوڇنگارون ڏيئي روئڻ لڳو. زار زار روئي رهيو هو. منهنجو هردو چيرجي ويو. جڏهن رڙندي چياٿين، "بابا، اوهين ملڪ چو ڇڏي ويا... چو اسان کي اڪيلو ڪري ويا؟" مان ڪيس ڀاڪر ۾ جهلي بيٺو رهيس، جيسين سندس دل جودرد ڳهرجي پاڻيءَ جون شفاف بوندون ٿجي اکين مان اوتجي ٻاهر نہ نڪري ويو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سليم مون کي ٻڌايو تہ ڪليم پنهنجي ئي ملڪ جي قلعي ۾ ڇهہ مهينا بند هو. هيءَ عذاب ڪيس اُتي ڏنا ويا هئا. اسين اچي ڪرسين تي ويٺاسون. بيئرر ڇوڪري چانهہ جي ٽري رکي ويئي. سليم چانهہ ٺاهڻ ڪي لڳي ويو. مون ڪليم جي اکين ۾ قربانيءَ نيٽن سان نهاريندي چيو، ”تنهنجو ڏوهہ؟“

ڪليم بي فڪر پر گهري درد ڀري انداز ۾ چيو، ”سائين منهنجا، اسان جي ٽوليءَ چاهيو، تہ اسان جي قوم جي هڪ نياڻيءَ سان ڪيل بي عزتيءَ جو بدلو، هڪ ڏوهي آفيسر کان چڪايون. پر اسان جو نشان غلط نڪري پيو، مردود بچي ويو....“

سليم چانهہ جا پيالا وڌائيندي چيو، ”اڌو جلاوطن آهي. هاڻي چيڪوسلوويڪيا ۾ رهندو آهي. ڪجهہ ڪم ڪري ٿو ۽ پڙهائي بہ جاري اٿس. مون تي بہ وارنٽ نڪتل آهن...“

”۽ پوءِ تون ڇا ٿو ڪرين؟“ مون بي اختيار سوال ڪيو.

”مان جلد ئي وطن ورندس.“ هن ڏاڍي فخر سان ۽ محڪم انداز ۾ چيو، ”سڀ تہ ماءُ کي ڇڏي ڀڄي نٿا سگهون!“ لڳم تہ منهنجو اندر رک جو ڍير ٿي ويو آهي.

”پر ائين سڌو راڪاس جي منهن ۾ ٽپو ڏيڻ بہ تہ مصلحت ڀريو نہ آهي،“ مون چيو.

”اوهين بہ ائين ٿا چئو... نہ، اوهان ائين نہ چيو هوندو. اِها ضرور منهنجي بدن جي پل آهي... اوهان تہ راڪاسن ۽ ديوتائن جون ڳڌيون پڙهيون هونديون... هيءَ بہ هڪڙي اهڙي ڳڌ آهي... ادي جي پٺيءَ تي ڪيل ايڪس وارو اکر هاڻي منهنجو نشان آهي. دشمن جي منهن تي اهڙا ٽپا هڻندس....“

سليم، جيڪو ويهارو سالن جو نوجوان مس پٺي لڳو، اُن جي مک مان ههڙا موت کي للڪاريندڙ اکر ٻڌي، منهنجي نظرن ۾ سندس قد وڌندو ويو ۽ ان قد جو پيڇو ڪندي مان چت تائين پهچي ويس ۽ ڏٺم تہ چت مٿي ڪجهي رهي آهي ۽ سليم علاوڊين جي جن وانگر وڏو ڏندو هٿ ۾ گهمائي آسمان ۾ ترندو، اُڏامندو پيو وڃي...

”سائين، چانهہ ٺري رهي آهي... اوهين مٿي ڇت ۾ ڇا ڏسي رهيا آهيو؟“ مان موٽي پاڻ ۾ آيس.

”ڇت ۾؟... ڇت ۾ مان آئيندي جي لکاوٽ ڏسي رهيو آهيان. آئيندي جي لکاوٽ ڇتين تي نہ، پر ڇتين تي لکي ويندي.“ بيٺي پاڻ منهنجي اندر جي آنڌمانڌ

ڪي سمجهي نہ سگهيا. مون ڳالهہ کي بدلائيندي چيو. ”اڙي پاڇائي ڪٿي آهي؟ ڏسو. مون کان تہ پنهنجي ڏيئڙي وسري ويئي...“

”هاڻي ئي هيٺ لٿي آهي؛ اِجها آئي ڪي آئي.“ سليم چيو ۽ بلڪل اوڏي مهل دروازي جي گهنٽي وڳي. سليم وڃي دروازو کوليو. تانيا صبوح جي تڙيل تازي گل وانگر اندر داخل ٿي. هڪ سندر گلدستو بہ سندس هٿن ۾ هو. هوءَ وڃي مون وٽ آئي. مان اُٿي بيٺس. گلدستو اڳيان وڌائيندي، چيائين، ”چاچا، هيءُ اسان جي طرفان پيار جو تحفو قبول ڪريو... پرڏيهہ ۾ پيو تہ ڪجهہ نٿا ڏيئي سگهون. هيءُ آهي اسان جي ڌرتيءَ جو پيغام– سندرتا ۽ سڳنڌ....“

مان جذبي ۾ پرجي ويس. چاهيم. تہ ڪيس پنهنجي ڌيءُ وانگر ڀاڪر ۾ پري، سندس پيشانيءَ تي سِڪ ڀري چمي ڏيئي ڇڏيان. پر نہ. جذبي کي روڪي ورتم ۽ سندس ڏنل گلدستو کڻي اکين تي رکيم. پوءِ چيم، ”تانيا! مان توسان اڪيلائيءَ ۾ بہ منٽ ڳالهائيندس...“ الائي ڇو هڪڙو ڪارو شڪ منهنجي من جي ڪنهن ڪنڊ ۾ لڪي ويهي رهيو هو.

چيائين، ”اچو، اچو. اسين اندرين ڪمري ۾ ٿا هلي ويهون.“ ٻنهي ڀائرن کان اِن ”گستاخيءَ“ لاءِ معافي وٺي، مان هن جي پٺيان ويس. سياويڪ اسان جو سڄو وقت ڳالهائڻ انگريزيءَ ۾ پئي ٿيو، جيتوڻيڪ هن ”چاچا“ اکرسنڌيءَ ۾ چيو هو، جنهن منهنجي هردي ۾ سنگيت ڀري ڇڏيو هو.

مون چيو، ”تانيا ڌيءُ، توکي حجاب ۽ اعتراض نہ ٿئي تہ مان توکان هڪ خانگي سوال پڇان...“

هن چيو، ”پلي پلي، اوهان کان ڪهڙو حجاب!“

هڪ وار وري مون سندس گل جهڙي چهري تي نظر ڦيرائي ۽ پوءِ اکيون هٽائي، هبڪندي چيم، ”تو سڀ ڪجهہ ڄاڻندي ڪليم کي پنهنجو بڻايو آهي...؟“

منهنجي اُن سوال ۾ لڪل طور، ڪليم جي جسم ڏانهن وڌيڪ ۽ سندس پر اخلاق مقصد ڏانهن گهٽ اشارو هو. جيسين هوءَ جواب ڏئي، منهنجو ساهہ روڪيل رهيو.

”ها، سڄو سارو، مڪمل طور ڪليم منهنجو آهي.“

”ڪارڻ؟“ مون کان بي اختيار نڪري ويو.

هوءَ مشڪي ويئي ”هن ڪائنات ۾ هڪڙي چيز محبت آهي، جنهن جي نہ ... ڪارڻ ... ٿيندو آهي... ها، هڪ ڳالهہ ... اوهان کي ٻڌائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇڏيان. شايد اوهان کي تسڪين ملي وڃي. منهنجو پيءُ پڻ چيڪوسلوويڪيا جو وڏو ديش ڀڳت ۽ انقلابي هو... نازين سندس بدن تي پڻ اهڙا ئي وحشانيت جا نشان ڇڏيا هئا... مان ننڍڙي هيس. هن ديش جي آزادي تہ ڏٺي، پر گهڻو وقت زنده نہ رهيو. ڪليم سان منهنجي دوستي ٿي. هن جو سمورو جيون منهنجي لاءِ ڪليل ڪتاب ٿي پيو. مون کي پيار تہ مليو، پر ساڻ ساڻ ڪا روح جي راحت بہ ملي اتم...."

"ڏيءُ، ڪليم اسان جي منڙي ترتيءَ جي امانت آهي... ڪيس سنڀالي رکج، جيستائين ڪيس ماءُ وٽان موٽڻ لاءِ سڏ ٿئي." پوءِ مون سندس مقدس هٿن کي جهلي، چمي ورتو.

وري مهڙ واري ڪمري ۾ اچي سليم ۽ ڪليم کي ياڪر ۾ جهليم: "مولا مددگار" چئي، اکين جي اوت کي روڪيندو، تکڙو ڪمري کان ٻاهر نڪري آيس. پٺيان نهارڻ جي بہ همت نہ ٿيم.

نپنُو

سنتوش ڪمار اڄ بيحد خوش آهي. هو ڪاميابيءَ جي هڪ حد نشان تي پهچي چڪو آهي. اڪيون سندس اخبار تي ڄمي بيٺيون آهن. سالن جي تمنا پوري ٿي اٿس. اٿيئن پيو سمجهي تہ گنگا اشنان ڪري پنهنجو جنم سڦيارٿو ڪيو اٿائين. چاليهہ سالن ۾ ڇا تہ لنبو سفر ڪيو اٿائين. ڪيس بہ اعتبار نٿو اچي. اگر هر شخص ڪي هڪ ننڍي/ وڏي ڪهاڻي آهي تہ سنتوش ڪمار جي ڪهاڻي هڪ اذيت ڪهاڻي آهي.

دراصل سندس اصلوڪو جنم جو نالو سنتو هو ۽ جيستائين شرنارٿي ڪئمپ ۾ رهيو، تيستائين تہ سنتو ئي هو. پر زندگيءَ جي سفر جڏهن ڪيس ڪئمپ مان ڪڍي بمبئيءَ جي مهانگريءَ تائين پهچايو تہ هو سنتوءَ مان سنتوش ڪمار بڻيو. جو تہ شهري فضا ۾ اِهو نالو ڪيس وائڪو لڳو هو. دل تہ مرڳو ٿي انگريزي نالو رکڻ تي هيس، پر انگريزيءَ جا صحيح چار جملا بہ ڪو نہ ڳالهائي سگهندو هو، تنهنڪري اِها حسرت دل ۾ دٻائي ڇڏي هئائين.

سنتوءَ ڪئمپ ۾ ڪئمنڙن جي پڙيءَ سان شروعات ڪئي هئي. ڪيس نصيب واهہ جو پرايو هو! ويا سندس پونءِ بارهان ٿيندا. آهستي اُٿي بانڪڙي تائين پهتو ۽ پوءِ نيٺ باقاعدي ڪئمنڙن جي دڪان جو مالڪ ٿيو. پوءِ بہ هن جي دل ڪا نہ ڍاپي. هردم خواب ڏسندو هو تہ بمبئي ڪيس سڏي رهي آهي. ۽ اُهو سپنو بہ ساڪار ٿيس. پنهنجي ميڙي چونڊي گڏي ڪئمنڙن وارو دڪان نيڪال ڪري بمبئيءَ جي مشهور بازار لوهار چال ۾ اچي بجليءَ جو ڌنڌو شروع ڪيائين. ڏسندي ڏسندي ميشرس سنتوش ڪمار پرشوتمداس اينڊ سنس جو مالڪ بڻجي ويو.

جيئن جيئن ويو مالي ترقي ڪندو، تيئن تيئن پاڻ ڪي شهري ثابت ڪرڻ جي ڌن بہ مٿس سوار ٿيندي ويئي. پهرين تہ رڳو پنهنجو نالو بدلايائين. پوءِ پنهنجي پيءُ جو نالو بہ ڳوناٺو لڳس. اڄڪلهہ ڪير ٿو پاڻ ڪي پوهو مل جو پٽ سڏائي- سنتوش ڪمار پوهومل ڪيس سنو نٿي لڳو. اِها ڳالهہ برابر آهي تہ پيءُ جو نالو بدلائڻ، پهرين تہ ڏاڍو ڏکيو لڳس. ڪئمپ ۾ هجي ها تہ اهڙي ڳالهہ سوچڻ بہ هن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لاءِ پاپ سمان هجي ها، پر شهري ماحول ۾ اهڙا ننديا وڏا "پاپ" هليو ٿا ۽ ح
پيءُ جو نالو بدلائڻ معنيٰ پاڻ کي "ماءُ" تي گار ڏيڻ برابر هو. ڳالهه ته ڏاڍي د ـ
لڳس پر پوءِ هڪ ويچار کيس آٿت ڏنو ته جڏهن سندس ماءُ- پيءُ سرڳ ۾
وڃي وسايو آهي ته پوءِ هو هر ڳالهه کان اڇوتا آهن. پوءِ به دل کي وڌيڪ سنتوش
ڏيڻ لاءِ پانهڻ کي وشواس ۾ وٺي، ڪجهه ڏڪڻا ڏيئي، پيءُ جو نالو پوهومل مان
ڦيرائي پرشوتمداس ڪرايو هئائين ۽ انهيءَ ڏينهن دڪان جي خاص پوجا ڪرائي،
هڪ خوبصورت بتين جي جهرمر وارو ڪمپنيءَ جي نالي جو بورڊ- ميشرس
سنتوش ڪمار پرشوتمداس اتبد سنس پنهنجي دڪان تي لڳارايو هئائين.

سنتوش ڪمار ٻئي جيون گذاري رهيو هو. دراصل هرڪو انسان ٻئي جيون
ئي گذاريندو آهي. هڪڙو آهي سندس حال جو جيون ۽ ٻيو آهي ماضيءَ جو
جيون. حال سندس ڪيترو نه پيارو ۽ دل اُتاريندڙ آهي پر ماضيءَ سان ايترو ئي
ڪسارو ۽ دل آزاريندڙ آهي. ڪيتريون ئي ڪڙيون يادگيريون اڃا به سندس دل تي
رهڙيون پيئون آهن. ڪئمپ جي غربت پري زندگيءَ جا ڏنگ اڃا به کيس ياد آهن.
ننڍي هوندي ڏاڍيون مارون کاڌيون هئائين. لغڙ اُڏائڻ تي، چڏن راند تي، اِتي ڏکر
تي، اِسڪول کان فرار ٿي ويندو هو ۽ موچڙن جي خوب ورکا ٿيندي هيس. پڻس
جا هٿ ٿڪجي پيا پر سنتوءَ نه پڙهي نه پڙهيو... ۽ نيٺ وڃي ڦيري ڪرڻ سان
پنهنجي اڇوتي زندگيءَ جو سفر شروع ڪيائين....

پيءُ ۽ پٽ جي وچ ۾ رشتن جي ڪوڙاڻ گهرو وڌاءُ ڪري چڪي هئي. هڪ
طرف سنتو وڏو ٿيندو ويو ۽ چار ڏوڪڙ ڪمائي گهر کي پنهنجي ترڪيءَ تي
جهليندو ويو. ٻئي طرف پوهومل پوڙهو ٿيندو ويو ۽ آهستي آهستي ويو پٽ جي
ڪمائيءَ تي پاڙيندو ۽ پر-وَس ٿيندو. اٿين ڪٿي چئجي ته ٻنهي جي وچ ۾ نفرت
جو ناٽڪ ته ساڳيو هو، پر اُن جو رخ بدلجي ويو هو، جڻ اٿنتي ناٽڪ هو، جنهن
۾ پيءُ ۽ پٽ رول بدلائي ڇڏيا هئا. هاڻي جڻ پٽ جو وارو هو. سنتو پيءُ طرف
بيپرواهه ٿيندو پئي ويو. جٽڪ، ڪا لڪل بدلي جي ياونا هئي، جنهن سندس من
تي ڪٽ چاڙهي ڇڏي هئي. هو جڻ پيءُ کان گذريل سالن جو حساب وٺي رهيو
هو. پيءُ جي سارسنڀال ته رهي پري، به ويلا مانيءَ جا به جڻ ڪڙي منهن سان
برداشت ڪندو هوس. اگر ٻڍو ڪڏهن ڪا ڪٿي فرمائش ڪندو هو ته چڙٻ ڏيئي
چوندو هوس، پڻسو ڪمائڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. 'وهين ته مانا ڪائي مٿي چڙهيا آهيو.
منهنجي زندگي اڃا لنبي پيئي آهي. ڏوڪڙ بچائيندس ته گهر ٻار ئاهي
سگهندس... ها، باقي هر مهيني پنجاهه پيڙين جو هڪ بنڊل ۽ هڪ ماچيس خريد

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري ڏيندو هوس، جنهن جو مطلب هو تہ ڪيس هر روز ڏيڍ بيڙيءَ جي حساب سان اِهو بارود خلاص ڪرڻو هو. ۽ پوهومل سچ پچ هڪ ئي بيڙيءَ کي دکائي، ٻئي ڪش هٿي وسائي رکندو هو ائين بہ ٿي دفعا راشن سان دونهان ڪڍي، ڏينهن پورو ڪري وئندو هو. موسم تي جڏهن پڌرو چانهين، گدري يا انب تي دل ڪندو هو تہ قياس ڪائي چاراني هٿ تي رکي چوندو هوس تہ وڃي ڦار ڪائي دل پوري ڪر....

پوهومل جڏهن جڏو ٻڌجي ڪٽ تي وڃي پيو تہ پٽس پڇڻ ئي ڇڏي ڏنس. ٻڌي جي جوءِ تہ گهٽو اڳ گذاري ويئي هئي، تنهن ڪري نڌڻڪن وانگر منجي تي پيو هوندو هو. جڏهن پٽ اچي بہ گرهہ مانيءَ جا تيار ڪري ڏئي، تيسين ويڳاڻن وانگر پيو پٽيون تڪيندو هو. پوين ڏينهن ۾ جڏهن پوهومل سچ پچ بيمار ٿي پيو، تہ سنتو پيءُ لاءِ دوا آڻڻ ڪان بہ ڪيٻائيندو هو، چاڪاڻ تہ سندس سمجهہ ۾ اِهي پئسا بہ اجايا هارڻا هئا. ٻڍو اڄ نہ سڀان تہ پرلوڪ پڌارجڻو آهي، جيترو سويل وڃي اوترو سٺو، چاڪاڻ ڪيس تہ بمبئي سڏ ڪري رهي هئي ۽ جيستائين پوهومل حيات هو تيستائين هو ڪئمپ ڇڏي نٿي سگهيو. پيءُ کي بمبئي وٺي وڃڻ جو تہ سوال ئي نٿي اُٿيو....

پيءُ جو پاسو ورائڻ تي سنتو ڏاڍو خوش هو. پر ظاهري طور ٻنهنجي چهري تي گهري دک جو نقاب چاڙهي رکيو هئائين. معمولي سامگري آڻي پيءُ جو آخرين ڪرياڪرم پورو ڪيائين. نڪو ٻانڀڻ گهرايائين، نڪو نياٽيون ڪارايائين. نٽين ڏينهن هاڻيون چونڊي، دڪيءَ ۾ بند ڪري، مٿان ڳاڙهي اڳڙي ٻڌي، اوڙي پاڙي کي چيائين تہ سنک پرواهہ ڪرڻ لاءِ ناسڪ ٿو وڃان. پر ڪيائين ائين جو رات وڳڙي ۾ هاڻيون اُلهاس نديءَ ۾ پرواهہ ڪري پاڻ وڃي امرناٿ جي ڪنهن مندر ۾ مسافر ٻڌجي رات گذاريائين. صبوح جو بوچڻ ڳچيءَ ۾ وجهي اچي گهر پهتو ۽ سنان پاڻي ڪري وڃي ڪم کي لڳو....

سنتوش ڪمار جون اکيون ور ور ڪري اخبار جي انهيءَ صفحي تي ڦرنديون رهيون، جنهن جي وچ تي سندس پيءُ جو وڏي سائيز ۾ فوٽو ڇپيل هو ۽ هيٺان وڏن اکرن انگريزيءَ ۾ لکيل هو "وڇڙيا آهيو، پر وسريا ناهيو. شال سرڳ روپي گهر ۾ سائينءَ جي چرنن ۾ سديو سکي هجو. اوهان جي آسيس اسان تي ساوڻ جي برسات وانگر پيئي پوي ۽ شال قائم رهي. اسين اوهان جا ٻالڪ اوهان جي چرنن ۾ سر جهڪايون ٿا. سنتوش ۽ ديوڪي."

ڏهہ هزار خرچي سنتوش ڪمار ٽائيمس آف انڊيا ۾ پيءُ کي شرڌانجلي ڏيڻ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لاءِ ڇپيءَ اشتهار وڇايو آهي. هو پاڻ کي پچ جو پاڳي پيو سمجهي. ڳالهہ هيئن آهي تہ ڏهہ سال اڳ جڏهن سنتوش ڪمار پنهنجي پيءُ جو نالو بدلائي پنهنجي فرم جي نئين نالي جو مهورت ڪرايو هو تہ ٻانيڻ مهاراج، مڙئي گوتر اپياسي پرشوتم (پرش+ اُتم) نالو چونڊيندي، سنتوش ڪمار کي چيو هو تہ اوهان جو پتا تہ ديوتا سمان آهي: سندس ڪري ئي اوهان جو ڀاڳ کليو آهي ۽ لڪشمي اوهان جي گهر پرويش ڪري آئي آهي. اوهين پيءُ ۾ جيتري شرڌا رکندا اوترو اڳتي وڌندا. هن پوءِ مهراج جي صلاح سان پنهنجي پيءُ جي ورسي ملهائڻ شروع ڪئي هئي. ٻانيڻ ڪارائڻ شروع ڪيا هئا ۽ اخباري شرڌانجلي ڏيڻ جي نئين آيل فئشن مطابق اشتهار وڇهائڻ بہ شروع ڪيا هئا.

۽ پوءِ تہ عجب ٿي ويو هو. پهرين سال ٻچي ٻچي ٿورو خرچ ڪري ورسي ملهائي هئائين ۽ سنڌي اخبار ۾ ننڍڙو اشتهار وڇهايو هئائين. انهيءَ سال مارڪيٽ ۾ ايڏي تيزي آئي ۽ اڳهہ ايڏا وڌيا جو سنتوش کي ويٺا فائدا ٿيا. بس اُچرج ۾ پئجي ويو. پوءِ تہ بس اِهو سلسلو جاري ٿي ويو. هو هر سال ڏاڍي ڌام ڌوم سان ورسي ملهائيندو ويو ۽ لڪشميءَ جي ڪرپا پڻ ڏينهن ڏينهن وڌندي ويئي. پهرين تہ ڪجهہ ٻچندو هو پر هاڻي جڏهن لڪشميءَ جي خود ڪرپا هئي ۽ هڪڙو هٿ سندس مٿي تي هو تہ سنتوش ڪمار ڪجهہ بل تي تہ ڪجهہ بنا بل بہ ڏنڊو ڪندو هو ۽ ائين ناڻو بنهي هٿن سان ميڙيندو ٿي ويو. لڪشمي ڄڻ ٻوڙون پائيندي ٿي آئي.

سنتوش ڪمار سنڪلپ ڪيو هو تہ جنهن سال صافي ڪمائي سال ۾ ڏهہ لک ٿيندي تہ ٽائيمس آف انڊيا ۾ ڏهن هزارن روپين جو اشتهار وڇهائي زوردار شرڌانجلي ڏيئي پنهنجو ڏاڪو ڏيکاريندو ۽ سچ پچ هن سال ڪيس پڪو نفعو بہ لک ۽ ڪچو نفعو اڻ لک بيٺو هو ۽ شدمد سان پنهنجي پيءُ جو وڏي خوشيءَ سان ٽائيمس ۾ اشتهار وڇهايو هئائين.

سنتوش ڪمار انهيءَ ڪاميابيءَ تي ڏاڍو خوش هو. پر ڪجهہ هو جو سندس من ۾ ڪو اپياس پيدا ڪري رهيو هو. سندس من جي اندرين تهن ۾ ڪنهن درد جو ڪنڊو چپ چپ ڪري رهيو هو. ڪيس ديوڪيءَ سان شادي ڪئي چار سال ٿيا آهن، پر سنتان جي سڪ پوري ڪا نہ ٿي آهي. هيترو ناڻو ڪيڏانهن ويندو... چا سندس ڪان پوءِ ڪير سندس ورسي ملهائڻ وارو بہ هوندو يا نہ! بلڪل اوڏي مهل ديوڪي چانهہ جي ٿري ڪٺي اچي مڙس اڳيان رکي ۽ سندس هٿ ۾ جهليل اخبار تي نظر پوندي چيائين، "هن سال ايڏو وڏو اشتهار

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وجهايو اٿو؟"

اکين ۾ اکيون ملائيندي سنتوش ڪمار چيو. "ڪمائي بہ تہ ايڏي وڏي ٿي آهي؟"

ديوڪي اُمنگ ۾ اچي مڙس جي ڳلي ۾ ٻانهون وجهي چيو، "ٻڌو هاڻي دادا کان لڪشميءَ جي گهر نہ ڪريو. هاڻي گهر ڪريوس تہ هو منهنجي گود ڀري..." ۽ شرمائيندي هن پنهنجون اکيون هيٺ ڪري ڇڏيون.

سنتوش ڪمار جي چهري تي دک جون ريکائون مڙي آيون. لنبو ۽ ٿڌو ساهہ کڻي چيائين، "ديوڪي، مان هر سال پتاجن کي سنتان لاءِ آراڌنا ڪندو آهيان. پر لڳي ٿو تہ هو اِها آس پوري نہ ڪندا...."

ديوڪيءَ جي سرير ۾ ڏکڻي ڊوڙي ويئي. ۽ بي صبر ٿي پڇيائين، "اِهو وري ڇا ٿا چئو، آس پوري نہ ڪندا؟"

سنتوش ڪمار ڪيتري ساعت بلڪل خاموش ۽ ڳنڀير ويٺو رهيو. ديوڪي سندس چهري تي اکيون اٽڪائي ويٺي هئي. نيٺ چيائين، "ديوڪي توکان تہ ڪجهہ لڪل ڪونهي. مون توکي سڀ ڪجهہ ٻڌايو آهي تہ مون پنهنجي ٻيءَ سان سٺا پير نہ ڀريا هئا. مون کي ياد آهي هڪ دفعي ٻيڙين لاءِ هڪ ڏهہ پئسي جي سڪي کان بہ انڪار ڪيو هومانس تہ ڪروڌ ۾ اچي، چيو هئائين، تہ تون اولاد کان سڪندين... ٻپٽو ٿيندين..."

ديوڪي رڙ ڪري پرسان پيل ڪرسيءَ تي ڪري پيئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پگهوان الائي ڪيس

اُن ڏينهن پڪ ئي پڪ پتي ٻائيءَ دل ڀري رنو هوندو. روئندي ٻه ڪيئن نه! نيٺ ٻه پتو رت هندو ناري هئي، جنهن جي سهن شڪتي اپار هوندي آهي. ۽ پتي ديو جي موت تي روئڻ ته لازمي هو. نه ته جڳ ڇا ڇا نه چوندو! ۽ ائين ٻه ته هو ته جنهن شخص سان زندگيءَ جا پنجاهه سال گذاريا هجن، تنهن جي وڃڻ جو ڏک ٻه ته ضرور هوندو، پوءِ ڀل اهڙي شخص جون مڙئي يادگيريون ڪوڙيون، ڪساريون ۽ دلسوز ڇو نه هجن....

ها دلسوز! پتي ٻائيءَ جو جيون جو داستان سچ پچ دل ڏڪارينڙ هو. هوءَ جڏهن چوڏهن سالن جي هئي جو ارڙهن سالن جي تيجومل سان پلئه ٻڌي، اگنيءَ جي چوڌاري ڦيرا پائي. سائس جيون ڀر نڀائڻ جا منتر اُچاري، سندس گهر آئي هئي. سندس سپني جا پر ته پهرين رات ڪتجي ويا هئا. جڏهن پيار جي راند رچائڻ کان پوءِ تيجومل سندس هٿ تي ٻن روپين جو نوٽ رکي چيو هو. ”هيءَ اٿيئي پهرئين سهاڳ رات جي خرچي. خرچ پڪائيءَ سان ڪندي ڪج.“ ڪيس وشواس ئي ڪين پئي آيو. سهاڳ رات جي باري ۾ ڇا ڇا نه ٻڌوهئائين. مڙس جي نڇاور تي وڃڻ جا ڇا ته قصا پڙهيا هئائين....

ورهاڱي کان پوءِ واري دؤر ۾ اتفاق سان تيجومل ڪجهه سال ڪالونيءَ ۾ اسان جي گهر جي بلڪل لڳولڳ اچي رهيو هو. پتي ٻائي جڏهن ٻه دکي ٿيندي هئي ته من جو بار هلڪو ڪرڻ لاءِ اسان جي گهر هلي ايندي هئي ۽ شريمتيءَ سان اندر اوريندي هئي. سندس ڳالهيون واقعي تپرس جهڙيون هيون، جو ڪم ڪندي ٻه منهنجو ڪن ازخود سندس داستان طرف کڄي ويندو هو.

هڪ ڏينهن تيجومل ڪو نيڪ ڪو نه هو ته ڀاڄي پتي جي خريداريءَ لاءِ پتنيءَ کي موڪليو هئائين. مڙس کي حساب ڪتاب ڏيندي، مائيءَ کي ڏهن پئسن جو ڪو حساب ملي ئي ڪين. ڏهه پئسا شايد ڪٿي ڪريا يا ڪنهن گهٽ ڏنا يا مائيءَ کان حساب ۾ ڀل ٿي. پر تيجومل ڪٿي ٿو ڏهه پئسا ڇڏي! مائيءَ نيٺ پنهنجي ڪيسي خرچيءَ مان ڏهه پئسا ڀري ڏنا، تڏهن وڃي طوفان ٿميو. مائيءَ کي مهيني ۾ ڪيسي خرچيءَ لاءِ ڏهه رپيا ملندا هئا، تن مان ڏهه پئسا گهٽيا. اهڙن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

موقعن تي پٽي مائي دکي ٿي اڪثر چوندي هئي: ڀڳوان الائي ڪيس ڪٿي ججهه ڏيندو!

۽ ائين زال، پٽ توڙي ڌيءُ ڪان پائي پائيءَ تي ٽڪرائي حساب وٺندو هو. هڪ دفعي جي ڳالهه آهي جو سندس پٽ گوبند ڪپڙا واشنگ واري وٽان ڌئاريا. ڇاڪاڻ تہ کيس ڪنهن نوڪريءَ لاءِ انٽرويو تي وڃڻو هو. هو ٻلا لڳڙا ڪپڙا ڪٿ. پائي وڃي! انهيءَ مهيني ۾ تيجومل پٽ کي خرچيءَ کان وڌيڪ چار رپيا ڪپڙن جي ڌئارٽيءَ لاءِ اُن شرط تي ڏنا تہ پنهنجي پهرين پگهار مان پهرين اُهي چار رپيا ڪڍي ڏيندو ۽ پوءِ وڌيڪ بجيٽ جي وچور ٺاهيندو. ۽ سچ پچ جڏهن گوبند جي نوڪري دبئي لڳي، تڏهن ڪنهن هٿان نياپو موڪليائينس ۽ شريف پٽ اُهي چار رپيا پهرين پيءُ لاءِ ڪڍي روانا ڪيا.

سندس سخاوت جو هڪڙو قصو اِهو بہ هوندو هو جو ايندڙ مهيني جي خرچيءَ مان پنجن روپين تائين پنهنجي زال کي اڳواٽ قرض طور ڏيندو هو ۽ اهڙي وهنوار لاءِ فراخدلي ڏيکاريندي چوندو هوس تہ وياج وٺو ڪو نہ وٺندوسانءِ نہ تہ هو ريلوي پاس جو هڪ ڏينهن بچائڻ لاءِ هڪ ڪلاڪ قطار ۾ بيهي سگهندو هو. اها دلچسپ ڳالهه پٽي بائيءَ اسان جي گهر ۾ اجهو هن ريت بيان ڪئي هئي:

انهن ڏينهن ۾ هو ڪنگس سرڪل تي سيوا سمتي نگر ۾ رهندا هئا ۽ پائي تيجومل جي نوڪري "رٿليز" ۾ فورٽ ايراضيءَ ۾ هئي. هو مهيني جي پاس ڪڍائيندو هو. جڏهن بہ سندس پاس ڇنڇر ڏينهن يا موڪل واري ڏينهن کان هڪ ڏينهن اڳ پوري ٿيڻ تي ايندي هئي تہ انهيءَ شام جو موٽڻ وقت هو ٻيپازٽ جا پئسا واپس وٺي ايندو هو ۽ پوءِ سومر ڏينهن يا ايندڙ آفيس واري ڏينهن تي ڪلاڪ قطار ۾ بيهي، نئين پاس ڪڍائيندو هو. جيئن آرتوار وارو ڏينهن يا موڪل جو ڏينهن بچي پويس ۽ ايندڙ مهيني واري پاس ۾ هڪ ڏينهن وڌيڪ نڪي مليس. ۽ ائين پاس جا ڏينهن بچائيندي هن حساب بہ رکيو هو تہ ڪيترا نہ پئسا بچائي ورتا هئائين ۽ وياج بہ ڪمائي ورتو هئائين.

وڏور ڌيءُ گهر ۾ ويٺي هئي. مائي پٽيءَ کي وڏو اونو تہ ههڙي مها ڪنجوس کان ڌيءُ ڪير وٺندو. جيڪو پائيءَ جو حساب بہ بنديءَ تي لکي ٿو رکي. پاڙي، برادريءَ ۽ ويجهي راڄ ۾ تہ تيجومل جي ڪلاسيڪل ڪنجوسائي مشهور هئي تہ پوءِ چوڪريءَ جو ليک ڪيئن کلندو! هن ڳالهہ ۾ تيجومل وري ڏاڍو اُصول پرست پٽي لڳو. گانڌي مهاتما جو اصل ڪير ڏوتو ڀڳت! چي: مان ڏيتي ليتيءَ جي بلڪل ئي برخلاف آهيان. پنهنجي سلڇٽي ڌيءُ جو تہ هڪ ئي سوٽي ساڙهيءَ ۾ اُڪلاءُ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪندس. پٽي مائي روز سکمنيءَ جو پاڻ ڪندي ڳرو بابي کي اِها ئي منت ڪندي هئي تہ سندس نياڻيءَ جي ڪارج کي هو پاڻ اچي پورو ڪري. ۽ سچ پچ نياڻيءَ جا ڀاڳ کلي پيا. سندس وڏو ڀاءُ جو دوست چوڪريءَ تي هرک هاري ويٺو ۽ چوڪري سچ پچ هڪ ئي سوٽي سانڍهيءَ ۾ اڳهامي ويئي. تيجومل هڪ دمڙي بہ پنهنجي هڙان ڪين ڪڍي. پٽي مائي پنهنجي شاديءَ وقت مليل سون ۽ پنهنجي خرچيءَ مان پاسيري ڪيل نقديءَ مان ڪارج راس ڪيو ۽ پاڻ کي ٻٽو ۽ خالي ڪري ڇڏيو.

پر پٽي ٻائيءَ جو منهن تڏهن خراب ٿيندو هو، جڏهن ٻرٽيل ڏڌ ڳهر ۾ ايندي هئي تہ تيجومل سيڌي واري ڪٻٽ کي بند ڪري ڇڏيندو هو ۽ تيل، لوڻ، گيهہ، ۽ اٽي جي دٻن تي اک رکندو هو تہ ڪٽي ماءُ. سيڌو سامان ڪڍي ڏيءُ کي تہ نٽي ڏئي. پٽي ٻائي ڪڙهي اُٿندي هئي ۽ ڪرڙيءَ وانگر ڦٿڪندي هئي، پر ڪري ڪجهہ ڪين سگهندي هئي. سندس اِهائي دردي دانهن: ”ڀڳوان الائي ڪيس ڪٽي ججهہ ڏيندو....“

تيجومل ڪنجوسائيءَ ۾ پنهنجو مثال پاڻ هو. پر حيدرآبادي ديوانن وانگر آفيس ۾ ڪوٽ ۽ ٽاءِ ضرور پائي ويندو هو. ڪوٽ تہ هڪڙو الائي گهٽا سال هلائيندو هو، باقي ٽاءِ ۽ ڪپڙن جا هڪ وقت بہ جوڙا رکندو هو. ڪپڙا هفتي هفتي بدلائيندو هو. آرتوار ڏينهن گهر ۾ سويا ڪار ۾ ڌوٽارائي، تهہ ڪري، وهاڻي هيٺان رکي استريءَ جهڙو مزو بہ وٺندو هو. گهر ۾ سٿڻ ۽ گنجي پائي ويهندو هو، جيڪا الائي گهٽن ڏينهن کان پوءِ ڌوئڻ لاءِ لاهيندو هو. پٽي مائي گهٽو ئي مٿو ماري تہ نرڳ جهڙا ڪپڙا پائي چو ٿا ويهو، جن مان ٻانس پيئي اچي، پر تيجومل ناحق ٿو زال جي ٻڌي. هيڪاري هڏي ڏيئي چوندو: اوهين هٽ ٿاڻ. جيڪر ڪوهہ ڪٽائي ڇڏيو. اُهو ڪي ڪجي جو مينهن وسندي ڪم اچي. تڏهن پٽي ٻائيءَ جي ڪنان تار پريل دل ڇلڪي پوندي هئي ۽ چڙٻ مان چوندي هئي: مينهن تہ ڇا اسان لاءِ تہ اوڙڪ اچي ويئي آهي؛ نڪ ٽائين پيا پاڻيءَ ۾ لڙهون– ٻارن کي پورا ڪپڙا ڪونهن، مان سڪيلڏي ڌيءَ کي ڏڻ وار تي بہ هٿين خالي موڪليان، عمر تي ويٺي ڪيل تي ڪو نہ نڪتاسون، پنهنجن کي ڇٽ ڇماهين مانيءَ تي ڪو نہ گهرايون، سڪا تڪر ڪاٽي پيا گذر ڪريون تہ باقي اوهان وارو مينهن ڪڏهن وسندو ۽ اُن وقت اوهين... باقي اکر ڪاٽي ويندي هئي.

تيجومل آرتوار يا موڪل جي ڏينهن شام جي وقت پنهنجي گهر جي اڳيان ڪليل اڱڻ ۾ هڪ ڀڳل موڙي تي اچي ويهندو هو ۽ پنهنجي سر آڱرين تي الائي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

کهڙا ليکا چوکا پيو لاهيندو هو. مان به هن ست فوٽي ڊان ڪئزوٽ کي عجب مان پيو ڏسندو هوس. هڪڙي ڏينهن مان به پنهنجي ڪرسي ٻنوڙي لڳ (جيڪا پت اسان ٻنهي گهرن ... ج ۾ هئي) رڄهي اچي ويٺس ۽ ڪجهه چورا ڪورا ۽ ڪجهه نوس نوس جي خيال کان چئي ويٺس. ”ڪاڪا خوش پرسن آهيو؟ دنيا ڪيئن پيئي تي هلي؟“ ڪاڪو ڪو من اُچل موڊ ۾ هو- ”ابا هيءَ به ڪا دنيا آهي. اڙي اوهان دنيا ڏٺي ڪٿي! دنيا ته اسان جي هئي. مان جڏهن نه پنهنجن ٻارن کي اسان جي دنيا جا قصا ٻڌائيندو آهيان ته اعتبار ئي نه ڪندا آهن. ڪلي چوندا آهن ته ڪين ڏند ڪٿائون ناهي تو ٻڌايان. هاٿي پلا هئن واندن ملن کي ڪير وشواس ڏياري ته اسان جي دنيا جا سرڳ سمان هئي! اڙي هڪ رپئي ۾ سير سچي گيهه جو ملندو هو. سٺي ۾ سٺي ڪڻڪ جا ڏهه سير يا سگداسي چانور جا پنج سير پڻ هڪ رپئي ۾ وٺي ايندا هئاسون. هڪ آني ۾ (٦ پئي ۾ سورهان آنا) شڌ کير جو سير ملندو هو. ڇهن پئسن ۾ پاءُ گوشت، سو به هلواڻ وٽي ايندا هئاسون، جنهن ۾ ڪپورو ۽ ٻڪي مفت ۾ ملندا هئا. سڄو گهر ڏهه ڪري کائيندو هو ۽ گوشت جي اوڳرائي ٻئي ڏينهن تي به پيئي ايندي هئي. اڙي اوهين اهڙي زماني کي ڏسڻ کان سڪي ويا. اوهين ڇا ڏسندا، ڇا کائيندا، ۽ ڇا ماڻيندا! خبر اٿئي چانٽا سلڪ جو وال ڇهن آنن ۾ ملندو هو. بوسڪيءَ جو وال ٽي آنا ۽ جپاني بافتو ٻن آنن ۾ وال ملندو هو. پنجن سون روپين ۾ ڇا شادي ٿيندي هئي، سڄو راڄ ٽي ڏينهن پيو ڊوَ تي کائيندو هو. ڳوٺ جا ماڻهو ته گهرن ۾ ٽي ڏينهن چلهه ئي ڪين ٻاريندا هئا. اوهين سڪيا اهڙي زماني کان. مون پنهنجي شاديءَ جي سهاڳ رات پنهنجي زال کي به ربيا خرچي ڏني هئي ته اوڙي پاڙي وارن جا وات ئي ڦاٽي ويا هئا....

اڙي اوهان جا ڏنو! اسين اسڪول ويندا هئاسون ته اسان کي رڳو هڪ پئسو خرچي ملندي هئي. اسين هڪ پئسي ۾ ڇا ڇا نه خريد ڪري سگهندا هئاسون! دال پوري يا پڪوان دال هڪ پئسي ۾ ملندو هو. ڊبل روٽي ۽ ڇٽا هڪ پئسي ۾ ملندا هئا. ٻيهن جا چار وڏا پڪوڙا هڪ پئسي ۾، بوندي مرملا پليٽ هڪ پئسي ۽ پاءُ اچا پڳڙا هڪ پئسي ۾. سڄو ڏينهن ويٺو کاءُ ته به نه کٽن. سڄي گهر جو سيڊو پاڊو وٺبو هو ته سيڊي واري جو مهيني لاءِ بل ويهه ربيا مس ٿيندو هو. مون جڏهن ريلويز ۾ نوڪري ڪئي ته منهنجو پگهار چاليهه ربيا، چڻ ڪليڪٽريءَ وارو پگهار... اڙي اوهين ڪهڙيءَ دنيا ۾ ٽا رهو!

منهنجي جوءِ ڏنو ته مان ڪاڪي تيجومل سان اصلي لئيءَ سان چنبڙجي ويو

آهيان. سو بهانو بڻائي، پٽ کي موڪلي مون کي سڏائي ورتائين تہ تمام ضروري ڪم آهي. گهر اندر گهڙيس تہ فهمائش ڪندي ٿي چوي: متان ڪاڪي کي وري ويجها ويا آهيو. اوهان تي نہ هن جي ڇايا پئجي وڃي. پوءِ پيا مون کان شين جا اگهہ پڇندا ۽ گهٽ ڪندا. ماٺ ڪري ويٺا هجو....

اتفاق اِهو ٿيو جو اسان اُها جڳهہ ڇڏي، ڪٿي جو ڪٿي پهچي وياسون. ڪاڪو تيجومل ۽ پٽي ٻائي اسان کان صفا وسري ويا. شايد ٻہ چار سال گذري ويا. پر هڪ آرتوار ڏينهن اوچتو غضب ٿي ويو. پٽي ٻائي اچي اسان جي گهر پهتي، بلڪل سڃاڻڻ کان ٻاهر. يلا سٺ سالن جي مائي چاليهن سالن جي لڳي تہ سڃاڻي ڪيئن سگهبو! مائيءَ جي تہ رونق ئي بدلجي ويئي هئي. ڇڻ ڪايا ڪلپ! ڪارسري مان چهرو ڳاڙهسرو پئي لڳو ۽ منهن مان ڇڻ سٽ پئي ٽپڪيو. نڪ ۾ موتين وارا ايرنگ پئي لٽڪيا. ٻانهن ۾ ڇهہ ڇهہ سون جون چوڙيون، بدن تي سهڻي سلڪ جي ساڙهي ولائتي ٻڌل، پيرن ۾ اڌ ڪڙيءَ وارو مخملي چمپل ۽ کلهي ۾ لٽڪيل پرس تہ ”ڪيا بات“ وارو! مان کيس اوائڪ ڏسندو رهيس ۽ دل ۾ چيم: سو نيٺ تيجومل جو مينهن وَٺو آهي ۽ پٽي ٻائيءَ جا ڏکڙا پورا ٿيا آهن. پر اِهو مينهن ڪجهہ ٻئي طرف کان ئي وسيو هو. پٽي ٻائيءَ جي وارتا ڪجهہ هن ريت هئي:

”ٻاڻ (تيجومل) ٻہ سال ڪن اڳ رام کي پيارا ٿي ويا. اسان لاءِ گهڻو ڪجهہ ڇڏي ويا آهن. ٻاندرا ۾ جڳهيون بوڪ ڪرايائون، سي اسان کي مليون آهن. مون ٻن پٽن کي ورهائي ڏنيون آهن. بئنڪ ۾ نقد ڊپازٽون، سيونگ سرٽيفڪيٽ وغيره. جملي ٽي لک رپيا روڪڙا مليا اٿم. پنجاهہ هزار ٻن ڌيئرن کي ڏنا اٿم. باقي ٻہ لک ٻاڻ وٽ رکيا اٿم، جنهن جو مهيني ۾ اڍائي هزار وياج ملندو اٿم. جنهن مان هاٿي ھٿ کولي خرچ ڪندي آهيان ۽ هاٿي ڏاڍي سکي آهيان. سڄو پريوار خوش آهي.“ خوشي مائيءَ جي لفظن مان پيئي ليئا پاتا.

پهرين تہ هچڪيس، پر پوءِ ازخود لفظ چپن تان ترڪي آيا. مون چيو: پٽي ٻائي ڪاڪو تيجومل ضرور سرڳ ۾ ويو هوندو.“ يڪدم چيائين: ”ها، ڀڳوان شل کيس سرڳ ۾ جڳهہ ڏئي! هت تہ نڪو چوڙيائين، نڪو ماڻيائين. من اُتي ڪجهہ چوڙي، ڪجهہ ماڻي....“

مون واعدو نہ پاڙيو

يارهن مهينن جي نظربنديءَ کان پوءِ جڏهن مان ڪراچي جيل کان ٻاهر آيس، تڏهن منهنجو آزاد ٿيڻ جو اُتساهہ اچانڪ ختم ٿي ويو. سوال اُٿيو تہ هاڻي ڪيڏانهن وڃان؟ پنهنجي وطن جي سرزمين تي هوندي بہ محروميءَ جو احساس غالب پئجي رهيو هو. ڇاڻ هيم تہ انهن يارهن مهينن جي اندر سنڌوءَ جو گهڻو ئي پاڻي وهي چڪو هو. لکين سنڌي پنهنجا پڪا پٽي، آکيرا اُجڙ ڪري، مرجهايل حسرتن جا لاش ڪلهن تي کڻي، وطن جا وڻ ڇڏي سرحد پار ڪري چڪا هئا. مٽ- مائٽ، يار- دوست، شهري ڳوناڻي طوفان ۾ هن پار اُٿلجي ويا هئا. هڪ هترادو زلزلو نازل ٿيو هو جنهن پاڻ کي پاڙ کان جدا ڪري ڇڏيو هو ۽ هزارن سالن جي هڪ شاندار محبتي روايت کي زخمي ڪري، انساني قدرن کي ڪچلي ڇڏيو هو....

مون اندر ئي اندر ۾ رڙ ڪئي، ”مون کي قبول نہ آهي... مون کي قبول نہ آهي... اتهاس جو اِهو باب جيڪو ڪوڙ ۽ سازش تي ٻڌل آهي ۽ نفرت جنهن جو ڪاڄ آهي...“ پر پوءِ بہ اِهو سوال تہ پنهنجي پوري وحشانيت سان منهنجي سامهون کڙو هو تہ هاڻي مان ڪيڏانهن وڃان. هڪ طرف هو تاريخ جو ٿهري طوفان، ٻئي طرف هڪ انسان جو ننڍڙو صداقت ڀريو ارادو ۽... ۽ تنهن کان سواءِ منهنجي هٿ ۾ هو هڪڙو حڪمنامو تہ چوويهن ڪلاڪن جي اندر مان ڪراچي ڇڏي وڃان...

نماشام جو وقت هو. بنا ڪنهن خاص سوچ جي پوليس گاڏيءَ ۾ چڙهي وينس، جيڪا مون کي جيل کان شهر تائين ڇڏڻ لاءِ تيار بيٺي هئي. ذهن خالي، خالي هو، هڪ اهڙي راهگير وانگر، جو ڪنهن نامعلوم منزل ڏانهن هاڪارينڊو هجي. جيئن شهر ويجهو پوندو ٿي ويو، تيئن اندر جي مونجهہ وڌندي ٿي ويئي، اِهو سوچيندي تہ پوليس وٺن کي ڪهڙي هنڌ بيهڻ جو اشارو ڏيان... ۽ پوءِ اوچتو ڪنوڻ جي چمڪاٽ وانگر هڪڙو ويچار منهنجي ذهن جي اُفق تي چمڪي اُٿيو ۽ مون پوليس آفيسر کي چيو تہ مون کي برنس گاردن جي ڦاٽڪ وٽ لاهي ڇڏ... ڄڻ منجهيل راهگير کي منزل ملي ويئي هجي....

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪپڙي جي ٿيلهو جنهن ۾ هڪ اڌ ڪپڙن جو وڳو هو ۽ ٻيون معمولي جيل اندر ڪم ايندڙ شيون هيون. ڪٽي ڪلهي ۾ وڌم ۽ ٽيو ڏيئي گاڏيءَ کان هيٺ لٿس. ڦاٽڪ پار ڪري باغ اندر ٿيس ۽ گهمندو گهمندو انهيءَ بينچ اڳيان اچي بيٺس، جتي ڪاليج واري زماني ۾ اسين چار دوست- غفور، موهن، لوڪو ۽ مان اڪثر ڪاليج مان گهٽ ڏيئي، هتي اچي ويهندا هئاسون. باغ جي ماليءَ کان پپيتا کڻائي وينا کائيندا هئاسون ۽ ڪاليج جي سهڻين ڇوڪرين جي وارن، اکين، چپن، ڳلن ۽ سڊول بدن بابت تصوري چٽ چٽيندي ۽ هڪ ٻئي کي ڇوڪرين نسبت ڇيڙائيندي، ايترا ته خوفناڪ ٽهڪ ڏيندا هئاسون جو آسپاس وارا ماڻهو ئي بيهجي اسان ڏانهن، عجب سان نهاريندا هئا. مان بينچ جي انهيءَ ڪنڊ ۾ اچي وينس: جتي اڪثر ويهندو هوس. تصور ۾ تنهي دوستن جي ياد ۾ گم ٿي ويس ته هينئر اُهي الائي ڪٿي هوندا ۽ ساڻن وري ڪڏهن ملاقات جو وجهه ملندو جو چرچا ڪري ٽهڪڙن جو فساد مچائينداسون. اهڙو تصور مون رڳو کن لاءِ خوشي ڏيئي ٿي سگهيو، پر ڪڙي حقيقت منهنجي اڳيان نچي رهي هئي....

پپيتو کائڻ تي منهنجي دل ٿي. منهن ۾ وينل باغائيءَ کي سڏي هڪ مٺو پپيتو ڪٽي اچڻ لاءِ چيم. هو ٿوري دير منهنجي چهري ۾ ڏسندو رهيو. شايد عجب کائيندو رهيو ته مان ڪهڙي دنيا مان اچي اوچتو پرگهٽ ٿيو هوس. ڪاليج کي ڇڏي پورا ٻه سال ٿي چڪا هئا ۽ هيءُ پويان يارهن مهينا اندر هوس، تنهن ڪري باغائيءَ لاءِ منهنجو اجنبي ٿيڻ ڪو عجب نه هو... پپيو ڪٽ اچي منهنجي اڳيان رکيائين. ڪافي عرصي کان پوءِ مان برنس گارڊن جو پپيو کائي رهيو هوس. مون کي لڳو مان سرڳ جي باغيچي جو ميوو کائي رهيو آهيان ۽ انهيءَ وڻ جو، جنهن کي مون پنهنجن هٿن سان پوکيو هجي... ميوو کائي پورو ڪيم ته هو پليٽ کڻڻ آيو، مون چيو، "ميان گهڻو ڏيان؟" چيائين "... رهڻ ڏيو." مان حيران ٿي ويس. مون مٿي نهاري سندس چهري تي نظرون سڀيون. سندس چهري تي اهڙي پياري مرڪ هئي، جو اُن جي مونالزا جي مشڪ سان مشابهت ڪندي مان ڪو به اخلاقي يا فني ڏوهه ڪو نه ٿو ڪريان. هو چئي رهيو هو، "سائين مون پهرين اوهان کي ڪين سڃاتو. پر پوءِ ذهن تي زور ڏيئي سمجهي ورتم ته اوهين اُهي ساڳيائي ديوان آهيو، جيڪي ڪجهه سال اڳ، پنهنجن يارن سان گڏجي اڪثر هت ايندا هئا ۽ محبوبڙين جا قصا ڪندا هئا. جيڪي مان به ڪن ڏيئي ٻڌندو هوس...." وري به اُهائي دلفريب مرڪ سندس اٿيي چهري تي ڦهلجي ويئي. وري چيائين، "ديوان مون ٻڌو هو ته اوهين سڀ هندستان هليا ويا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آ... پوءِ اوهين واپس ڪڏهن آيا؟"

منهنجي تن، من، آتما جي ڪهڙي حالت هئي! بيان ڪرڻ کان قاصر آهيان. هڪڙي طرف هو هن ادني شخص جو اٿاهه پيار ۽ ٻئي طرف هو انهيءَ حقيقت جو دلسوز احساس ته هن شخص ٻه منهنجو وطن ڇڏي وڃڻ جو گمان دل ۾ پاليو هو. مون چيو، "ميان، مان نڪو هندستان ويو هوس ۽ نڪو واپس موٽيو آهيان... مان جيل ۾ ويو هوس ۽ اتان موٽيو آهيان..." هو اچرج ۾ ڦماڪجي، مون ڏانهن ڏسندو رهيو ۽ پوءِ ڪنڌ هيٺ ڪري پليٽ ڪٽي هليو ويو... سندس دل جو حال مان نه پروڙي سگهيس.

مون کي ڪراچي چوويهن ڪلاڪن ۾ ڇڏڻي هئي. چاهيان ها ته سڌو ڪراچي اسٽيشن تي پهچي، پنهنجي ڳوٺ نوابشاهه جي ٽڪيٽ ڪٽائي، جنهن لاءِ جيل اختياريءَ وارن پروانو ڏيئي ڇڏيو هو، پنهنجي ڳوٺ روانو ٿي سگهيس ٿي. پر نه، مون اهي چوويهه ڪلاڪ ڪراچيءَ کان جدا ٿيڻ نٿي چاهيو. زندگيءَ جون سونهري گهڙيون مون ڪراچيءَ ۾ گذاريون هيون. مون ڪراچيءَ سان اُهي ناتا جوڙيا هئا، جيڪي منهنجي جيون جا نه وسرندڙ باب هئا. ڪراچي منهنجي ساهه ۾ هئي. ان کي ائين ٽڪرو ڇڏي ڪيئن ٿي پڃي سگهيس....!

رات ڪاٽڻ جو سوال اجا ٻه هو. پهرين ته خيال آيو هومر ته برنس گارڊن واري بينچ تي رات گذاري وٺندس. پر هاڻي اهو ويچار ترڪ ڪري ڇڏيم. ٿيلهو ڪلهي ۾ وجهي، ٻاهر نڪري آيس. منهنجا پير ازخود رام باغ طرف هلڻ لڳا. تڏهن وري ٻه بجليءَ جي شعاع وانگر هڪ ياد ذهن ۾ اُجاگر ٿي اُٿي. مون کي ياد آيو ته اسان جو دوست موهن ڪڏهن ڪڏهن اسان کي پنهنجي هڪ ڏوراهين عزيز جي گهر وٺي هلندو هو. هوته تياپانڙا ڏيندو وٺندو هو پر اسان جي ته بسڪوٽ ۽ شربت وغيره سان چڱي چوکي مهماني ٿيندي هئي. منهنجي من ۾ اُميد جي پکيءَ پڙڪو کاڌو ۽ مون دل ئي دل ۾ چيو، "يا الله! اهو منهنجي سنگتيءَ جو مائٽ شال وطن ڇڏي نه ويو هجي." رام باغ وچ مان پار ڪري ٻئي طرف ٿيس ۽ انهيءَ جاتل جڳهه جي ٽينءَ منزل تي پهچي، ڌڙڪندڙ دل سان در کڙڪايم. منهنجو عرض اگهامي ويو هو. در کليو ته ٻئي زال مڙس هڪٻئي پنيان بينل ڏٺم. مون ٻنهي کي سڃاتو ۽ منهنجي دل جي ڌوڙيءَ جي رفتار جهڪي ٿي ويئي. هنن مون کي سڃاڻڻ ۾ دير ڪئي. قدرتي هو. جو ڪافي سال ٿي ويا هئا ۽ منهنجي شڪل ٻه ..جي چڪي هئي. "مان موهن جو دوست ڦلاڻو آهيان. اوهان جي گهران ڪيترا دفعا هن ... گڏ ... آهيان ... ماهو مهينن کان پوءِ جيل کان ... آيو آهيان ... مون کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

چوويهن ڪلاڪن جي اندر ڪراچي ڇڏڻي آهي. رات جا چار پهر...“ مان يڪساهيءَ جوندو ويس. پر اُنهيءَ وچ ۾ ٻئي زال مڙس در کان ٻاهر اچي مون کي ڏاڍي شرڌا ۽ سڪ سان اندر وٺي هليا. منهنجو تن ۽ من خوشيءَ جي هم ي ۾ لڏڻ لڳو. گذريل ٽورين گهڙين ۾ اٿين محسوس ڪيوهوم ته منهنجي اندر ۾ ڪجهه مري رهيو آهي. اچانڪ اِهو عمل بند ٿي ويو ۽ منهنجو من اهڙي سطح تي ٻهچي ويو، جتي اُنام واري راحت محسوس ڪبي آهي.

اُها رات، هنن ميزبانن، ٻارن ٻچن سميت، منهنجي ايتري ته خدمت ڪئي ۽ پيار ڏنو جو اُن جي اظهار لاءِ لفظ هڪ ڪمزور واهڻ آهن. جيئن ته ڇنڇو آهي ته ڪا جاءِ ٿي ڳولي نٿي ليڻ، جتي مون کي ڪٽي ويهارين! هنن مون کان صرف هڪ ئي سوال پڇيو، ”هاڻي اوهين ڪيڏانهن ويندا؟“ مون چيو، ”مان پنهنجي ڳوٺ نوابشاهه ويندس، جيتوڻيڪ منهنجا مت مائٽ سڀ هليا ويا آهن، پر مون وڃڻ کان انڪار ڪيو آهي.“ اهو ٻڌي سندن چهرا چمڪي اُٿيا. مون به ڪانئن صرف هڪ ئي سوال پڇيو، ”اوهين لڏي ڪين ويا؟“ ڀائي ڏيونداس جواب ڏنو، ”اسان جيئن لڏ پلاڻ جون تياريون ٿي ڪيون ته سڀ پاڙيسري مسلمان ڀائر مڙي آيا. چي: ڏيونداس اسين توکي وڃڻ نه ڏينداسون. تنهنجي جان، مال ۽ عزت جو ذمو اسان جو آهي. تون ٻي فڪر ويٺو هج. مجال، جو توکي ڪير هٿ لائي!“ سندس زال شيلا ڪيس وناٺيندي چيو، ”هيلتائين ته سائينءَ لڄ رکي آهي. اڳتي به ننگ متس آهي.“ مون ڪنڌ ڌوڻي چيو، ”ها، ضرور رکندو...“

صبوح جو تيار ٿي، جيئن مان نڪتس ٿي ته ڀائي ڏيونداس ڪجهه نوٽ ويڙهي سيڙهي منهنجي ڪيسي ۾ وجهي ڇڏيا ...ن سندن خاطرداريءَ لاءِ شڪرگذاري مڃي، هيٺ لهي آيس. ما... سڌو ڊي. جي. سنڌ ڪاليج پهتس، جتي نه صرف علم جي چشمي جا پيالا پر ...ي پيتا هئم، بلڪ ملڪ جي آزاديءَ لاءِ لڙڻ جا پهريان سبق به هن علم گاهه ۾ پرايا هئم. هن ڪاليج جي احاطي ۾ ئي اسين نوجوان شاگرد ڪيترائي ڀيرا ڌارين جي ڏاڍ خلاف پوليس جي بندوقن سامهون سينو تاڻي ٻبنا هئاسون... ڏٺم ڊي. جي. سنڌ ڪاليج اُداس آهي. تڏهن مون کي لڳو هو ته هنن سندر ٻي جان آستانن کي به جدائيءَ جو احساس ٿيندو آهي. ڪاليج جي ڏاڪڻ تان مٿي چڙهي، مون ڪاريډارن جا چڪر لڳايا ۽ اُنهيءَ ڪنڌ ۾ اچي ويٺس، جتي لڄاري سونل سان نوٽس جون ڪاپيون بدلائيندي، ٻه ٽي منٽ اڪيلائيءَ ۾ ڳالهائڻ جو وجهه ملندو هوم. اسان ٻنهي جي ڇپن تي آخرين ملاقات تائين حجاب جي مهر لڳي رهي ۽ دل جو کُلي اظهار نه ڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سگهياسون. هن وقت سونل جو خيال ڪرڻ تصور جي ان پکيءَ ڪي اُڏامڻ مثل ٿيندو. جنهن ڪي نه طرف آهي ۽ نه منزل....

ميئارام هاسٽل، جتي يارن سان دلفريب راتيون گذاريون هيم. جو ديدار ڪندي، مان بندر روڊ تي پورهيت يونين جي آفيس جي ٻاهران اچي بيٺس، جتان يارهن مهينا اڳ مان گرفتار ڪيو ويو هوس، انهيءَ ڏوهه هيٺ ته مون مزدورن کي حڪومت خلاف ڀڙڪايو هو؛ جيڪا ڳالهه سچ کان ايترو دور هئي، جيترو ڪراچي دهليءَ کان. يونين آفيس تي هڪ شاهي تالو لڳل هو ۽ ٻه پوليس وارا پهري تي بيٺا هئا. ڪيترو نه سرڪار کي اونو هو مزدور يونين جي آفيس جي سلامتيءَ جو!

پوءِ مون ڪراچيءَ جون اهي سيئي جڳهيون ڏٺيون، جن سان نينهن جو ناتو هوم ۽ نيٺ ٽرام ۾ چڙهي ويٺس. هڪ پچاڙيءَ کان ٻيءَ پچاڙيءَ تائين الائي ڪيترا ڦيرا ويٺو رهيس. آخرين ڦيرو نيٺي جنتيءَ وٽ لهي بيهي رهيس. مندر ۾ اندر ڪو نه ويس. ٻر پوڄاريءَ کان اَتو وٺي مڇين طرف اُڇلائي لقاءُ ڏسڻ لڳس. دور دور سمنڊ جي ڇولين کي رمندو ڏسي حسد ۾ ٻرجي ويس. سمنڊ ڪيترو نه آزاد هو، وشال هو، متوالو هو، انساني نفرت جون ديواريون مٿس ٻڌجي نه سگهيون هيون....

وقت پنهنجي رفتار سان ڊوڙي رهيو هو. منهنجو مٿس ڪو ٻه وس ڪو نه هو. ان کي مان هڪ ساعت لاءِ ٻه بيهاري نٿي سگهيس. اهڙي درخواست وجهڻ ٻه فضول هئي. چوويهن ڪلاڪن جو مدو ختم ٿيڻ تي هو. مون هڪ وڪٽوريا گاڏيءَ کي بيهاريو ۽ مٿس سوار ٿي اسٽيشن طرف هلڻ جو اشارو ڏنو. اسٽيشن تي پهچي ٽڪيٽ خريد ڪيم. گاڏيءَ ۾ چڙهي، دريءَ واري جڳهه تي ويٺس. مون کي معلوم هو ته منهنجو ڪو ٻه مٽ مائٽ ڳوٺ ۾ ڪو نه رهيو آهي. پوءِ ٻه ڳوٺ وڃي رهيو هوس... گاڏي چرڻ وقت مون دريءَ مان هٿ ٻاهر ڪڍي ڪراچيءَ کي "ٽاٽا" ڪئي ۽ چيم، "ڪراچي! منهنجي دل، فڪر نه ڪر، مان اجهو ٿو موٽي اچان..."

پوءِ جي ڪهاڻي تمام لنبي آهي، جا هت ٻڌائڻ نٿو چاهيان. صرف اها ڳالهه ٻڌائڻ چاهيان ٿو ته مون ڪراچيءَ سان ڪيل واعدو اڃا ڪين پاڙيو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

... ۽ ڳوٺ گم ٿي ويو!

مان اُتي ڪيئن پهتس، اُها هڪ الڳ ڪهاڻي آهي. پر جڏهن مان اُتي پهتس ته ڏٺم سڄو ڳوٺ سر زمين تان غائب هو. ها، گويا هڪ ننڍو هيروشما ٿي گذريو هو. وناش جو هڪ ڏهڪائيندڙ نظارو هو. فضا ۾ زهر اوتيل هو. هوا ۾ سڙيل ماس جي بدبوءِ اڃا به قائم هئي. دور تائين ڪري رک جا ڍير ڦهليا پيا هئا. لڳو پئي ته ڪتان ڪتان دکيل دل مان هلڪو دونهون، اڃا به دانهين ٿي آسمان طرف وڌي رهيو هو. پريان هڪ اڌ سڙيل ۽ اڌ سلامت جهوپڙيءَ پرسان هڪڙو ڪتو نهايت ڪڙي نموني اوناٽي رهيو هو. انهيءَ لنبي ڪڙهائيندڙ چيخ ۾ لرزائيندڙ ۽ ڀوائتو اثر هو، جنهن دل ۾ هڪ نامعلوم ڏهڪاءُ پيدا ٿي ڪيو. شايد وفادار ڳگدام پنهنجي مالڪ جي وڇوڙي تي ماتمي سر آلاپي رهيو هو. تمام پريان ڪنهن مئل جانور تي ڳجهن جو جهنڊ وينل هو. اهڙي قبيح منظر تي اک اٽڪائڻ مشڪل هئي....

مان سوچڻ لڳس ته هاڻي آءٌ هن ڳوٺ ۽ اُتي تي گذريل ڏاڍ جي ڪهاڻي ڪيئن لکندس؟ هتي ته ڪتي جي ڀؤنڪ کا سواءِ ٻيو ڪو به آواز سڻڻ ۾ نٿو اچي. رت، آنسون ۽ ڏڙڪڻ کان سواءِ ڪهاڻي ڪين سرجندي؟ مان ڪتي طرف گهلجي ٿو وڃان. جهوپڙيءَ پرسان پهچندي ئي مان دهلجي ٿو وڃان. ڏٺم ڀيانڪ نموني سڙيل، هڪ انسان ساهه ڪٽي رهيو آهي ۽ نيم بيهوشيءَ جي حالت ۾ "پاڻي، پاڻي" پڪاري رهيو آهي. مان هوش سنڀالي، شروعاتي هراس تي غالب ٿو پوان ۽ پنهنجي پاڻيءَ واري پلاسٽڪ جي ٿيلهيءَ مان ننڍو گلاس ڀري سندس وات تي رکي، ڦڙو ڦڙو ڪري ڪيس پيئاريندو ٿو رهان: هڪڙو گلاس، ٻيو گلاس: سندس هٿن پيرن ۾ چرپر اچي ٿي... ڪافي عرصي کان پوءِ آهستي آهستي هو اکيون پٽڻ جي ڪوشش ٿو ڪري. مان يڪدم پنهنجي ٿرماس مان ڪافيءَ جو ننڍڙو گلاس، ڀري وري به آهستي آهستي سندس چپن تي رکي ڍڪ ڍڪ ڪري ڪيس ڪافي پيئاريندو ٿو رهان ۽ هو سجاڳيءَ جي عالم ۾ اچڻ لڳي ٿو. جڏهن سندس اکيون پوريون کلن ٿيون، تڏهن مون کي لڳي ٿو ته هو ڪجهه چوڻ ٿو چاهي. مان هڪ ڪافيءَ جو گلاس ٻيو به کيس پيئاريان ٿو. چوانس ٿو تون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

منهنجو نبي آهين. تون ئي، صرف تون، هن ڳوٺ جي قصي جو خالق ٿي سگهين ٿو: تون ئي اِهو پيغام پهچائڻ لاءِ موت جي راهه تان گهڙي ڪن لاءِ موٽي آيو آهين... منتظر اکين سان مان سندس ڦڙڪندڙ چپن کي ڏسندو رهان ٿو....

هوُ آهستي آهستي چڇريل اکرن ۾ قصو بيان ڪري ٿو. مان جيڪي به جهٽي سگهان ٿو، لکندو وڃان ٿو:

"اُن شام کان ئي اِها ڳالهه سڄي ڳوٺ ۾ ڦهليل هئي تہ فوجي ڳوٺ کي گهيرو ڪيو ويٺا آهن... رحيم ۽ رحمان جيئڻ صبوح جو پير واري جهنگل ۾ ڪاٺيون ڪرڻ ويا تہ ٽاٽيل بندوقن سان فوجين کي ڏسي، هُو هراس ۾ ڊوڙون پائيندا واپس ڳوٺ ۾ آيا ۽ سڄي ڳوٺ کي اِن ڳالهه کان آگاهه ڪيائون."

"اسان جو پيارو ڳوٺ لاڪاٽ، فوجي حرامخورن جي اکين ۾ ڪنڊي وانگر چڀڻ لڳو هو... سرويچ جوان فوجي آمريت خلاف اڳرا هئا. اِن ڪري انهن مان ڪيترائي ترم جي ياترا ڪري آيا هئا. ٻن دلير جوانن پير واري فوجي ٽڪري تي بم اُڇلايا هئا... هو جهنگل طرف گم ٿي ويا هئا. اڄ تائين سندن پتو ڪونهي... فوجي اِهو گناهه وساري نہ سگهيا هئا..."

"بيون بہ گهٽيون ئي ڳالهيون هيون. هن ڇوڪرن ڇا ڇا نہ ڪيو هو؟! ڳوٺ جي سيني ڪٽن کي ميڙي، اُنهن تي حاڪم جو نالو لکي، ڪين فوجي ٽوپي پهرائي، پير واري فوجي دستي ڏانهن ڊوڙايو ۽ فوجين هرهڪ ڪتي کي شوٽ ڪري ڇڏيو هو... هڪڙي ڏينهن تہ هن جوانن ڪمال ڪري ڏيکاريو "آزاد سنڌو ديش" جا هٿ لکيل پوسٽر، ڳوٺ جي گهرن جي ديوارين تي چنبڙائي ڇڏيا هئا، جيڪي ڏسي پنجابي سولجرن آپي کان ٻاهر نڪري، گارگند ڪندي، ڦاڙي ڇڏيا هئا... انهن مان هڪڙي حرامخور اسان کي ڪچي گار ڏيئي چيو هو، "يهہ لوڪ هندوئون ڪي... سي پيدا هوئي هئين...."

"اُها رات ايامن جيتري لنبي ٿي هئي... پنجاهہ گهرن جي هيءَ ننڍڙي بستي، ساهہ مٺ ۾ ڪري، ڪنهن پوائتي امڪان جو انتظار ڪندي رهي... رات جو، انڌڪار ساري ڳوٺ کي جڻ پنهنجي چار ۾ وڪوڙيو هو...."

"ٻارن، ٻڍن ۽ زالن کي ڳوٺ جي وچ وارين جهوپڙين ۾ سلامتيءَ جي لحاظ کان گڏ ڪيو ويو هو. باقي مڙسالو ڳوٺ جي ٽڙيل پکڙيل جهوپڙين ۾ سرتي اُجرڪون ٻڌي ۽ هٿن ۾ تکيون ڪهاڙيون جهلي، پٽن تي يا ڪٽن تي جهوٽا کائي رهيا هئا. اوچاڳو ماٺڪين ۾ چيڻ لڳو هو... رات جو هر پل دهشت جو ڏهڪاءُ ڦهلائيندو ٿي ويو... سانت گهٽيندڙ هئي..."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”پر نہ، اهڙو ڪجهہ ڪو نہ ٿيو، جنهن جو امڪان هو. رات ...ٿي ئي اُس هلي ويئي. ميرانجهڙي صبوح جو آغاز ٿيو... اڻجاتل، نامعلوم صبوح. ...عن جي پيشانيءَ تي لالاڻ ٻڌل چادر پيل هئي... سارو تڪل ڳوٺ، ڏيري ڏري اُٺيون کوليندو رهيو ۽ ڏيمي ڏيمي ٻاراٽي چال سان چرڻ لڳو... ڳيوراڙين پنهنجن ... کي ٿڃ ڏيڻ شروع ڪئي؛ ڪي جنڊن تي اَن پيهڻ کي لڳي ويون. ڪي ڏڌ ولوڙڻ ويٺيون، تہ ڪن چلهيون ٻاري ماني پچائڻ لاءِ دانگيون رکيون... مڙسالو پڻ پنهنجي ڪم ڪار کي وڃي لڳا... ڪي چوپايو مال ڌهڻ لڳا تہ ڪن ڏاندن کي پٺي چارو ڏنو ۽ هر پٺي تيار ڪيا، تہ ڪي ڪانئين لاءِ جهنگ طرف پٺي اُسهيا... ٻيڙن پنهنجا حقا پٺي تيار ڪيا....“

”تڏهن اُن پرسڪون زندگيءَ تي ظالم راڪاس جو پاڇو پيو ۽.... بندوقن جا آواز هوا کي چيرڻ لڳا، فضا گهاٽجي ويئي، چوڏاري دانهون مچي ويون... ٻارن جي وات مان چڳڙون ڇڏاڻجي ويئون، مانڌاڻيون چاڏين ۾ ڦرندي بيهي ويئون، اناج جون ٻڪيون عورتن جي هٿن مان ڪري پيون... زندگي يڪايڪ سهمجي، ٿمجي ويئي. ٻيا، ٻار ۽ عورتون يڪدم سلامتيءَ وارين جهوپڙين طرف ڊوڙيا... مرد پنهنجا مورچا سنڀالڻ لاءِ ڀڳا....“

”سامهون خاڪي لباس ۾، بندوقون سڌيون تاڻيندا، فوجي بگهڙ وڌندا پٺي آيا. سندن چهرن مان شيطانيت پٺي بڪي... سندن اِرادا خونخوار هئا، سندن نعرو بدلو، انساني ڪوس سندن پيشو يا راند... هو شڪاري ڪتن جيان نوسيندا آيا... هرهڪ جهوپڙيءَ ۾ ليئو پاتائون، جتي هڪ يا ٻہ مرد آجرڪون سر تي ٻڌي، ڪلهن تي تڪيون ڪهاڙيون رکيو بيٺا هئا... هنن ڪنهن کي ٻہ هٿ ڪو نہ لاتو. هر جهوپڙيءَ ٻاهران ٻہ سپاهي سڌيون بندوقون جهلي بيهندا ويا... ...اقي سپاهي ڳوٺ جي وچين حصي ۾ ڪاهيندا آيا، جتي زالون، ٻار، ٻيا پناه ... هئا ۽ ڳوٺ جا سرويچ جوان لوڙهين ۽ لئين سان، ڪهاڙين ۽ ڏاڻن سان اُنهن جهوپڙين جي چوڏاري گول ناهي بيٺا هئا... سپاهين اندر گهسڻ جي ڪوشش ڪئي تہ ڪين ٻاهر ئي روڪيو ويو. هڪ ئي آواز اُٿيو: ”اندر زالون ۽ ٻار آهن. جي اسان جي عزت ۽ امانت آهن“ ... پنجابي فوجي آفيسر کي گجي اچي وئي. هو ڊگهي وانگر رنڀڻ لڳو، گاريون ڏيندو رهيو: ”زالن کي ٻاهر ڪڍو اسين ڪين ننگو ڪنداسون. اوهان برقعن ۾ ٻاغين کي لڪائي رکيو آهي.

”هو ٻڪندو رهيو، چلائيندو رهيو، ڌمڪيون ڏيندو رهيو: ”جلدي ٻاهر نڪلو... جلدي ٻاهر نڪلو...“ فضا ۾ سخت تاءُ ڏيري ڏيري وڌي رهيو هو...

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هڪ طرف هيون خونخوار بندوقون، ٻئي طرف هيون تکيون ڪهاڙيون... پوءِ به سينا تاڻيل! آخر فوجي آفيسر رڙ ڪري چيو: "اگر اوهين زالون ٻاهر نه اينديون ته اوهان کي پنهنجن مردن جي لاشن تان لنگهي ٻاهر اچڻو پوندو...

"... بلڪل اُن وقت هڪ پيرسن عورت مائي بختاور، جهوپڙيءَ جو دروازو کولي ٻاهر آئي. هوءَ وڏي اچي اُن خونخوار آفيسر جي سامهون بيٺي ۽ آفيسر تي ڦٽڪار ڪندي چيائين: اسان جا مرد اوهان وانگر نامرد نه آهن، جو برقعن ۾ لڪي ويهن يا زائفائن لاءِ بدفضيلتو ڳالهائين... اهو اسان جي ڌرتيءَ جو مَرڪ نه آهي، اوهان جو مرڪ آهي... مائيءَ اجا ڳالهائڻ پورو ئي نه ڪيو ته بدحواس آفيسر ڪيس پنهنجي هٿ واري لڪڙيءَ سان ڌڪو ڏنو ۽ مائي بختاور ڌڙام وڃي زمين تي ڪري. هڪڙي سرويچ ڪهاڙيءَ سان آفيسر تي اُلر ڪئي... پر افسوس جو اُن ظالم جو ڪنڌ ڪهاڙيءَ نذر ٿئي، تنهن کان اڳ، هڪ ئي وقت ڇهه گوليون اُن سورهيه سنڌي سپوت جي سيني کي پار ڪري ويئون ۽ جوان ڌرتيءَ جي گود ۾ آرامي ٿي ويو... ڌرتي سندس خون سان رڱجي ويئي. فضا ۾ راڙو مچي ويو....

"... زالون آهستي آهستي ٻاهر نڪري آيون... ڪن جي ڪڇن تي تازا ڄاول ٻار به هئا. سندن پنيان ٻار ۽ ٻڍا به ڏيري ڏيري هڪ لنبي قطار ۾ بيهندا ويا. ٻارن جي چهرن تي هراس هو؛ زالون ۽ مرد گنڀير ۽ شانت هئا... فوجي عملدار جي حڪم تي ڪي سپاهي تلاشيءَ لاءِ جهوپڙين ۾ گهڙيا ۽ شڪاري ڪتن وانگر نوس نوس ڪري ٻاهر نڪري آيا... ڪو به روپوش جوان ڪين هٿ نه آيو، تڏهن وري پنجابي آفيسر پاٽيءَ کان ٻاهر نڪري ويو... هن ذليل کان اجا به شڪ رهجي ويو هو ته جي عورتون برقعا ويڙهي بيٺيون آهن، سي ڳوٺ جا باغي لڪل جوان آهن... رنڀيندي چيائين: "برقعا هٽائو... برقعا هٽائو، همين باغيون ڪي تلاش هئه...."

هاڻي سندس سچو منهن ڪارو ٿي ويو... نوُورنين زالن، جن برقعا اوڍي رکيا هئا، تن آهستي آهستي، هڪ هڪ ڪري پهرين پنهنجي چهري تان پردو هٽايو ۽ پوءِ جسم تان برقعو هٽائي ڦٽو ڪيو... پر هن يزيد جي اولاد انسانيت جا سڀ ليڪا لنگهي، عورتن کي ننگو ڪرڻ جو حڪم ڏنو... ڪيتريون آبرودار ڪهاڙيون متي ڪجي ويئون. پر ظالمن جا ڪنڌ متيءَ ۾ ملن، تنهن کان اڳ فوجين جون گوليون مڙسالن جي ڇاتين کي چيربنديون ويئون ۽ سندن ڪهاڙيون ڇڏائجي زمين تي ڪري پيون.

"... تڏهن لاڪاٽ ڳوٺ جي هڪ بهادر وطن پرست، منور، فوجي جنهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي رت جي بياسي هئا ۽ جيڪو ڪين ڳوهي ڏيئي روئپوش ٿي ويو هو، تنهن جي نئين ڪنوار زليخا. ظالن واري قطار ڪان ٻاهر نڪري آئي... هوءَ بي ڊپي. رتي سان ڊڪيل مٽي سان، اڳتي وڌي فوجي عملدار جي بلڪل سامهون اچي بيٺي. ڳاٽ اوچو ڪري چيائين: مان تنهنجي ڌيءُ جيڏي لڳان... اچ تون مون کي پنهنجي هٿن سان ننگو ڪر. بي-شرم آفيسر هڪ سپاهيءَ کي رڙ سان حڪم ڏنو: ننگا ڪرو اس بي حيا عورت ڪو....

"سپاهي اڳتي وڌي آيو. زليخا جي پرسان اچي، جيئن ئي هن سندس رئي ۾ هٿ وڌو تيئن زليخا ڦڙتائيءَ سان پنهنجي وَر مان هڪ تکو چاقو ڪڍي ورتو ۽ اُهو زور سان سپاهيءَ جي ڇاتيءَ ۾ ٽنباڻي ڇڏيو... سپاهي ڪتي واري ڪيڪ ڪري، اونڌي منهن وڃي زمين تي ڪريو. پوءِ ڇا هو؟ ڪربلا جو ڪوس هو... ٻڍن، ٻارن، زالن، مردن تي گولين جي برسات هئي. گويا وحشانيت جو ننگو ناچ هو... هيڏانهن سوروير سپوتن پڻ پنهنجن ڪهاڙين سان ڪيترن ئي حيوانن جا ڪنڌ اُڏائي ڇڏيا. پر ڪهاڙي ۽ بندوق جو ڇا مقابلو لڳي!... ادائي سؤ جو آدم... باقي ڪي ڳاڻ ڳڻيا ڇچريل ۽ رت واهيندڙ شخص ئي ته وڃي بچيا... ۽ پوءِ... ۽ پوءِ" آوازسندس گلي ۾ اٽڪي پيو... جڻ ساهه ڪڍڻ ۾ ڪيس ڀاري تڪليف ٿي رهي هئي. مون اُتاوليءَ مان زور سان چيو: "ها، ۽ پوءِ ڇا ٿيو؟..." پر ٻه هڏڪيون ڪائي هو همراهه ٺدو ٿي ويو. مون ڪان دانهن نڪري ويئي. وفادار ڪتو "ڪون... ڪون" ڪري، مالڪ جي موت تي سياپو ڪرڻ لڳو... مان آلين اکين سان، پنهنجو رومال هن جي سڙيل ڇهري تي رکي، ٻاهر نڪري آيس....

... هن ڪهاڻيءَ جو سچو ڪهاڻيڪار، ڪهاڻيءَ جي آخرين سين ٻڌائڻ ڪان سواءِ هليو ويو... اُن ڪهاڻيءَ جي پڇاڙيءَ ئاهي وٺڻ ڏکيو نه آهي... ائين ئي ٿيو هوندو جو اُن حيوان آفيسر هن انساني ڪوس جي عظيم گناهه کي لڪائڻ لاءِ فوجي هيڊ ڪوارٽرس کي وايرليس رستي اطلاع ڏنو هوندو ته: لاڪاٽ ڳوٺ جي خلق بغاوت ڪئي آهي... باغين سپاهين تي حملو ڪري ڪيترن کي قتل ڪري ڇڏيو آهي ۽ ڳوٺ تي آزاد سنڌو ديش جو جهنڊو جهولايو اٿن... ۽ پوءِ رات جي وڳوڙي ۾ هيڊ ڪوارٽرس جي حڪم سان هيليڪاپٽرن رستي هن ڳوٺ تي بمباري ڪئي ويئي هوندي... ۽ اِن ريت لاڪاٽ ڳوٺ ڌرتيءَ ڪان گم ٿي ويو!

اکيون

جيئن ڊيري ڊيري ڊاڪٽر پٽيءَ جي ڳنڍ کولي، اکين تان هوريان هوريان پٽي هٽائڻ لڳو، تيئن ساوتريءَ جي دل جي ڌڪ ڌڪ ڌنوڻيءَ وانگر وڌندي رهي. هوءَ پنهنجي دل جي ڌڪ ڌڪ بلڪل ٻڌي پئي سگهي. جڏهن ڊاڪٽر اکين تان ڪپهه جا ڀها به هٽايا ته ساوتريءَ محسوس ڪيو ته سندس سڄي بدن مان رت ڊوڙندو دل طرف ڏوڪيندو پيو اچي! ڀها هٽندي سامهون واري شخص جيئن ئي اکيون کوليون ته هوءَ بي- صبريءَ وچان ڪرسيءَ تان ٽپو ڏيئي اُٿي بيٺي ۽ پنهنجا ٻئي هٿ ڇاتيءَ جي کاٻي طرف جهلي بيٺي، گويا دل کي روڪيندي هجي ته ڪٿي ٽپو ڏيئي ٻاهر نه نڪري اچي...!

جنهن جي ساوتريءَ کي اُميد هئي، اهڙو ڪجهه به نه ٿيو. هن شخص ٻه ٽي دفعا اکيون کوليون ۽ بند ڪيون ۽ پوءِ چوڌاري نظر ڦيرائي. پوءِ ڄڻ هڪ بيحد سندر خواب مان سجاڳ ٿيڻ واري حيرت ڀري خوشيءَ سان، اکيون ڊاڪٽر مٿان اٽڪائي. پورن احسانمنديءَ ڀري مرڪ پنهنجي چهري تي ڦهلائي ڇڏي. ڊاڪٽر مرڪ جو جواب مرڪ ۾ ڏنو ۽ ڪائنس پڇيو، "هن ڪوٺيءَ ۾ توکي سڀ ڪجهه چٽيءَ طرح نظر اچي ٿو؟" اُن شخص صرف ڪنڌ ڌوڻ سان "ها" ڪئي. ڊاڪٽر ٻيو سوال ڪيو، "تون هت ڪنهن کي سڃاڻين ٿو؟" وري به هن وات پٽڻ کان سواءِ ناڪاري انداز ۾ ڪن ڌوڻ سان "نه" ڪئي. ڊاڪٽر مڙي ساوتريءَ طرف ڏٺو، جيڪا بت مثل، اوشواس ۽ پيڙا ڀرئي چهري سان، اجا به دل تي هٿ رکي بيٺي هئي. هاڻ سندس دل ڏک جي ساگر ۾ ٻڏي رهي هئي... هوءَ گويا سڀ ڪجهه هارائي چڪي هئي!

ڊاڪٽر، نرس کي مريض جي مڪمل آرام ۽ دوا درمل بابت هدايتون ڏيئي، ساوتريءَ کي پنهنجي ڪئبن ۾ وٺي آيو. ساوتري ڪرسيءَ تي ويهندي ئي ڄڻ ٽٽي پيئي. هوءَ ڊٻيل نموني سڏڪندي رهي. ڊاڪٽر جي بار بار سمجهائڻ ۽ آٿت ڏيڻ جي باوجود سندس اکين مان نير ڌارا جهر جهر وهندي رهي.

ساوتريءَ کي ڪيئن وشواس اچي ته سندس مڙس جون اکيون ڪيس سڃاڻي نٿي سگهيون! اکين جي ٽرنسپلانٽ (بدل سدل) ٿيڻ کان اڳ ئي ڊاڪٽر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪيترا ڀيرا ساوتريءَ کي ذهن نشين ڪرائڻ جي ڪوشش ڪئي هئي ته اِهو بلڪل ممڪن نه آهي ته سندس رميش جون اکيون ٻئي ڪنهن شخص جي ڪوپن ۾ سمائڻ سان ڪيس سڃاڻي سگهن. ڇو ته اکين کي رڳو ڏسڻ جي سگهه آهي ۽ نه سڃاڻڻ جي. سڃاڻڻ جي شڪتي صرف ذهن جي ان حصي کي آهي، جتي ڏٺل چيزن جا عڪس نهي پوندا آهن ۽ سڃاڻي صرف ان چيز کي سگهبو آهي، جنهن جو چتر هڪ دفعو اکين جي معرفت ذهن تي اُترجي چڪو هجي. جنهن شخص ڪيس هڪ دفعو به نه ڏٺو آهي، سو ڀلا ڪيئن ۽ ڪهڙي آثار تي ڪيس سڃاڻي ٿي سگهيو؟

پوءِ به ساوتريءَ کي اعتبار ئي نه پيو اچي ته رميش جون اکيون ڪيس سڃاڻي نه سگهنديون، ڀل اُهي ڪٿي به ڇو نه هجن! اُهي اکيون جن منجهه رميش پريا چار سال ڪيس وبهاري سندس جنسي آرتي اُتاري هئي؛ ڪيس ڇڻ پنهنجي اکين ۾ سمائي ڇڏيو هو، سي اکيون ڪيس نه سڃاڻڻ جي پل ڪيئن ڪنديون؟ جاڳرت اوُستا جو هر پل رميش ساوتريءَ جي صورت کي ارپيو هو، ايتري قدر جو جڏهن هو گهر کان ٻاهر يا آفيس ۾ هوندو هو ته به ساوتريءَ جي صورت سندس اڳيان سارو وقت ڦِٽي ڦرندي هئي. هو ساوتريءَ کي چوندو هو ته منهنجون اکيون توکي مرگ ۾ به ڳولي لهنديون! ته پوءِ هاڻي هتي ڌرتيءَ تي اهي اکيون ڪيس ڇو نٿيون سڃاڻي سگهن!

ساوتريءَ کي ياد آيو ته شاديءَ کان پوءِ وارا چارئي سال رميش سندس اکين کي چميو هو. هو ساوتريءَ بنا گهڻو وقت رهي ڪو نه سگهندو هو ۽ جيئن گهر اندر پير رکندو هو ته اُمالڪ شاهه لطيف وارو امر بيت اُچاري چوندو هو: "ساوتري تون منهنجن اکين اندر اچي ويهه ته آءٌ انهن کي واري ڍڪيان، توکي لوڪن کان لڪائي ڇڏيان!" ڪڏهن ڪڏهن ته مذاق ۾ هو ڪيس چوندو هو، "منهنجون اکيون تنهنجين اکين کي ڏسڻ کان سواءِ رهي نٿيون سگهن. مون کي اُهي ڏي ته آءٌ آفيس ۾ ڪنيو وڃان ۽ جڏهن به دل ٿئي ته ڪين ڏسي وٺان."

ساوتريءَ ڪيس پنهنجو فوٽو ڏيئي چيو هو: "هيءُ وڃي پنهنجي سامهون آفيس جي ٽيبل تي رکو." لچ ڪان رميش اُهو فوٽو آفيس ٽيبل تي ته ڪو نه رکيو هو. پر اُهو ٽيبل جي خاني ۾ رکي ڇڏيو هئائين ۽ڏينهن ۾ ڪيئين دفعا ور ور ڪري هو خانو کولي لڪي لڪي پيو اُهو ڏسندو هو!

رات جي وقت پڻ پيار ڪندي هو ساوتريءَ جي اکين کي گهڻي ۾ گهڻو چمندو هو ۽ پنهنجون اکيون ڪانئس چمائيندو هو. ڪلاڪن جا ڪلاڪ اها اکين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي پريت ڪندي رميش تڪبو ڪو نہ هو. هڪڙي دفعي جڏهن چرچو ڪري ڪئي ساوتريءَ چيس. "ايشور نہ ڪري جي اتفاق سان ڪنهن حادثي سبب منهنجون اکيون هليون وڃن تہ پوءِ ڇا ڪندا؟ موهہ جي زنجيرن کان پاڻ کي آجو ڪريو..." تڏهن پهرين تہ هو سراپجي ويو... پر پوءِ ساوتريءَ جو منهن پنهنجي هٿن ۾ جهلي اپتريون تہ چميون ڏنائين جو سندس اکين آڏو اونده اچي ويئي. انهيءَ رات ئي هن ٻنهي گڏجي اِها صلاح ٻيهاري تہ هو پنهنجون اکيون دان ڪندا. ٻين انسانن کي ڏيندا جيئن انهن معرفت هو هڪ ٻئي کي ۽ دنيا کي ڏسندا رهن. ۽ ٻئي ڏينهن ئي هو فارم ڀري نيتر دان ڪيندر تي ڏيئي آيا هئا.

ساوتري سوچڻ لڳي: الا! مون کي ڪهڙي خبر تہ اِهي اشڀ وچن منهنجو پريتم مون کان ڪسي وٺندا ۽ پنهنجن اکين ۾ جاءِ ڏيڻ وارو هميشہ لاءِ منهنجين اکين کان دور ٿي ويندو. مون پنهنجي ڀاڳ کي ڪوسي، پاڻ مارڻ چاهيو هو؛ پنهنجي نياڳي زبان کي ڪٽي ڇڏڻ چاهيو هو... پر ان مان ڇا ٿيڻو هو... رميش ٿوروئي موٽي اچڻو هو....

رميش جي اوچتي دل تنڻ ڪري، پهرين ساوتريءَ جا اوسان خطا ٿي ويا هئا، پر جلد ئي کيس نيتر دان واري ڳالهہ ياد اچي ويئي. هن پنهنجي دل تي پٿر رکي، يڪدم اسپتال کي ٽيليفون ڪري پنهنجي پريتم جون اکيون سسڪندي سسڪندي اسپتال جي امانت ڪري ڇڏيون. اختياريءَ وارن کان صرف هڪڙو وچن ورتائين تہ جڏهن بہ رميش جون اکيون ٻئي ڪنهن شخص کي ڏنيون وڃن تہ کيس يڪدم گهرايو وڃي، جيئن آپريشن کان پوءِ هوءَ پنهنجي پتيءَ جون اکيون ڏسي سگهي. گهٽي آناڪانيءَ کان پوءِ اسپتال وارن سندس منت قبول ڪئي هئي. آپريشن کان وٺي پٽي کلڻ تائين، هوءَ اهي سڀ ڏينهن اسپتال ويندي رهي، انهيءَ اُميد سان تہ پٽي کلڻ سان ئي رميش جون اکيون کيس سڃاڻي وٺنديون ۽ هوءَ انهن کي چمي وٺندي. جذبي ۽ موهہ جي وهڪري ۾ هوءَ اِهو بہ ڀلجي ويئي تہ ڌارئي شخص ۾ پيل رميش جي اکين کي چمڻ مريادا جي خلاف هو... ۽ هيڏانهن هيءُ شخص تہ مورڳو کيس اجنبي نظرن سان ڏسي رهيو آهي....

ساوتري غم جي ساگر ۾ لڙهندي ٻڏي وڃي ها، پر ڊاڪٽر جي آواز جلد ئي کيس ڇڪي ٻاهر آندو. "مسز رميش، اوهان جي دک جو مان اندازو لڳائي سگهان ٿو، پر ڪنهن بہ مانسڪ درد جو علاج سواءِ من کي شانت رکڻ جي ٻيو ڪو ئي ڪونهي. اوهان کي تہ اِهو فخر ۽ سنتوش هئڻ گهرجي جو اوهان جي پتيءَ جي اکين ڪنهن ٻئي انسان جي اونداهي دنيا کي روشن ڪيو آهي، اُن جي جيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۾ امرت پريو آنند اوتيو آهي ۽ ڪيس جيون جو نئون وردان ڏنو آهي. ڇا اوهان لاءِ اها خوشيءَ جي ڳالهه نه آهي ته اوهان جي پتيءَ جون اکيون جيسين هيءُ شخص زنده آهي، سنسار کي ڏسنديون رهنديون ۽ اوهان کي پسنديون رهنديون. اوهان چاهيو ته هن شخص سان آءٌ اوهان جي واقفيت ڪرايان."

ڊاڪٽر جي ڳالهه ٻڌي ساوتريءَ کان هلڪي ڇيخ نڪري ويئي؛ وراڻيائين، "نه، ڊاڪٽر نه، انهيءَ ڳالهه کي اتي ئي رهڻ ڏيو. مون تي صرف هڪڙي مهرباني ڪريو جو هيءُ شخص جيترا به ڏينهن اوهان وٽ چيڪ اپ لاءِ رهي، مان هر روز اوهان سان گڏجي هن جي ڪمري ۾ هلنديس، بس رڳو. اِهو مون تي احسان ڪريو." ڊاڪٽر ساوتريءَ جي دل رنجائڻ نٿي گهري. چيائينس، "بلي. اوهين اچجو ته روز ٻه دفعا صبوح جو يارهين بجي ۽ شام جو ڇئين بجي مان اوهان کي به پاڻ سان گڏ رائونڊ تي وٺي هلندس." اِن خاطريءَ مان سنتوش پائي، ڊاڪٽر جي شڪرگذاري مڃي، ساوتري گهر موٽي آئي.

پورا ست ڏينهن صبوح ۽ شام ساوتري نت نيم سان پوري وقت تي اسپتال ايندي رهي. هوءَ ڊاڪٽر سان گڏ رائونڊ تي نڪرندي هئي ۽ انهيءَ مسٽر "الف" جي ڪمري ۾ پهچي ويندي هئي. اُن ڪمري ۾ گهڙڻ سان سندس اکيون ان شخص جي اکين ۾ اٽڪي بيهنديون هيون ۽ ڪنهن جادوئي اثر هيٺ هوءَ جاڳ ۾ پڻ سپنن جي سنسار ۾ پهچي ويندي هئي. ماضيءَ جون ڪئين حسين تصويرون، جن ۾ رميش سان ماڻيل الولين جا درشيه هوندا هئا، سي سندس ذهن جي پردي تي منڊ لائڻ لڳنديون هيون. هوءَ مگڌ ٿيل جي اُهو آنند ماڻيندي هئي ۽ سندس اُهي خوش خواب تڏهن ٽٽي پوندا هئا، جڏهن ڊاڪٽر چوندو هو، "Let us go" ۽ هوءَ پنهنجي من جو چين، سک اُن ڪوٺيءَ ۾ ڇڏي ٻاهر نڪري ايندي هئي.

ستين ڏينهن تي، پڇاڙيءَ واري رائونڊ وقت جڏهن ڊاڪٽر تڪڙو ڪمري کان ٻاهر نڪري ويو ته تڙڪندڙ دل ۽ لڏندڙ هٿن سان پرس کولي، ساوتريءَ هڪڙو ويڙهيل ننڍڙو پني ٽڪرو ڪڍي ان شخص "الف" جي بستري تي رکيو ۽ جهٽ ڏيئي، ڊوڙندي ٻاهر نڪري آئي.

مسٽر "الف" پنو کولي پڙهيو. لکيل هو:

مهاشيه، مان اوهان کي پنهنجي دل جي آنڊ مانڊ ڪيئن ٻڌايان؟ منهنجي پريتم پتيءَ جون دان ڪيل اکيون اوهان کي مليون آهن. اِهي اکيون آهن، جن سان منهنجي پتيءَ چار سال مون کي اٿاهه پريم سان ڏنو هو. اهڙي پيار کي مان اَيامن

تائين وساري نہ سگھنديس. مون پنهنجي پريتم جون اکيون سندس اِجا سان اوهان کي سپرد ڪيون آهن. جن اکين کي نہ ڏسڻ سان منهنجو هر پل ڏکيو گذرندو هو. تن کي آءٌ هاڻي ڪداچت ڏسي نہ سگھنديس. انهن اکين کي آءٌ موٽائي بہ نہ وٺي نٿي سگهان! منهنجي دنيا اونداهي ٿي، پر اوهان جو سنسار تہ روشن ٿيو... بس.

- هڪ بيوس

اِن واقعي کي ڪافي وقت گذري چڪو هو. ساوتري پنهنجي ٻار جي پرورش ۽ اُن جي آئيندي جي خوشيءَ لاءِ پنهنجو غم ڀلائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. سندس زندگيءَ جو پرواهہ رواجي نموني هلي رهيو هو. پر اوچتو سندس جيون ۾ هڪڙو تماڪو ٿيو. هڪڙي ڏينهن صبوح سويرو سندس در تي گھنٽي وڳي. ساوتريءَ جيئن ئي دروازو کوليو تہ حيرت وچان آواڪ رهجي ويئي! مسٽر "الف" سامهون بيٺو هو. ساوتريءَ کي پنهنجين اکين تي وشواس ئي نہ پيو اچي. هوءَ دروازي جي چائنٺ اندر ۽ اُهو شخص چائنٺ کان ٻاهر. ڪيتري ساعت هڪ ٻئي جي سامهون چميا بيٺا رهيا. اَلائي ڪيترو وقت هوُ موت جهڙي خاموشيءَ سان، هڪ ٻئي کي ڏسندا رهيا. شايد پٿر جي مورتين وانگر هو ايامن تائين ائين ئي کڙا هجن ها، پر هڪ ننڍڙي ٻالڪ اچي ساوتريءَ کي هٿ کان ڌونڌاڙيو. "ممي ڪير آيو آهي؟" ساوتري ڇڪ بيسرتيءَ واري اوستا کان ٻاهر نڪري آئي ۽ حجاب جو سياويڪ پردو سندس چهري تي وري آيو. قدرتي هچڪ جي باوجود اُن ڌارئي شخص آڏو مريادا جو اظهار ڪندي چيائين. "اندر اچو نہ!" چوڻ کي تہ چئي ويئي پر يڪدم سندس من ۾ شنڪا پئجي ويئي. پرائي پرش کي گھر اندر دعوت ڏيڻ مريادا جو اُلنگھن تہ نہ هو؟ خاص طور جڏهن هوءَ گھر ۾ اڪيلي هئي ۽ ڌارئي شخص بابت ڪيس ڪنهن بہ قسم جي ڄاڻ نہ هئي. سواءِ ان جي تہ اسپتال وارن سندس پتيءَ جون اکيون ان شخص کي دان ڪيون هيون. اُن شخص سان ڏيٺ ويٺ تہ ٿيو. پر اسپتال واري عرصي ۾ هن هڪ لفظ بہ نہ ڳالهايو هو. ليڪن هاڻي تہ هوءَ ڪيس گھراندر اچڻ جي دعوت ڏيئي چڪي هئي: اُها موٽائي بہ نٿي سگھي.

مسٽر "الف" چائنٺ ٽپي اندر ٿيو. ٻالڪ جي مٿي تي هٿ گھمائي چيائين، "ببلو تنهنجو نالو چاهي؟" هوُ ٻالڪ کي هٿ کان وٺي سامهون ئي بيٺڪ واري ڪمري ۾ وڃي صوفا تي ويٺو ۽ ٻار کي ڪڇي گود ڪنيائين... ساوتريءَ جي دل زور سان دڪ دڪ ڪرڻ لڳي. پنهنجي مونجهاري کي لڪائڻ لاءِ هوءَ رنڌڻي طرف هلي ويئي. سندس هٿ تہ برابر چانهہ ٺاهڻ ۾رڌل هئا، پر سندس ذهن ۾ هڪڙو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪن ڦري رهيو هو. رنڌڻي ۾ ڪيس مسٽر ”الف“ ۽ سندس ٻالڪ جو آواز چٽو پئي ٻڌڻ ۾ آيو. ٻالڪ ”الف“ کي پنهنجا رانديڪا ۽ رنگارنگي تصويرن وارا ڪتاب ڏيکاري رهيو هو ۽ مسٽر ”الف“ ڪانئس ننڍڙا ننڍڙا سوال ڪري رهيو هو ۽ ٻئي وري ٻئي گڏجي کلي به رهيا هئا.

ساوتريءَ جي حالت ڪجهه عجيب هئي. هوءَ ٻچتائيءَ ۾ بدل هئي... منهنجي پريتم جون اکيون منهنجي اڳئين آيون آهن. ڇا مان اُنهن کي چمي سگهان ٿي؟ هڪوار اِهو سوچي سندس بدن ۾ بجليءَ جهڙي تيز ڌارا گهمي ويئي. ڇا مان پنهنجو شرير هن پر پرش جي گود ۾ ڦري ڇڏيان؟

رميش جي محبت جو آبشار سندس اکين ۾ جهلڪڻ لڳو. کيس ائين لڳو ته پنيان رميش آهستي آهستي، پير پير ۾ دٻائي سندس اکيون پورڻ ۽ پاڪر ۾ پرڻ لاءِ اچي رهيو آهي، جيئن اڪثر هو ڪندو هو. جڏهن هوءَ چانهه يا ماني ناهڻ ۾ مگن هوندي هئي. سمجهيائين سندس ڪن ۾ ڪوئي پٽڪي پيو. سپني کي ساپيا سمجهي، هن ڪنڌ پنيان ورائي جڻ رميش کي پڪڙڻ جي ڪوشش ڪئي، تڏهن اوچتو هٿن تي گرم چانهه هارجڻ جو احساس ٿيس. هوءَ سپني مان جاڳي پيئي. ڪن پر لاءِ پنهنجي ڪمزوريءَ جو احساس کيس ڪائڻ لڳو. تيسين سندس من ۾ اندر اُٿيل طوفان به ٿمجي چڪو هو.

چانهه جو ڪوپ ۽ پليٽ ۾ بسڪيٽ وجهي، ساوتري ٽري ڪٽي نهايت ئي ٻڌتر واري پريشان حالت ۾ بينڪ واري ڪمري ۾ آئي. ٽري، وچ ۾ پيل ٽپائيءَ تي رکي، هوءَ ٿورو پريان پيل سيٽيءَ جي ڪنڌ تي وڃي ويهي رهي. هن پنهنجي ساڙهيءَ جو پلئه چڪي مٿي کي ڍڪي ڇڏيو هو ۽اکيون هيٺ جهڪائي فرش کي ئي تڪي رهي هئي. ڌڙڪندڙ دل ۽ ڪنبندڙ هٿن تي قبضو پائڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي.

اوچتو سندس ڪنن تي به اکر گهنڊ وانگر وڳا. مسٽر ”الف“ چيو، ”شريمتي موتوائي...“. ظاهر هو ته مسٽر ”الف“ اسپتال مان سندس باري ۾ سمورو احوال حاصل ڪري، هت پهتو هو. پر ساوتريءَ ته اختياريءَ وارن کي تاڪيد ڪري ڇڏيو هو ته هن ڳالهه کي راز ئي رهڻ ڏنو وڃي ۽ ڪنهن کي به ڪا ڄاڻ نه ڏني وڃي. ساوتريءَ جو سڄو بدن ٽاڻجي ويو ۽ هن اکيون ڪٽي جڏهن مسٽر ”الف“ کي ڏٺو ته سندس چهري تي اها تاڻ هئي. جيڪا ڪنهن به وقت

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪروڌ ۾ بدلجي سگهي ٿي. مسٽر "الف" پاڻي ڏيو ته وڌيڪ منڊل ٿانئجي ڏيو آهي. حالت جي نزاڪت کي ڄاڻندي، ڏاڍي نرماڻي، پر ٿڌي انداز سان هن چيو. "شريمتي موٽوائي. اختياريءَ وارن مون کي اوهان جو ڏس پتو ڏيڻ کان ڏاڍي آناڪاني ڪئي. پر منهنجي تمام گهڻي زور ڀرڻ تي اوهان جي پتيءَ جي باري ۾ تفصيل ڏنائون ۽ هيءُ پتو به ڏسيائون..." مسٽر "الف" اڃا جملو پورو ئي نه ڪيو هو جو ساوتريءَ جو ڪروڌ ڇلڪي پيو، "۽ اوهين اُن جو فائدو وٺي، مون کي بي سهاري سمجهي، منهنجي گهر ۾ گهڙي آيا آهيو..." هوءَ وڌيڪ ڪجهه چئي نه سگهي، ڄڻ گلو گهٽجي ويو هجيس. هوءَ سهڪي رهي هئي.

مسٽر "الف" سراپجي ويو. حيرت وچان ساوتريءَ طرف نهاريندي پيڙا ڳاڙهن آواز ۾ چيائين، "مان ته صرف اوهان جا ٿورا مڃڻ آيو هوس. اوهان جا ۽ اوهان جي پتيءَ جا مون تي ڪيترا نه احسان آهن! اوهان مون کي نئين زندگي بخشي آهي؛ منهنجي اونداهي دنيا کي روشن بڻايو آهي. اوهين منهنجا نيتر داتا آهيو."

ساوتريءَ جو ساڳيو آڪار ۽ آواز قائم رهيو، "مون کي اوهان جي شڪرادائيءَ جي ڪا ئي ضرورت ڪانهي! اوهان جا ٿورا منهنجي زندگيءَ ۾ ڪهڙي روشني آڻيندا؟ اوهين وڃي پنهنجي روشن دنيا ۾ رهو. مون کي اونداهيءَ ۾ ئي رهڻ ڏيو."

"لڳي ٿو گهري دک جي چوٽ اوهان جي من کي پريشان ڪيو آهي. مان اوهان جو درد محسوس ڪري سگهان ٿو. پل اوهان جو من شانت ٿئي. مان وري ڪنهن وقت ايندس مون ته ڄاڻڻ پئي چاهيو، اگر مان اوهان جي ڪنهن ڪم اچي سگهان ته...."

ساوتريءَ کي اِنهن اکرن ڄڻ ڏنگ هنيو. هوءَ پڙڪو کائي اُٿي بيٺي، "مون کي اوهان جي همدرديءَ جي ڪائي ضرورت ڪانهي. لک مهربانيون اوهان جون! اوهين ڇا منهنجو دک دور ڪري سگهندا؟ هيڪاري هٿ اچي منهنجي دک ۾ اضافو ڪندا. اِن ڪري ڪريا ڪري اوهين ڪڏهن به مون سان ملڻ جي ڪوشش نه ڪندا، وري ڪڏهن به منهنجي در تي نه ايندا... مون کي پنهنجي حال تي ڇڏي ڏيو." ساوتريءَ جو بدن وساٺي ويو ۽ بستري تي ڪري پئي. هوءَ اوندي منهن ليٽي رهي....

مسٽر "الف" بي حال ٿي ويو. ساوتريءَ جي پيڙا جي احساس کيس لوڏي

ڇڏيو. دل ۾ ڪجهه پڇتاءُ به محسوس ڪيائين. ساڳي استريءَ جا ٻه روپ! ڪيس ڪجهه به سمجهه ۾ نه آيو. خط جيڪو ساوتري اسپتال جي ڪمري ۾ وساري ڇڏي ويٺي هئي، سو ڪيسي مان ڪڍي، هن چپ چاپ تپائيءَ تي رکيو ۽ اٿندي ٻار کي مٿي تي هٿ گهمائي، ساوتريءَ طرف منهن ورائي، چيائين، "شريمتي موتوائي، ٻنهي اڻڄاڻائيءَ ۾ جيڪو ڏک اوهان کي پهچايو آهي، تنهن لاءِ آءٌ اوهان کان معافي ٿو گهران..." ائين چئي هوُ تکڙو تکڙو ڪمري کان ٻاهر نڪري آيو. در اڃا به کليل ئي هو. ڏاڪڻ لهندي ڪيس ساوتريءَ جو هاڻ ڦاڙي روئڻ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. جنهن ۾ ٻار جي روئڻ جو آواز پڻ شامل ٿي ويو....

لينن گراڊ جي هڪ شام

اُها شام ڏاڍي غمگين گذري هئي. اسين هڪ يادگار ڏسي موٽيا هئاسون. اُهو هنڌ جتي لينن گراڊ جا پنج لک ابوجهہ پوريا ويا آهن، جيڪي ٻيءَ مهاڀاري لڙائيءَ وقت نازي وحشانيت جو شڪار ٿيا هئا. نہ وقت هو، نہ جڳهہ هئي، تنهن ڪري هزارين انسانن کي هڪ ئي وقت وڏيون کڏون کوٽي وجهندا ۽ پوريندا ويا... ۽ اِهو شاهي ميدان، اُنهن لکين بي وقتو اَجل جو شڪار ٿيل بي گناهن جو قبرستان هڪ يادگار جي صورت ۾ قائم ڪيو ويو آهي....

اِهو سڄو ميدان هڪ سندر سائي ۽ رنگارنگي ڀرت واري غاليچي وانگر ٿو لڳي. چوڌاري وڻن جون قطارون قدرتي ديوار وانگر ڪڙيون آهن. وڻن جو قسم ۽ آڪار اهڙو آهي جو هڪ سنهي سنهي درد جي چپ چپ جو احساس پيدا ٿئي، ڄڻڪ اُنهن وڻن جي شاخن تي تمنائون ۽ حسرتون وينيون آهن. ميدان ۾ هڪ ٻئي کي ڪٽيندڙ ۽ هر طرف ويندڙ پيچرا آهن، جن سان لڳو لڳ چوڌاري اڇي سنگ مرمر جي پٿر جون چادرون وڇايل آهن، جيڪي قبرن جو گڏيل سمبل ۽ تسڪين پيدا ڪرڻ لاءِ آهن....

35 سالن کان پوءِ بہ لينن گراڊ واسي پنهنجن "شهيدن" جي ياد ڀلائي نہ سگهيا آهن ۽ هر آرتوار تي هزارين باشندا گلن جا سندر هار يا گلدستا کڻي، انهيءَ آستان تي اچن ٿا. شايد ڪي مائرون آهن يا پيئر آهن، جن جو اڪيلو ۽ سڪيلڌو جگر جو ٽڪرو وطن مٿان گهورجي ويو هوندو، ڪي محبوبائون هونديون جن جون خوبصورت اُميدون اُتي سمهيون پيئون هونديون، ڪي وريتيون هونديون جن جا سهاڳ مٽجي ويا هوندا، ڪي پوٽا، پڙپوٽا، پٽ ۽ ڌيئرون آهن، جن جا پيارا وطن تان گهورجي ويا آهن. سيپيئي شرڌا جا گل اُتي ڏاڍي پريم سان رکن ٿا، جيتوڻيڪ ڪنهن کي بہ ڄاڻ نہ آهي تہ "سندس پيارو" شخص ڪهڙي پٿر جي چادر هيٺان سمهيل آهي. هو تہ اُنهيءَ عقيدت سان گل رکن ٿا تہ سندن پيارو اُتي ئي پوريل آهي... ڪيترن ئي ٻڍن توڙي نوجوان پرشن توڙي استرين جي اکين ۾ آنسون آهن. 35 سالن ۾ بہ اکين جو سيلاب نہ سڪو آهي.

اسين پيچرن تان گهمي رهيا آهيون. انسان جي قرباني ۽ پريم جو لقاءُ ڏسي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رهيا آهيون. گينا. اسان جو روسي دوست گذريل اتهاس جا ورق اسان جي اڳيان کولي رهيو آهي. منهنجو دوست وامق جونپوري ۽ مان تازي اتهاس جا پنا پڙهي رهيا آهيون. چوڌاري بي پناهه خاموشي ڇانيل آهي. اسان جو ذهن سن آهي. دل ۾ بوڏ آهي. گينا جا چپ هلن پيا، پر آواز اسان جو ذهن جهٽڻ کان ناقابل آهي...

گينا ڇهين حواس سان اِها ڳالهه پروڙي ٻاهر نڪرڻ واري دروازي طرف مڙي ٿو وڃي. اسين هن جي پٺيان ڇڻ گهلجندا پيا وڃون. گاڏيءَ ۾ ويهڻ کان پوءِ اسين ڪافي وقت تائين ڪار جي پوئين حصي ۾ سانت ويٺا آهيون. جنگ جي هيبت اسان جو پيڇو ڪري رهي آهي. انسان خلاف ڪيل بربريت اسان جي اندر ۾ ڪجهه سڙي وڃڻ جو احساس پيدا ڪري رهي آهي....

گينا هڪ سياڻو دوست آهي. هو اسان جي من کي ڀئي پاسي لڳائڻ لاءِ چوي ٿو. "ڏسو اڄ اسين لينن گراڊ جي بهترين ريسٽارنٽ ۾ باقي شام گذارينداسون ۽ کانو به اُتي ئي کائينداسون."

مان پر ۾ وينل وامق طرف نهاريان ٿو. هو اکيون پوري ڪجهه گنگنائي رهيو آهي، "وامق ڀائي، ڪيا، ڪوتا ڪهه رهي هو؟ همين نهين سنائوگي...."

وامق اکيون کولي چوي ٿو، "بابا جي، منهنجي درد جو اظهار ٻڌندين؟"

"ضرور! پر اُن ۾ منهنجو درد شامل ڪري ڇڏج."

وامق جون چند سٽون ڪجهه هن ريت هيون:

صبر، پيڙا، وت ۽ بي پناهه قبرون–
ديش جي سؤمان جي بچاءَ جو شان،
لينن گراڊ جي بي اَنت شهيد روحن جو
لازوال شعلو–
سندرتا جو اُهو جلوو،
گويا زليخا جي آخرين فتح جو روپ–
لينن گراڊ تنهنجو نالو روح پرور،
يگ پرش جي امرتا جو نشان!

جيڏي مهل اسين ريسٽارنٽ جي ٻاهران اچي لٿاسون ته اسان جي من جو بار ڪجهه قدر گهٽيل هو. اندر داخل ٿياسون ته سنگيت جي مڌر ڌن ڇالو هئي. اسان هڪ ٽيبل جي چوڌاري ڪرسين تي ويهي رهياسون. وامق ويهڻ سان ئي چيو. "آءِ وانت ٿو بي ڊرنڪ– مان نشي ۾ جهومڻ ٿو چاهيان."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڳينا، ووڊڪا جي ٻن بوتلن جو آرڊر ڏيئي ڇڏيو.

فضا سچ پچ ووڊڪا سان پر هئي. چوڌاري انيڪ ٽيبلون والاري نر ناريون جيون جي خوشي ماڻڻ ۾ بي فڪر هئا. جيون جي سکي جو هيءُ بيو پاسو هو، جنهن ۾ مسرت، موج ۽ مستي هئي؛ هڪ بيپرواهي ۽ لَلڪار هئي... سنگيت پهرين هلڪو، پوءِ ٿورو تيز ۽ پوءِ اچا بہ تيز... مرد ۽ عورتون آهستي آهستي ڪرسين تان اُٿندا نرتيہ لاءِ ڪليل گهيري ۾ جوڙا ٿي نچڻ لڳا هئا. سندن شرير جي لچڪ ۾ پڻ هڪ سنگيت هو، هڪ دلفريبي هئي....

چوڌاري نظر ڦيرائيندي، ڦيرائيندي منهنجون نظرون هڪ ڪرسيءَ تي اٽڪي بيهي رهيون. دل مان "واهہ!" نڪري ويئي. سندرتا جو هڪ پئمانو، دل ڏوڙيندڙ روپ! برف جهڙي اڇي مئڪسيءَ ۾ ملبوس، سرخ چهرو، جهڙو ڦنڌار جو ڏاڙهون، گول ڪنيل وار ڪلهن تائين ڪريل، اکين ۾ غضب جي شوخي ۽ چمڪ... خوبصورتي پاڻ براجمان هئي. ڪوهہ ڪاف جي پرين جون ڏندڪٿائون شايد هنن حسين جسمن تان ئي ٺهيون هونديون....

منهنجي ۽ وامق جي ڪرسي اهڙيءَ ڪنڊ تي پيل هيون جو اِهو ملوڪ چهرو هن کان بہ لڪل نہ رهيو. هو بہ فورن اهڙي چهري کان جهپجي ويو هو. چيائين، "بابا جي، آپ ني ڪچ ديکا؟"

مون اهڙي اڻجاڻائي ڏيکاريندي چيو، "ڪيا؟"

"اڙي يائي، تون بہ ڪو بي حس پٿر آهين. سامهون چنڊ ڪڙيو بيٺو آهي پر توتي پرڇائين ڪا نہ ٿي پوي... ڇا تہ غضب جي سونهن خدا بخشي اٿس...."

مون چيو، "وامق جي، ذرا دل کي سنڀالي ويهہ. پرديسيءَ جي پريت تہ يڳن کان بدنام ٿيل اٿيئي..." ڏٺم تہ منهنجو آواز ڄڻ هن جي ڪن کي ڇهي بہ ڪو نہ سگهيو هو. هو سڄو، سارو، پورڻ مدَ مست ٿي چڪو هو؛ سندس جسم ڪرسيءَ تي هو پر جذبات پرواز ڪري رهي هئي... "ڏس باباڻي، هوءَ مون ڏي نهاري رهي آهي...."

دل ۾ چيم، "خدا خير ڪري!" پر ٻاهران وامق کي چيم، "ادا، تون جو جهومڻ ٿو چاهين ۽ ڳينا "جهومڻ ديوي" جو بہ تو لاءِ پربند ڪيو آهي... هاڻي هيڏانهن هوڏانهن جي دنيا کي ڀلجي وڃ نہ تہ نشو ٽٽي ويندءِ...."

"اڙي يار، تون بہ ڪو اڻڄاڻ طفل (ڇوڪرو) آهين. هيءُ تہ نشي پٺيان نشو آهي..." بلڪل اوڏي مهل سنگيت جي غضب جي لئہ چالو ٿي ويئي. نر ناريون لئہ تي جهومڻ لڳا، سندن انگ انگ ۾ ترنم ۽ نرت هو، مستي فضا ۾ ڇانئجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويئي.... مون هن حسينا ڏانهن نهاريو. ٽيبل هيٺان سندس پير بہ سنگيت جي لئہ ۾ سات ڏيئي رهيا هئا ۽ سندس چهري جي مشڪ هڪ اهڙو سنگيت هو. جنهن کي ڪو اچ ڏينهن تائين نالو ڏيئي نہ سگهيو آهي....

۽ اوڏي مهل هڪ قدآور سهڻي نينگر اسان جي ٽيبل طرف ايندي نظر آئي. مون کي هڪ گمان، هڪ وهم وڪوڙي ويو. پر نہ هوءَ مون وٽ نہ، گينا جي ڪرسيءَ وٽ پهچي، کيس ناچ ڪرڻ لاءِ آڇ ڪيائين. گينا ناڪار ڪري ڇڏيس. هوءَ ويئي. دل ۾ چيم تہ هيءَ گينا ڇا ڪيو! مريادا جي خلاف، ڇوڪريءَ جي قربانيءَ آڇ ٺڪرائي ڇڏيائين. مون کان رهيو نہ ٿيو. کيس حجت ڀريو ڏوراپو ڏيئي چيم، ”تو سٺو نہ ڪيو. مرداني مريادا جي پڳ لاهي ڇڏيئہ.“

هو ٿورو کليو ۽ صرف ايترو چيائين، ”مان ديوتيءَ تي آهيان....“

”وودڪا ديوي“ پنهنجو اثر ڏيکاري رهي هئي. وامق واقعي لفظي سطح تي تہ جهومڻ بہ لڳو هو. چيائين، ”گينا وات!“ گينا کو بہ جواب نہ ڏنو. هن جي گلاس ۾ وودڪا جو پيگ لاهي ڇڏيائين. ”ڏس گينا، هوءَ نہ سامهون واري هن ڌرتيءَ جي حُور اُتي ميدان ۾ نچڻ لاءِ آئي تہ مان بہ هن سان گڏ اُتي نچندس....“ اسان ٻنهي ”واهہ، واهہ“ ڪري تاڙيون وڄايون.

پوءِ اسين ڪائڻ پيئڻ ۾ گم ٿي وياسون. منهنجون اکيون جيئڻ مٿي ڪڇيون ٿي تہ سامهون ويٺل حسينا تي ضرور ڪريون ٿي ۽ هن جون اکيون بہ ڪڏهن ڪڏهن دوچار ٿيون ٿي. سندس نهار بہ شاهاڻي ۽ دل ڌوڏيندڙ... ۽ اِهي راحت جا ڪڻ ماڻي رهيو هوس تہ ساز جيڪي وچ ۾ جهوٽو کائڻ لاءِ بيهي ويا هئا، تن کي ٽڏڙن هٿن وري سجاڳ ڪيو ۽ هڪ تيز ڌن ۾ چڙي پيا. هال وري گونجي اُٿيو ۽ ويٺلن جي جسمن ۾ رقص جا پاوَ پيدا ٿي ويا ۽ آهستي آهستي گول گهيري ۾ لهندا ويا... ۽ ڏسندي ڏسندي سامهون ويٺل ماهہ لقا پنهنجي ساهيڙيءَ سان کلندي ڪڏندي نرتيہ گهيري ۾ لهي پيئي... سندس جسم جو ناز ۽ ادا ۽ اپسرا جي نزاڪت، هڪ مشاهدو هو!

مون چيو، ”ادا وامق، ماهہ لقا ميدان ۾ توکي للڪاري رهي آهي. هاڻي اچ ميدان ۾....“ وامق هڪو ٻڪو ٿي ويو ۽ چيائين، ”ها اجهو لهان ٿو... هيءُ پيگ پورو ڪري وٺان...“ وامق ڪو نہ اُٿي ڪو نہ اُٿيو. هو شايد ذهن ۾ نچندو رهيو....

اسين ويٺا ئي رهياسون جو هوءَ وڃڻ لاءِ اُٿي. سياويڪ اسان جون اکيون مٿي کڄيون. محبوباڻي نموني ٿورو جهڪي مشڪي، جڻ الوداع ڪيائين. مون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪنڌ جهڪائي جواب ڏنو. هن جي وچڻ ڪان پوءِ وامق چيو. "ڏس مون ڪي جيڪي سلام بہ ڪيائين." جڏهن اسين آنند ماٿي ٻاهر نڪتاسون تہ وامق منهنجي ڪلهي تي هٿ رکي چيو، "باباڻي جي، سچ ٻڌايانءِ هوءَ حسينا مون ڏي نہ پر تو ڏي ئي نهاري رهي هئي...."

گينا ڳالهہ سمجهندي پوڳ پاتو، "اِها عورت اوهان ڏانهن نہ پر مون ڏانهن نهاري رهي هئي."

۽ ٽهڪ ڏيندا اڳتي وڌي وياسون.

اوهين سڀ ننگا آهيو

هوءَ بلڪل ننگي هئي. چوٽيءَ کان پيرن تائين، صرف چاتيءَ مٿان پٽي ٻڌل هيس. جوان هئي ۽ بدن رشت پست هوس. مان پنهنجن خيالن ۾ ويڙهيل، سمنڊ ڪناري منهن اونداهيءَ ويل پنڌ ڪري رهيو هوس ۽ تڪڙو تڪڙو قدم وڌائيندو پئي ويس. هوءَ ڪٿان پرگهٽ ٿي. ڪيڏي مهل اچي مون تائين پهتي، مون کي اُن جي بلڪل سمڪ نه پيئي. مون کي ڄاڻ تڏهن پيئي، جڏهن اچانڪ پنهنجو هٿ اچي منهنجي ڪرائيءَ ۾ وڌائين. سندس پڪڙ ڏاڍي مضبوط هئي. هن اوچتي حملي تي آءُ ڏمڪجي ويس... شايد ڏڪي به ويس! پنهنجي من سرير جي حالت جو ڪهڙو بيان ڪريان! اُهو منهنجي زندگيءَ ۾ پهريون ئي پيرو اهڙو حادثو هو.

هوءَ منهنجي ڪرائيءَ کي سوگهو جهلي بيٺي رهي. رڳو "ڏماڪ... ڏمال... ڏمال" لفظ سندس مک مان پئي نڪتو. انهيءَ شبد جي تهہ ۾ سمايل درد جو سيسرات، هوا جي جهونڪن ۾ پرجي، فضا ۾ ڦهلجي ٿي ويو.

ڪي پل ته آءُ پنڊ پهڻ بڻيو بيٺو رهيس؛ پر پوءِ جلدي هوش سنڀالي، ڪروڌ ۾ پرجي، مون "ش... ش" ڪئي. بلڪل اهڙي نموني، جيئن ڪنهن گندي شيءِ کان ڪنارو ڪرڻ ۽ گهرڻا ڏيکارڻ لاءِ ڪبو آهي.

جڏهن منهنجي بار بار ناپسنديءَ جو اظهار ڪرڻ بعد به هن منهنجي ڪرائيءَ تان پنهنجي گرفت ڍلي نه ڪئي ته غصي ۾ ڪيس ٺيلهو ڏنو ۽ جهٽڪي سان پنهنجي ڪرائي ڇڏائي، هڪ ٻئل شخص جيان تڪڙي وک وڌائي، اڳتي نڪري ويس. منهنجي دل ڌڪ ڌڪ ڪري رهي هئي. پسينو به اچي ويو هو ۽ بدن ٿڌو ٺيندو پئي ويو. پنيان نظر ورائي ڏسڻ جي به همت ڪا نه ٿيم. گويا ڪو ڀوت پيڇو ڪري رهيو هو!

ڪافي اڳيرو نڪرڻ کان پوءِ منهنجي ڊپ جو احساس گهٽيو، دل ساڌارڻ رفتار سان هلڻ لڳي. تڏهن پهرين پهرين پاڻ تي سوچڻ شروع ڪيم: ڪيڏو نه بهادر شخص آهيان مان! هڪڙي عورت اچي ٻانهن کان جهليو ته مان سڄي جو سڄو ڊهي اچي پٽ پيو آهيان. مون اڄ هڪ عورت کي ٺيلهو ڏيئي، پاڻ ڇڏايو آهي. ڄڻ هوءَ مون کي کائي رهي هئي! ڪهڙو نه بهادريءَ جو عمدو مثال پنهنجي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيون ۾ ليڪي ڇڏيو اٿم! اها ڪهڙي من اسٿتي هئي؟ اهو ڪهڙو ڊپ جو احساس هو؟ ڇا جو ڊپ؟ ڪنهن جو ڊپ؟ اهڙي ڊپ جو بنياد ڪهڙو هو؟ ڇا مان اُن عورت جي ننگائپ ڪان ڊڄي ويو هوس؟ ڇا آس پاس کان لنگهندڙ انسانن جون حيرت يا نفرت واريون نظرون، جيڪي اُن وقت منهنجي مٿان پئجي رهيون هيون، سي منهنجي ڊپ جو ڪارڻ هيون؟ يا اهو لڪل ڊپ ته نه هو ته مٿان ڪو آواره شخص اهڙي حالت ۾ منهنجي تصوير نه اُتاري وٺي ۽ پوءِ منهنجي اخلاق تي حملو ڪرڻ جو پوءُ ڏيئي، مون کي بليڪ ميل نه ڪري! ائين به ته ٿي سگهيو ٿي ته اهو منهنجي من جي ڪوڪلي شرم جو احساس هجي، جنهن مون کي ڇرڪائي ڇڏيو هو!

اهڙا گهٽائي دليل پاڻ سان ڪندي به، منهنجي من کي تسڪين ڪا نه ملي؛ پنهنجي تازي شرمناڪ وهنوار لاءِ ڪا به سمجهاڻي يا حجت مون کي پنهنجي پريشان حال مان ٻاهر ڪڍي نه سگهي.

اِهو واقعو منهنجي من تي ايترو ته حاوي هو جو مان واپس گهر به، ساڳئي رستي کان نه، پر ٻئي رستي کان موٽي آيس. اِن لاءِ ته مٿان نه وري ساڳي حالت ۾ اڙجي وڃان.

گهر پهتس ته خاموش هوس. جيتوڻيڪ ڊپ جو احساس ڏيري ڏيري ختم ٿي چڪو هو، پر منهنجو من شانت نه هو. ڊپ جي جڳهه تي گناهه جو احساس اُڀري رهيو هو. پنهنجي پلمانسائيءَ جو ڀرم چڪناچوُر ٿي چڪو هو. گناهه جو احساس زهريلو ذائقو پيدا ڪندو آهي؛ اُهو ڏيري ڏيري منهنجي من سرير کي جهنجهوڙي رهيو هو. ور ور ڪري صبح وارو درشيه، منهنجي سامهون ڦري پئي آيو ۽ مان پنهنجي ڪرم تي ڌڪار محسوس ڪرڻ لڳس. اُهو سڄو ڏينهن مون پريشان حال ۾ گذاريو. من ٻيءَ وجهڻ لاءِ ڪمري جي ڪنهن نه ڪنهن وستوءَ تي اک ٽڪائي ٽڪيندو رهيس، هڪڙي وستوءَ تان نظر هٽائي، وري ٻيءَ تي پئي اٽڪايم. اهو سلسلو سارو ڏينهن جاري رهيو، پر اندر جي لوچ کي ڏڍ ڪو نه مليو ۽ من اندر غلغلو جيئڻ جو تيئن جاري رهيو.

ٻئي ڏينهن روزاني نيم مطابق سنيري سمنڊ ڪناري گهمڻ لاءِ نڪتس. من تي ڊپ ۽ شرم جو هڪ گڏيل احساس هو. اُڻ تڻ پڻ ڏادي هئي. ڪالهه واري حادثي جي وري ٿيڻ جو امڪان به تصور ۾ اُڀري رهيو هو.

مان هوريان هوريان هلندو، اچي بلڪل ساڳيءَ جڳهه تي بيهي رهيس. چوڌاري نظر ڦيرائي ڏٺم. ڪندون پاسا جاچيم؛ پريان، جتي سمنڊ چوليون ما، ي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رهيو هو، اوڏانهن بہ نگاهہ ورايم؛ پر ڪالهہ واري عورت مون کي ڪٿي بہ نظر ڪا نہ آئي. ڪنهن کان سندس ڏس پتو بہ پڇي نٿي سگهيس. اهڙي بي حيائي ڪيئن ٿي ڪري سگهيس ۽ اُن قسم جي اجنبي عورت جو ڏس پتو ڏيڻ وارو هو بہ ڪير؟

اوچتو منهنجي اندر مان سوال اُڀريو تہ مان اُن عورت جي تلاش آخر ڪهڙي ڪارڻ ڪري رهيو آهيان؟ آءٌ ڪالهہ تہ اُن کي ڏڪو ڏيئي، پاڻ ڇڏائي ڀڳو هوس! ڇا منهنجي من ۾ پڇتاءُ جو احساس هو يا ڪائنس ڏوهہ بخشائڻ جي مراد هئي؟ اگر اها عورت اڄ وري پنهنجي ساڳي حال ۾ اچي منهنجي سامهون بيهي تہ آءٌ سندس ننگائپ جي دهشت سهي سگهندس يا ڀڄي جان بچائيندس؟ انهن سوالن ۾ اُلجهندو، آءٌ هاڻي وري هڪ نئين وهم ۾ مبتلا ٿيڻ لڳس تہ مون کي حقيقت ۾ اهڙي عورت سان پوري همدردي هئڻ گهرجي؛ سندس حالت تيَ درد محسوس ڪرڻ گهرجي، ان لاءِ ڪجهہ سوچڻ گهرجي ۽ سندس بيوسيءَ واري زندگيءَ جي ڪهاڻيءَ جي تهہ ۾ وڃڻ گهرجي. جيتوڻيڪ مون اهو بہ ڄاتو ٿي تہ اُها عورت اهڙن همدرديءَ جي جذبن کان گهڻو مٿي چڙهي چڪي آهي، هوءَ دک، پيڙا، لڄ کان بيک ٿي چڪي آهي ۽ مان رڳو پاڻ کي پرچائڻ لاءِ اهڙيون ڳالهيون سوچي رهيو هوس.

اِتي وري دل ۾ ٻيو خيال آيو. اندر ۾ چيم، ”چڱو ڀلا مان مڃان ٿو تہ مون هڪ اخلاقي گناهہ ڪيو آهي، پر اهو ڏوهہ ڇا مون تي حالتن طرفان مڙهيو نہ ويو هو؟ ڇا مان اهڙي گناهہ کان پلئہ آجا ڪرائي سگهيس ٿي؟ پاڻ ڇڏائي ڀڄي نہ وڃان ها تہ ٻيو ڪهڙو رستو هو ان حالت مان نڪرڻ جو؟ مان سندس لڄ بہ ڍڪي نٿي سگهيس. سندس احساسن کي بہ سمجهي نٿي سگهيس. سندس ”ڏمال... ڏمال...“ لفظن اندر پريل پاوناڻن کي بہ پروڙي نٿي سگهيس. آءٌ ڪيس ڪو بہ سهارو نٿي ڏيئي سگهيس. تہ پوءِ مان ڇا ٿي ڪري سگهيس؟

مان ڪيترو چاهيندي ۽ پتن ڪندي بہ اُن واقعي کي وساري نٿي سگهيس. ڇو جو مان پنهنجو روزانو سمنڊ ڪناري گهمڻ جو نيم ڇڏي نٿي سگهيس ۽ ان ڪري ساڳئي هنڌ تي پهچي، اُن درشيہ کي پلجي بہ نٿي سگهيس. اُتي پهچڻ بعد وري هيڏانهن هوڏانهن نهاري، ان عورت کي ڳولڻ جي اڇا کان بہ پاڻ پلي نٿي سگهيس! ان ريت اهو واقعو منهنجي جيون سان ڳنڍجي ويو هو. اُن عورت جي نرتجدي منهنجي نيم شعور ۾ داخل ٿي وئي هئي. مان هن جي ڏکدائي جيون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بابــ ...وچيندو رهندو هوس. منهنجي ذهن ۾ ڏار ڏار قسم جون ڪهاڻيون ...ـ رهنديون هيون. هڪڙي ڪهاڻي ناهي. وري ان کي ميساريندو هوس ۽ ٻي ...ريندو هوس. اهين ڪهاڻين جا تاڃي پيٽا نهندا ڀهندا پئي رهيا؛ پر ڪا به ڪهاڻي راس نـ آئي.

۽ پوءِ هڪڙيءَ رات جو جيئن مان سمهيو پيو هوس تہ هوءَ منهنجي گهر ۾ گهڙي آئي!

مان بلڪل حيرت ۾ پئجي ويس؛ پر هن پيري مان ڊنس ڪو نہ. مون پنهنجي مٿان اوڍيل اڇي چادر لاهي ڪيس ڏني، جيئن هوءَ پاڻ کي چگيءَ طرح ڍڪي ڇڏي. هن منهنجو چوڻ مڃيو. مون ڪيس سامهون واري صوفا تي ويهڻ لاءِ چيو. اهو بہ مڃيائين. ڪجهہ دير اسان ٻنهي وچ ۾ خاموشي قائم رهي؛ پر منهنجي اندر ۾ تيز ولولو جاري هو.

آخر مون اُتاولو ٿي ڪانئس پڇيو، "تهنجي جيون ۾ ڪهڙي درگهٽنا ٿي آهي جو تو پنهنجي حياءَ جو پردو هٽائي ڇڏيو آهي؟ ضرور اهڙو ڪجهہ ڀيانڪ ٿي ٿيو هوندو..."

منهنجي ڳالهہ ٻڌي هوءَ ڪجهہ دير تہ سسڪندي، ڳوڙها ڳاڙيندي رهي. خاموشي... خاموشيءَ ۾ سندس سخت ٿي ويل هردو، رجندو، وهندو رهيو. هن جي اکين مان اها اوت چڱو وقت جاري رهي. نيٺ منهنجي هر هر زور ڀرڻ تي هوءَ چلڪي پيئي ۽ حيرت وچان مون ڏانهن نهاري چيائين، "تون منهنجي ڪهاڻي ٻڌڻ تو چاهين؟ ڪهاڻي هڪڙي نـ آهي؛ منهنجون سوين ڪهاڻيون آهن! مان اڪيلي نـ آهيان مون جهڙيون سوين ٻيون بہ آهن! اسان جون اِهي ڪهاڻيون توهان مردن جي بدصورتيءَ جون ڪهاڻيون آهن؛ اوهان جي ننگي وحشانيت جون ڪهاڻيون آهن!... مان هڪ پلي پر غريب گهر جي نينگر هئس. مون پنهنجي خوبصورت جواني ڪٽي، ڪنهن پرش جي محبت جو سهارو ورتو. مون پنهنجو سڀ ڪجهہ ڪيس ارپڻ ڪري ڇڏيو، مون پنهنجون سڀ خواهشون ۽ تمنائون سندس خوشيءَ لاءِ قربان ڪري ڇڏيون، پر ڪوئي فائدو نـ ٿيو. مرد جي وحشت کي ڪا سيما ئي ڪانهي، ڪا مريادا، ڪو انت ئي ڪونهي!... پوءِ هڪ ڏينهن مون مٿان مارڪٽ شروع ٿي. سندس گهر جا ڀاتي بہ سائس شامل ٿي ويا. مان ٻيوس، ٻي سهاري ٿجي ويس. منهنجي ذلت ڀري زندگي شروع ٿي. مان ستم سهندي رهيس. پرستم ڀرئي جيون ڪاٽڻ جو حق بہ مون کي ڪو نـ هو. اِهو حق بہ مون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪان ڇنڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي. پهرين تہ مون کي خودڪشي ڪرڻ [illegible] ڪيو ويو. مگر مان پنهنجي جيئڻ جو حق ڇڏڻ لاءِ تيار نہ هئس... [illegible] جيئن ٿيندو آهي. تيئن ئي ٿيو. جن کي پنهنجو ڪيو هوم، پنهنجي زندگيءَ جو سهارو سمجهيوهوم، سي مون کي ڪاٺيءَ تي سمهاري جلائڻ جون تياريون ڪرڻ لڳا! مون کي اها سڌس پئجي وئي تہ منهنجو ڪفن تيار ٿي رهيو آهي. ۽ هڪ ڏينهن سچ پچ جيئن ئي منهنجي مٿان گاسليٽ هاريو ويو، تيئن مون سيني کي تيلها ڏيئي، گاسليٽ بدران ڪپڙا لاهي ڦٽا ڪيا. هنن سيني پاڻين کي "ننگو" ڪري، مان گهر کان ٻاهر نڪري آيس. پوءِ مون وري اُهي وستر نہ پاتا! جيڪا شيءِ استريءَ جي حياءَ ڍڪڻ جو ساڌن آهي، تنهن کي بہ اگر اوهين مرد سندس موت جو واهڻ بڻايو، تہ پوءِ اهي وستر استري اوڍي ئي ڇو؟ هڪ بيوس عورت مٿان اُن حالت ۾ ڇا وهي گذريو هوندو سو تون مرد ذات ڇا ڄاڻين [illegible] سمجهي سگهين ٿو. منهنجي هيءَ انساني جيون نہ آهي؛ پر مان پنهنجو انت آڻڻ بہ نٿي چاهيان. اوهان جي ڍونگ تان پردو هٽيل ئي چڱو آهي...."

اٿين چئي هوءَ اُٿي ۽ چادر لاهي زور سان منهنجي منهن تي ڦهڪائي هنيائين. مون ڪيس ليلايو تہ گهٽ ۾ گهٽ چادر اوڍي، هوءَ پنهنجي ننگائپ کي ڍڪي. جواب ۾ چيائين، "مان ننگي نہ آهيان، هيءَ اوهان جو اصلي روپ آهي، اوهين سڀ ننگا آهيو...!"

مان پوءِ بہ چادر کڻي سندس طرف پڳس پر بند دروازي سان ٽڪرجي، هيٺ زمين تي ڪري پيس!

سنڌ بڪ ڪلب پاران شايع ڪتاب

1. شيخ سعدي جا قول	چونڊ: الطاف ملڪاڻي	30/-
2. تون آهين ڪٿي خوشبو	صنوبر سيد	100/-
3. گرو رجنيش ليڪچرز	ترجمو: الطاف ملڪاڻي	80/-
4. زندگيءَ جو گيت	گرو رجنيش/ الطاف ملڪاڻي	90/-
5. ڪولمبو منهنجو پيار	عبدالعزيز نظاماڻي	60/-
6. وتائي فقير جون ڳالهيون	مرتب: دانش ضياءَ	15/-
7. حضرت علي جا قول	چونڊ: الطاف ملڪاڻي	25/-
8. جي. ايم. سيد جا قول	مرتب: سرمد يف	30/-
9. سچو ديشي پڪو ديشي	سهڙيندڙ: راڻو ميگهواڙ	60/-
10. ڀڳتيءَ ۾ شڪتي	چيلداس ملاڻي	50/-
11. اوهين سڀ ننگا آهيو	ڪيرت ٻاٻاڻي	50/-
12. جلال چانڊيو	مرتب: دانش ضياءَ	20/-
13. زردشت	الطاف ملڪاڻي	30/-
14. ۽ سڪندر هارايو	الطاف ملڪاڻي	30/-
15. عشق ڇا آهي؟	الطاف ملڪاڻي	30/-

ڪتاب گهرائڻ لاءِ لکو

سنڌ بڪ ڪلب

35 - رابعہ اسڪوائر،

حيدر چوڪ، گاڏي کاتو، حيدرآباد، سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ جي سڄاڻ شاعره صنوبر سيد جي بهترين شاعريءَ جو ڪتاب

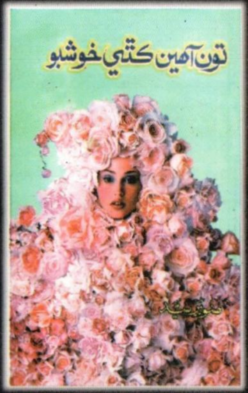

پڪو جلد - قيمت -/100 رپيا

عبدالعزيز نظاماڻي جو سري لنڪا جو سفرنامو خوبصورت تصويرن سان گڏ

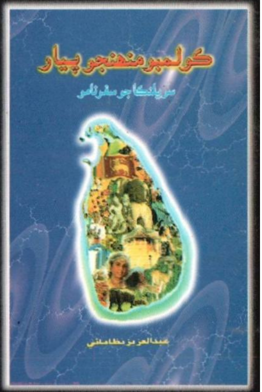

پڪو جلد - قيمت -/60 رپيا

ٻنهي ڪتابن جي رعايتي قيمت -/120 رپيا ٽپال خرچ فري.
اوهان اڄ ئي (احمد ضياءَ حيدرآباد) جي نالي تي ڊرافٽ/ چيڪ يا پي آرڊر روانو ڪيو. پئسا ملندي ئي اهي ٻئي ڪتاب اوهان جي ڏنل ائڊريس تي فورن ٽپال وسيلي موڪليا ويندا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پڙهندڙ نَسُل . پ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، جُرندڙ، ڪِرندڙ اوسيئڙو ڪَندڙُ، ٻاڙي، ڪانُو، ٻاجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاريِ تحريڪ جي رستي تي آڻِڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٹجاٹائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڪاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **ڇو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽل گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ ٻين کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

ونڻ ونڻ کي مون ياکي پائي چيو تہ "منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ".
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

پڙهندڙ نَسُل - پَ نَ The Reading Generation